

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJILNICA

37 211

COBISS S

Pedagogika.

PO NAJBOLEJŠIH VIRIH SPISAL

ANTON ZUPANČIČ,

UČITELJ PEDAGOGIKE NA LJUBLJANSKI BEOŠLOVNI UČILIŠČI.

DRUGI NATIS.

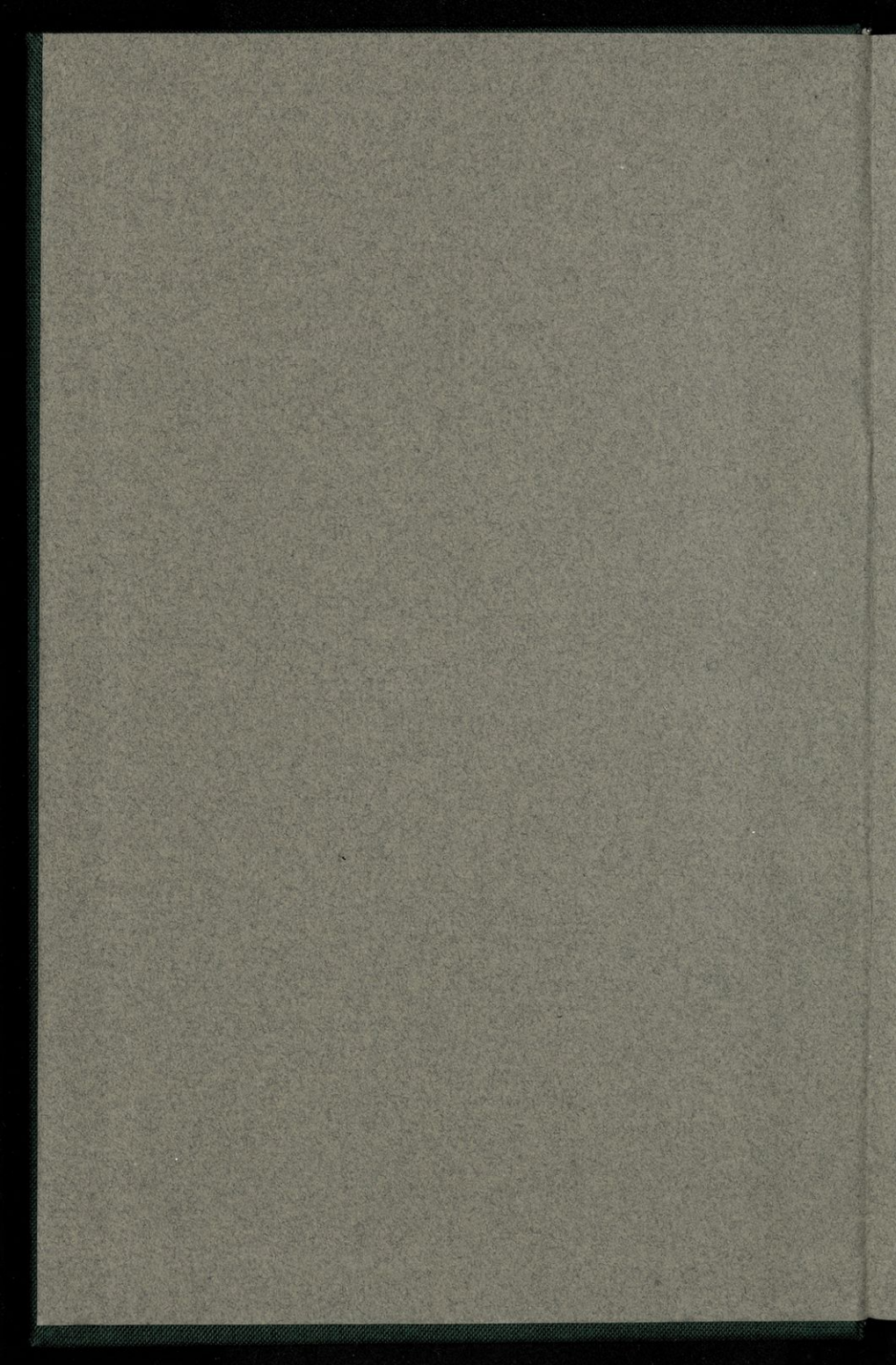
Z dovoljenjem prečast. knezoškof. ordinarijata ljubljanskega
dne 19. avgusta 1904, št. 3401.

V LJUBLJANI.

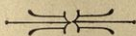
Samozaložba. — Tisk J. Krajec nasl. v Rudolfovem.

1904.

K 3-

PEDAGOGIKA.

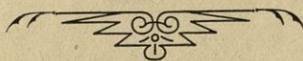
PO NAJBOLJŠIH VIRIH SPISAL

ANTON ZUPANČIČ,

UČITELJ PEDAGOGIKE NA LJUBLJANSKEM BOGOSLOVNEM UČILIŠČU.

DRUGI NATIS.

Z DOVOLJENJEM PREČAST. KNEZOŠKOF. ORDINARIJATA LJUBLJANSKEGA DNE
19. AVGUSTA 1904, ŠT. 3401.

V LJUBLJANI.

SAMOZALOŽBA. — TISK J. KRAJEC NASL. V RUDOLFOVEM.

1904.

37211 VIII F.c.

PEDAGOGIKA

PROJEKTIRANJE UČENJA

ANTON ŽIGON

UČENJE UČENJA UČENJE UČENJA

PROJEKTIRANJE UČENJA

VIII F. 37211 c

PROJEKTIRANJE UČENJA UČENJE UČENJA UČENJA

Fle 395 11954

395490395

PROJEKTIRANJE UČENJA

PROJEKTIRANJE UČENJA UČENJE UČENJA UČENJA

1954

KAZALO.

Vvod.

	Stran
§ 1. Kaj je vzgoja; nje potrebnost	1
§ 2. Naloga vzgoje	2

Prvi del.

Vzgojenec.

§ 3. O rejencu sploh	4
--------------------------------	---

A. Telo.

§ 4. Nauk o človeškem telesu	5
§ 5. Skrb za telo	5

B. Duša.

§ 6. O človeški duši sploh	9
--------------------------------------	---

I. Spoznavnost.

§ 7. O spoznavanju sploh	10
§ 8. Nazornost	11
§ 9. Obraznost	14
§ 10. Mislenost	17
§ 11. Jezik	20

II. Čustvenost.

§ 12. O čustvu sploh	22
§ 13. Posamezna čustva	23
§ 14. Afekti	26
§ 15. Dušnost	27

III. Hotenje.

§ 16. O vzmožnosti želenja in hotenja sploh	28
§ 17. Nagon	29
§ 18. Poželenje in strast	31
§ 19. Volja in značaj	32
§ 20. Najvažnejši posebni prikazi dušnega življenja	33

Drugi del.

Vzgojitelj.

§ 21. Raznovrstni vzgojitelji	39
§ 22. Stariši, duhovnik, učitelj	39
§ 23. Vzgojna sredstva	42

Tretji del.

Kraj in način vzgajanja.

	Stran
§ 24. Domača hiša	45
§ 25. Šola	46

A. Šola vzgojilnica.

§ 26. I. Telesna vzgoja	48
§ 27. II. Duševna vzgoja. Splošnje	52
§ 28. Obrazovanje spoznavnosti: a) nazornost	53
§ 29. „ „ b) spomin	58
§ 30. „ „ c) domišljija	62
§ 31. „ „ d) razum	65
§ 32. „ „ e) pamet	67
§ 33. „ jezika	70
§ 34. „ čustvenosti sploh	72
§ 35. „ posameznih čustev: a) individualni čuti	74
§ 36. „ „ b) socijalni čuti	79
§ 37. „ „ c) pobožni čuti	84
§ 38. O obrazovanji hotenja sploh	86
§ 39. Obrazovanje ponaturnega hotenja: nagoni	87
§ 40. O obrazovanji duševnega hotenja ali proste volje sploh	92
§ 41. Kako voljo povzdigovati do moralne svobode: a) z zgledom, podukom in privado	93
§ 42. Kako voljo povzdigovati do moralne svobode: b) s strahovanjem (disciplino)	96
§ 43. Kako voljo povzdigovati do moralne svobode: c) z zapovedjo, prepovedjo in nadzorom	101
§ 44. Kako voljo povzdigovati do moralne svobode: d) s plačili in kaznimi	103
§ 45. Kako naj učitelj pokrepčuje vzgojenca v moralni svobodi	111
§ 46. Obrazovanje značaja	116

B. Šola učilnica.

§ 47. Uvod	118
§ 48. I. Kaj in koliko naj uči ljudska šola	119
§ 49. II. Kako učiti: a) o metodi ali načinu podučevanja sploh	122
§ 50. „ „ b) načela podučevanja	124
§ 51. Nadaljevanje	128
§ 52. Kako učiti: c) učna pot	136
§ 53. „ „ d) učna oblika	139
§ 54. Vprašanje	141
§ 55. Odgovor	144
§ 56. Učila	146

Dostavek.

§ 57. Obrazovanje nepolnočutnih otrok	148
---	-----

Predgovor k prvemu natisu.

„Pustite malim k meni priti in nikar jim ne branite, ker njih je nebeško kraljestvo“ — tako je nebeški Učitelj klical svojim učencem, kar velja tudi njihovim naslednikom. Te besede Izveličarjeve so bile skoz vsa stoletja cerkvi njegovi sveto povelje: vzela je otročiče v svojo posebno skrb in ljubezen ter jih vzgojevale in podučevale vodi k Jezusu. Spoznavši to svojo nalogo je cerkev Kristusova: ustanavljala šole; potrjevala razne družbe in redove z namenom, da mladini skrbé za krščansko vzgojo in poduk; je ob raznih prilikah svojim služabnikom škofom in mašnikom naročala skrbnost za mladino in nje poduk. — Posvečeni katoliški mašnik je torej tudi vzgojitelj in učitelj svojemu ljudstvu, zlasti še mladini. In kako prevažno, sveto, vzvišeno je to njegovo opravilo! Učitelj ne deluje samo za kratko dóbo zemeljskega življenja, ampak za večni blagor otrokov; na ravnanju njegovem sloni mnogokrat prihodnja sreča ali nesreča vzgojenčeva. Delovanje njegovo je odločilno za družino, državo in cerkev.

A predrzno bi ravnal, če bi se toliko imenitnega posla kedo lotil brez priprave; kedor hoče druge vzgojevati, učiti, mora večé biti temu delovanju. To spoznava tudi katoliška cerkev, zato je med učne predmete na bogoslovnih učiliščih sprejela vže davnej tudi pedagogiko. Tudi v tej znanosti dobro podučén naj bi mladi duhovnik stopil med narod. V Ljubljani se bogoslovci vže blizo dvajset let učé pedagogike slovensko, čeravno do sedaj nismo imeli domače knjige te vrste. Služila je prejšnje čase semenišču prav tista nemška učna knjiga, kojo so rabili na učiteljskem izobraževališču. A odkar šola in z njo vred tudi učna knjiga ni več verska, si s takim učilom katoliški duhovniki niso mogli in niso smeli več pomagati — živo smo čutili potrebo slovenskega, v krščanskem duhu pisanega vzgojeslovja. Moderno vzgojstvo namreč hodi napačno, pogubno pot, kajti moti se gledé nature vzgojenčeve in gledé namena njegovega, priznavajoč mu edino le zemeljski cilj. Krščanska pedagogika pa se ozira na vsega človeka: na njegovo telo in na njegovo dušo, na naturno in čeznaturno v njem, na časno in večno; le krščansko vzgojstvo more vzgojenca storiti resnično srečnega. Ono pozná pravo nalogo odreje ter obseza vse, kar resničnega in dobrega v sebi imajo druge vzgojne sisteme, a varuje se njih enostranosti.

Ko sem l. 1882. začel podučevati v tej vedi, jel sem se kmalu pripravljati na izdajo slovenskega po krščanskih načelih sestavljenega vzgojeslovja, ki naj bi se hkrati oziralo na zahteve avstrijskih šolskih zakonov. Tako knjigo ti, dragi čitatelj, danes izročim. Kaj pa da ni kaj izvrstnega, dovršenega, tudi vseskozi izvirno delo ni, a vendar se nadejam, da bode knjižica dobro služila slovenskim vzgojiteljem in učiteljem, zlasti bogoslovcem in mašnikom po slovenskih deželah. — Rabil sem pri spisovanji tega „vzgojeslovja“ naslednje zanesljivo dobre, v krščanskem duhu pisane knjige: **H. Baumgartner**, „Leitfaden der Seelenlehre“ in „Leitfaden der Erziehungslehre“; **A. K. Ohler**, „Lehrbuch der Erziehung und des Unterrichtes“; **dr. Alb. Stöckl**, „Lehrbuch der Pädagogik“, **Fr. Herrmann**, „Allgemeine Erziehungs- und Unterrichtslehre“; **Alban Stolz**, „Erziehungskunst“; **Jan. Koprivnik**, „Gluhomutee in njega obrazovanje“, pa razne pedagoške časnike.

Vzgojitelji slovenski! Naj smo duhovniki ali lajiki, imamo vendar le vsi isti cilj, isti namen; podučevaje in vzgojevaje bi radi dovedli izročeno nam mladino do časne in večne sreče. Vsi bi radi koristili kolikor največ mogoče svojemu narodu. A pomislimo, da le sv. vera in življenje po nji dela ljudstva močna in srečna, in prava omika sloni le na krščanstvu. Šola toraj more do prave sreče vzgojenca voditi le tedaj, če ga vodi po poti krščanskih nauk in načel. Po taci načelih je sestavljena ta „Pedagogika“.

Pridno in pazljivo toraj berite to knjižico, in vestno ravnajte po njenih vodilih pri svojem prevažnem stanovskem delovanji, vedoč, da je le v krščanstvu uspeh, le v križu zmaga!

V LJUBLJANI, mesca junija 1888.

Pisatelj.

UVOD.

§ 1. Kaj je vzgoja; nje potrebnost.

1. Toliko slaboten in nadložen stopi človek na svet, da bi kmalo kmalo bilo po njem, ako bi mu nihče ne pomagal. A Bog je roditeljem, zlasti materi, zasadil v srce veliko ljubezen do otročiča. Ta sprejme detice v svojo skrb, in mu z veliko potrpežljivostjo ter silnim zatejevanjem samega sebe deli vsega, kar je otroku potrebno v ohranjenje življenja in v telesni razvoj. Tako se mala človeška stvar razvija telesno. — Dete bi pa samo sebi prepuščeno ter brez tuje pomoči tudi do duševnega razvoja ne prišlo. Dorasli ljudje, bodi-si stariši, sorodniki, bodi-si odgojitelji, učitelji delujejo torej tudi na dušo otrokovo, vzbujaajo, gojé njene moči; vplivajo na dete sedaj pospeševaje, sedaj zadrževaje, — in tako delovanje dorašlih na dušo otrokovo stori, da se dete razvija duševno.

To delovanje dorašlega na nedorašlega človeka pa pojenjuje in pojenjuje, ter slednjič popolnoma preneha, ko vzgojenec postane telesno toliko čvrst in duševno toliko razvit, da se v svojem dejanji in nehanji zamore sam odločevati, sam sebi rednik in odgojitelj biti. To delovanje dorašlih na nedorašle, katero namerava, dovesti jih do svobodne samoodločljivosti, imenujemo vzgojo ali vzrejo. Nauk pa, kateri kaže, kako, po katerih načelih je treba po navlaščnem vplivanju na človeka dovesti ga do vsestranskega razvoja in do samoodločljivosti, imenujemo vzgojeslovje, pedagogiko.

2. Iz do sedaj povedanega razvidimo potrebnost vzgoje. Ne le, da se telesno ohrani in razvija, treba je otroku pomoči, ampak tudi zato, da se mu dušne moči vzbudé, krepé, primerno delovati začné. mora na-nj vplivati duh razvitega človeka. Še potrebnejše je to zaradi slabosti in spridenega nagnjenja človekovega, ki izvira iz prvega greha. Natura ima v prvi mladosti vso oblast nad otroka, in da bi celoma ga pustili pod to oblastjo, ostal bi nekako prirodno bitje, ne

prišel bi do razumnosti. Da človek postane vzmožen, doseči svoj cilj, treba je uže zgodaj v njem omejevati moč nature. To se zgodi, ako razviti človeški duh, t. j. um odgojiteljev začne na otroka vzgojenca delovati, čez njegovo naturnost gospodovati, in jo tako dolgo mejiti, da se vzgojencu um toliko razvije in volja toliko utrdi, da je sam sposoben, gospodovati nad svojo naturo. Gledé telesa kakor gledé duše je toraj otroku treba vzgoje; ona mu je absolutna narurna potreščina. Vzgoja je toraj prav toliko stara, kot človeštvo: prvima človekoma bil je vzgojitelj Bog sam, in prva roditelja bila sta vže tudi odgojitelja svojim otrokom. Potrebo vzgajanja spoznala so vsa ljudstva; in bolj ko je omikan narod, več stori za telesno in duševno vzgojo svojih malih.

§ 2. Naloga vzgoje.

Vzgoja mora človeka storiti sposobnega, da se odločuje ter deluje za svoj namen, in da ga doseže. A razni ljudje imajo razne misli o namenu ali cilju človekovem, toraj so tudi o nalogi vzreje različnega mnenja. Na vprašanje: kaj naj skuša odgojitelj doseči pri svojem vzgojencu, nam drugače odgovarja krščanska pedagogika, in drugače novošegno, modérno vzgojstvo.

Naturalisti trdé, da pride človek popolnoma dober na svet, toraj brez vsacega slabega nagnjenja. Treba je zato pustiti (pravijo), da se natura vzgojenčeva razvija svobodno kar se dá; vsako vnanje, pozitivno vplivanje se mora odvrčati od otroka. Vzgoja ima le to svrho, da vse ubrani, kar bi utegnilo motiti samolastni telesni in duševni razvoj človekove nature. Edino vzgojno sredstvo je toraj nadzorovanje; odgojitelj je samo varuh vzgojencev, pazeč, da od zunaj kaj slabega ne pride v otroka. Glavni zagovornik te sisteme je J. Rousseau.

— Racijonalizem daje vzgoji nalogo, obrazovati človeka za razumnost; vzgojno sredstvo pa mu je: podučevanje v taci viednostih, katere izvajamo iz razuma človeškega, in v nrvnih pravilih. Nadnaturno razodenje racijonalisti tajé, toraj tudi nadnaturno vero, ter spoznavajo samó neko naturno vero ali vero pameti, razuma. Verovati in storiti treba je le to in zato, kar in ker človeku razum velela. Zastopniki te sisteme so zlasti Kant, Hegel, Herbert. — Humanisti zahtevajo za vsacega posameznega človeka, da se razvije do prave in blage človečnosti, in tirjajo, da se natura človekova povzdigne do čiste človeške modrosti, do nekakega vzornega človeka. Da bi humanizem to dosegel, rabi vsa negativno in pozitivno delujoča vzgojna sredstva, le samo tistih ne, katere podaja razodenje božje, čeznaturna

vera. Zagovorniki te sisteme so zlasti Herder, Pestalozzi, Diesterweg. — Evdemonizem ali utilitarizem stavi vzreji nalogo: iz otroka narediti prav rabnega in spretnega človeka, zato da v družbi človeški sam najde srečo, in tudi drugim pomore k časni sreči. V ta namen skrbé evdemonisti vzgojencu za praktično vrlost in sposobnost, in mu podajajo zlasti take vednosti, ki bi mu mogle pripomoči k zemeljski sreči; na versko-moralno življenje se ne gleda. Zagovorniki te materialistične sisteme so zlasti Locke in tako imenovani človekoljubci, filantropje. — Drugi zahtevajo strogo narodno vzgojo, po kateri naj bi vzgojenec postal najprej in pred vsem vrl državljan; a to hoté doseči brez krščanstva. To odgojno sistemo imenujejo patrijotizem; zagovarja ga posebno Fichte.

Ta in druga mnenja modérnega vzgojstva so napačna, ker se motijo gledé nature človekove in gledé namena njegovega, priznavajoč mu edino le zemeljski cilj. Samo krščanska pedagogika pozná pravo nalogo vzreje, kajti ona obsega vse, kar imajo resničnega in dobrega v sebi druge vzgojne sisteme, a varuje se njih enostranosti. Ona se ozira na vsega človeka: na telo in dušo, na naravno in čeznaravno v njem, na časno in večno. Določujoč vzgoji cilj, ozira se krščanska pedagogika na naturo človekovo in na namen njegov. Obojno jej pojasnuje pamet in razodenje: antropologija podaja nauke, katere najde človeško opazovanje in mišljenje o telesni in duševni naturi človekovi; razodenje, sv. vera pa to, kar zasledi človeški razum, deloma potrjuje, deloma popravlja in dopolnjuje. Oziraje se toraj na zahteve uma in na nauk sv. vere, pa gledajoč na časni in večni namen človekov, daje krščanska pedagogika vzgojitelju to-le nalogo:

Po vsestranskem in soglasnem razvijanju in obrazovanju telesnih in duševnih moči vzgojenčevih, in porabljevaje naravna in nadnaravna sredstva, stori ga sposobnega: da zmagavno gospoduje čez slabo svoje poželenje, in se tako ohrani in potrdi v milosti božji; da postane dober, vrl, več ud človeške družbe, pa da svobodno in samostojno spolnjuje dolžnosti do Boga, do bližnjega in do samega sebe, ter po tem potu doseže svoj večni cilj, izveličanje v Bogu!

Da lepše in pregledneje pokažemo, kako more odgojitelj spolniti to nalogo, razložimo ves nauk o vzgoji na tri dele, ter bomo v naslednjem govorili najprej o vzgojencu pa njegovi telesni in duševni kakosti, na-to o vzgojitelju in vzgojnih sredstvih, in slednjič o kraji in načinu vzgajanja.

I. DEL.

Vzgojenec.

§ 3. O rejencu sploh.

Preden govorimo o učitelju in njegovem vzgojnem delovanju, pogledati moramo predmet vzgojevanja — otroka. Le kedor svojega učenca dobro pozna, zamore izbrati in rabiti sredstva taka, da z njimi doseže cilj vzgoje in poduka.

Vzgojenec je človek, toraj je iz telesa in duše. Po telesu spada k vidnemu, materialnemu svetu, po duši svoji pa k nevidnemu, duhovnemu. Telo in duša sta v človeku tako združena, da sta oba vkup v tej edinosti enotna natura človekova; duša sama za-se še ni človek, ampak le v enoti duše in telesa je človek; tudi telo ni samo ob sebi živo človeško telo, ampak to postane še-le po duši. V obojnem oziru mora vzgojitelj človeka poznati: vzgojenčevo telo in njega moči, pa tudi dušo ter njene vzmožnosti in sile. A ne le, da bi odgojitelj v obče poznal naturo človeško, ampak poznati mora še posebej naturo vzgojencev svojih, njih telesne in dušne posebnosti. Saj vemo, da ima splošnja natura človeška v posameznih ljudeh svoje posebnosti, in da se ravna ta individualnost po različnosti duševnih darov in nagnjenj, po temperamentu, spolu, po narodnem značaji, starosti itd. Bolj ko učitelj spozna svojstvo posameznih vzgojencev, toliko lažje in popolnše doseže cilj vzreje.

Kako naj vzgojitelj spozna naturo ter individualnost učencev?

1. Z vednim opazovanjem otrok med poučevanjem, pred ukom in po uku, kjer se ob raznih prilikah pokazuje lastnija posameznih vzgojencev. Pazi naj zlasti še tudi na vedenje učencev zunaj šole: ko dohajajo v šolo in jo zapuščajo, pri njih igrah in veselicah. Kedar otroci menijo, da jih nihče ne opazuje, kažejo se take, kakoršni so; in če jih moder učitelj opazuje ob taci prilikah, mu marsikaj postane jasno, kar bi mu sicer ostalo neumljivo.

2. Gledati je na navadno tovaršijo posameznih, kajti tu velja modri izrek: „Povej mi, s kom se pajdašiš, in povedal ti bom, kedo si“. — Dobro je tudi, da učitelj prilično posluša, kako drugi ljudje sodijo o tem in onem izmed njegovih učencev.

3. Spoznava naj vzgojitelj občno mnenje pa šege, ter dobre in slabe lastnosti dotičnega kraja. Iz tega smé bolj ali manj sklepati

na lastnijo svojih učencev, kajti sleherni je po več ali manj otrok svojega kraja in časa.

4. Vzgojitelj spominja naj se na lastna otroška leta ter naj pomisli, kake nature, lastnije je on bil v tistih dnevih; kako je on mislil, občutil v tem ali onem primerljeji; kako je on takrat sodil, kako se odločeval, kako privadil se dobrega, odvadil se hudega itd.

5. Učitelj si mora tudi pridobiti splošnje poznanje ljudi ter nature človeške, o kateri za-to govorimo v naslednjem, in sicer: naj-prej o telesu človekovem in potem o duši njegovi.

A. Telo.

§ 4. Nauk o človeškem telesu.

Krščanstvu je telo človekovo tempelj sv. Duha, toraj sv. razodenje tirja od slehernega, da svojega telesa ne oskrunja z grehom, po nezmernosti, nečistosti... „Ali ne veste,“ piše sv. Pavel, „da so vaši udje tempelj svetega Duha. Ako pa kedo tempelj božji skruni, ga bo Bog končal. Zakaj tempelj božji je svet, kar ste vi.“ A če se postavimo tudi le na naturno stališče, pokaže se nam velika imenitnost telesa človekovega. Ono je namreč organ duši, katera je v svojem delovanji več ali manj zavisna od njega. Slehernemu je toraj sveta dolžnost, prizadevati si, da svoje telo stori, oziroma ohrani, duši sposobno orodje. Tu velja: „Mens sana in corpore sano“. Ker pa nedoraslo dete v tem oziru še ne more skrbeti samo za-se, mora vzgojitelj prevzeti to skrb. Da pa zamore spolnovati to svojo dolžnost, treba mu je poznati človeško ter vzgojenčevo telo.

Nauk o človeškem telesu podaja nam anatomija, razudba in fizijologija. Prva nam kaže sestavo, ustroj človeškega telesa, ne gledé na njegovo življenje, toraj se razudbe učimo večinoma pri mrličih; fizijologija, životoslovje nam pa razkazuje živo telo, t.j. kako njega posamezni organi delujejo. Ker je vse to vže znano čitateljem, kojim je namenjena ta knjiga, govorili bomo v naslednjem samo o tistem, kar vzgojitelj zamore in tudi mora storiti in odrediti, da postane telo vzgojenčevo, zdravo, krepko, okretno in všečno, ter da se tako ohrani.

§ 5. Skrb za telo.

Da si rednik more uspešno prizadevati za telesno zdravje, za moč in okretnost svojega vzgojenca, mu je zlasti pozornemu biti: na zrak, v katerem živimo; na živež, ki nas vzdržuje; na obleko, katera nas

varuje; na vadbo in vzgojo, ki človeku moči okrepčuje; na gibanje in pokoj, ki življenje pospešuje in jači; na strasti, katere moramo krotiti ter jih prav voditi, da nam ne rušijo življenja; na dieto in zdravila, ker obojno to varuje obolenja in ozdravlja.

I. Zrak je velike važnosti za človekovo življenje; je zares živelj, pogoj življenja. Kedor ne diha več, on nič več ne živi. Brez hrane utegne človek pač biti dosta dolgo, a zrak mu je neogibno potreben. Da nam je zrak res živelj, živna moč, biti mora čist in hladen.

1. Zrak je čist, ako v njem ni zdravju škodljivih substancij, življenju nevarnih tvarin. Razsnuja se čisti zrak zlasti ob solnčnem svitu iz listja in igel dreves pa drugih rastlin. Rastlinstvo namreč daje iz sebe tisto, kar je v zraku oživljajočega, t. j. kislik; mesto njega pa sprejemlje óglikovo kislino, koja iztrebljuje organizem človeški in živalski, katera je pa rastlinju živelj. — Da je telo zdravo, mora se kolikor je mogoče, gibati v čistem zraku, pod milim nebom, najbolje v gozdu ali sploh med drevjem. Skrbeti je tudi za čisti zrak po sobah. Ako ni blizu rastlinja, je koristno v stanovanjih imeti kaj rastečih zelišč, zlasti taci rastlin, katere imajo obilo in velicega listja.

Zrak se pokvarja pred vsem po izdihanji spridene sape (óglikove kisline), zato je treba pridno prevetrovati sobe, v katerih ljudje bivajo. Zračiti se mora toliko večkrat, kolikor manjši je prostor, in kolikor več ljudi je dihala v njem. Tudi vlaga (mokrota stén) pridi vzduh po stanovanjih, pa nesnaga in zlasti še kak smrad, zoprna izpara. Ljudem mora biti toraj skrb, da so sobe suhe, snažne, in da od zunaj v nje ne dohaja škodljiva izparica.

2. A ne samo čist, ampak tudi hladen naj je zrak, da je človeku k pridu; toraj ne smé biti ni prevroč ni premrzal. Gledati nam je toraj tudi na temperaturo. Prava toplota za stanovanja je v obče 13—15° R., a spalnicam zadostuje 7° R. Človeku se je toraj varovati prevelike vročine in tudi prevelikega mraza, zlasti kedar je komu mirno sedeti. Škodljiv je tudi nagel prehod od vročine na mraz.

II. Živežu je namen, da nadomestuje izgubljene in porabljene snovi našega organizma; otrokom pa, ki se telesno še razvijajo, da jih tudi množi. Pri otroku opazujemo toraj večo potrebo hrane, kakor pri odrasčencu. Hranitba, reja, je bistveno v tem, da prebavljamo tiste reči, koje uživamo, nerabne snovi pa iztrebljamo.

1. Gledé kólikosti jedi velja pravilo: uživaj le toliko hrane, kolikor je želodec prekuhati zamore; kajti neprebavljene jedi organizmu prav nič ne koristijo. Otrok res potrebuje obilne hrane in zdatne, a preobjedati se ne smé. — Ozir kakovosti jedila je otrokom izbirati

ter dajati najzdravejše hrane, to je, take, kojo si telo najložje in naj boljše prisvoji, upodablja, ako bi tudi ne bila najslastnejša, najokusnejša. Slaščic smemo otrokom dajati le prav malo; dražljivih in hudo razgrevajočih jedi in pijač pa jim vsaj pred 10. letom celó ne gre dovoljevati ali vsaj prav redko kedaj, ter prav malega kaj. Najboljša pijača malim otrokom sta mleko in voda. — Kar toplino tiče, moramo povdarjati, da se je enako varovati vročih jedi, kakor tudi zelo mrzlih. Obojne škodujejo zobém in želodcu.

2. Prebávo pospešuje zadostno žvečenje in slinjenje. Rejenca moramo toraj učiti, da ne smé jesti preurno in pohotno; temuč, da je treba vsa jedila dobro žvečiti ter s slino pomešati. Telesen ali dolg duševen trud pred, med obedovanjem, ali brž po obedu zadržuje prebavljanje.

III. Obleka mora služiti človeku najprej za zdravje telesa, katero pokriva, ter tako deloma obvaruje vnanih škodljivih reči, deloma pa ohrani pravo toploto, in je na pomoč koži pri njenih funkcijah. V ta namen morajo oblačila biti srednje topla; mehkužnosti se je tú ogibati ravno tako, kakor pretiranja v utrjevanji života. Posebna skrb bodi človeku, da si noge ohrani suhe in gorke, a glave naj si ne ogreva preveč. Se vé, da je pri vsem tem treba vedno ozir imeti na starost, telesno lastnijo, letni čas, podnebje in vreme. Še bolj tirjamo, da je obleka čista, snažna, sosebnó prtenina. Ako je perilo za na život umazano, ne more koža delovati, kakor je za zdravje potrebno. Oblačila morajo biti tudi priležna in ne pretesna, ki bi zadrževala telesno kretanje. Ako to velja za slehernega, je še zlasti otrokom zelo škodljiva taka obleka, ki zavira lagotno gibanje.

Dalje obleka služi, vsaj pri omikanih ljudstvih, n ravnosti in lepočutju. Zato mora taka biti, da: 1. ohrani sramežljivost in moralnost, toraj je odvrčevati in zatirati vsakoršno nesramnost v noši; 2. da telo lepša in spole razločuje. V tej zadevi je treba hoditi srednjo pot. Vzgojencu ni brž dovoliti vsacega novošegnega, časih dosta smešnega in neprimernega izdelka, a se tudi ni trdo držati zastaranih, morda nepraktičnih običajev.

IV. Treba je tudi vadbe in goje celemu telesu, zlasti še čutilom. Samo ukusa ni treba posebno vaditi in gojiti, pa tudi v o h a ne; saj še hvalevredno ni, ako bi se ta čuta preveč omikovala. Snaga ju ohrani zdrava. Učitelj naj vzgojencu ne dopušča kaditi, ker pre-zgodno kadenje mlademu truplu jako škoduje.

1. Posebno marljivo mora vzgojitelj skrbeti za vid ter oči v a r o v a t i, pa vse odvrčevati, kar bi jim utegnilo škodovati, n. pr. čitanje ob mraku, natezanje očesa v temi, gledanje v veliko svetlobo, urno

prestopanje iz luči v temo itd. Oči si tudi pridi, kedor se navadi od strani brati, knjigo preblizo držati, brez potrebe očala, zlasti nepri- merna, nositi. Oči je treba tudi okrepčevati zlasti s tem, da se vsaki dan s čisto, hladno vodo umijejo, da jim človek daje odpočitka, ali sprehajajoč se pod milim nebom, zlasti med zelenjem. Vzgojenčevo oko se mora tudi vaditi s tem, da razločuje daljave, višine, barve ... ter da dobro, daleč in prav vidi.

2. Tudi sluh se ne smé zanemarjati, ampak vaditi ga je treba v razločevanju glasov. Otrokom se mora vzbuditi posluš za glasove, glasbo, s tem, da jih vadimo v petji itd. Silno šumenje, hudi pok, zlasti prav blizo, škoduje temu čutu.

3. Velike važnosti na človekovem telesu je tudi koža, ker nam je tipalo. Polt pa je silne imenitnosti gledé našega zdravja zaradi tega, ker po nji život iztreblja neporabne snovi; zato mora človek kožo imeti vedno čisto, snažno, kar doseže s pridnim umivanjem. Da bi tega ne storil, zamaše se znojne luknjice, in polt ne more iz- trebiti, kar je zdravju na kvar.

V. Da se telo ohrani, razvija, močno, okretno, zdravo in lepo postane, treba mu je primerne gibanja. Kretanje pospešuje krvni obtok, podpira prebavljenje in prenavljanje krvi, ter s tem stori, da človeku bolj diši jed in pijača. Gibanje tudi vadi mišice in živce, da postanejo duši pripravno orodje...; s kratka: gibanje nam jači telo in duha. Vzgojencu je toraj kretanje živa potreba. Brž to spoznamo, če otroke prepustimo samim sebi. Kako letajo, skačejo, plezajo, se zvijajo in prerivajo! V tej zadevi naj se deci le pušča svobode kolikor mogoče; samo čuva naj vzgojitelj nad njimi, da v svoji živahnosti ne prestopijo pravih mej, in da se ne lotijo nevarnega počenja. V šoli za po- trebno gibanje skrbi zlasti telovadba. Prav je, da se ne daje le mestnim otrokom, ampak tudi učencem na deželi prilika, uriti se pod nadzorstvom v rednih telesnih vajah.

Po daljšem kretanju in vztrajni delavnosti postane človeku pokoj potreben. Kolikor slabotnejše je telo, toliko prej opeša. Kar zlasti spanje tiče, je znano, da ga je treba toliko več, kolikor mlajše je dete; otrokom naj se toraj le dovoljuje zadostnega spanja. Zgodaj naj hodijo k počitku, in zgodaj ter ob določenem času naj vstajajo točno. Ni pa dobro, in živčevju utegne škodovati, ako bi spečega vzgojenca zbujali mahoma, osorno. Premehke postelje, pérnice... zdravju ne ugajajo, pač pa žimnice, slamnice, rahle odeje... Predolgo spavanje in samo poleževanje se vzgojencem ne smé dopuščati, pa tudi ne, da bi ležali na hrbtu, ker to škodljivo razgreva hrbtni mozeg.

VI. Vsaka večja razdraženost človeku škoduje, in vse strasti kvarijo mlado truplo, ker preenatezajo živčevje; a najhuje in najškodljivše v tej zadevi vpliva na človeško telo nečistost. Vzgojitelju je toraj sveta dolžnost, to zlo od mladine odvrčati, skrivni spohotnosti na sled priti, in jo na moč zatirati. Da se odvrča to strašno zlo, treba je: 1. Rejenca ohraniti vedno duševno in telesno delavnega, in le prosta, ne preobilna hrana mu je dajati. 2. Treba mu je zopet in zopet primerne verske resnice klicati v spomin, ter zlasti še na to delati, da se vseskozi zaveda pričujočnosti vsevednega Boga. 3. Odvrčati je od otrok nevarne priložnosti, slabo tovaršijo, pohujšljivo branje... Z naravnostnim podučevanjem se tu res ne dá kaj storiti; le stroge pazljivosti je treba vzgojitelju, da spazi vsako nespodobnost ter jo s kratko, previdno, resno besedo odvrne, zatre.

Kar bolezní tiče, naj jih rednik skuša najprej odvrčati s tem, da pri rejencih zastran zraka, živeža, obleke itd. po vsem tako ravna, kakor smo poprej povedali; da morebiti vže nastale betežnosti skuša kmalo spaziti, in če so precejšne, da se ozir daljnega ravnanja posvetuje z večjim zdravnikom. Paziti je pri bolnih vzgojencih tudi na to, da se natanko tako vedejo, in vestno vse tisto izvršujejo, kakor jim je ukazal zdravnik.

B. Duša.

§ 6. O človeški duši sploh.

Marsikaj se godi v človeku, česar nam sama telesna sestava ne more pojasniti. Mi spoznavamo, mislimo, čutimo, stvari odobrujemo ali grajamo..., in vsega tega se zavedamo; nedvomno je toraj, da v vidnem našem telesu biva in deluje neko nevidno bitje, ki vnanjim čutilom ni zaznatno — to je duša. Ona je bitje, od trupla popolnoma različno, in sicer duhovno, enotno, nerazdelno, toraj neumrljivo bitje, samosvestno, umno in svobodno.

A čeravno je duša bistveno različna od telesa, je z njim vendar-le v tesni tesni zvezi; pa ne tako, kakor n. pr. človek s hišo, v kateri prebiva, ali kakor telo z obleko, s katero se odeva. Ne, ampak truplo in duša združena sta v eno in isto človeško naturo, obojno še-le stori človeka. Iz te ozke zveze prihaja znano vzajemno delovanje duše in telesa, prihaja oni veliki vpliv, ki ga ves čas življenja duša ima na telo, telo pa na dušo, ter velika avisnost enega od drugega.

Dušo in telo veže živčevje, in zlasti njega osrednji organ — možgani. Živčni sistem v nas vodi vnanji mik ter očut k duši, ki

ga tako začuti; a ona zopet po živčevji deluje na mišice ter po njih gibanji z vnanjim svetom stopi v zvezo. Živci so toraj dvojni. Vnanji očut k duši vodeče imenujemo čutne živce; one pa, kateri od središčnih organov (od možganov in hrbtne mozga) k mišicam vodijo, njih gibanja provzročujejo ter samohotno ali nesamohotno nazven naznanjajo prejeti očut, imenujemo gibne živce. Živčni sistem je toraj duši orodje; kar poživlja in moč daje živcem, to pospešuje tudi dušno življenje, kar pa slabi živčevje, ono škoduje tudi duševnemu razvoju.

Duša se zelo različno razodeva, mnogotero deluje; in te različne prikazni in dušne delavnosti si pojasnujemo s tem, da razne moči in vzmožnosti prilastujemo človeški duši. Vse njene pojave uvrstujemo v tri glavne vrste: v spoznavanja, čustva in hotenja (želenja), ter na ta način dobimo tri¹⁾ glavne dušne moči ali vzmožnosti, namreč: spoznavnost, čustvenost in voljo (želenje). Te tri dušne moči si, kaj pa da, ne smemo misliti vsako samo za-se, kajti vedno vzajemno delujejo, so neprenehoma v medsebojni zvezi, in jih je zato treba v vzgoji izobrazovati enakomerno v lepem soglasji.

O vsaki imenovanih dušnih vzmožnosti govorili bomo posebej.

I. Spoznavnost.

§ 7. O spoznavanji sploh.

Ko govorimo o spoznavanji, vselej mislimo na neki spoznavajoč subjekt, na spoznavan predmet, in na medsebojno delovanje teh dveh. Predmeti spoznavanja utegnejo biti nižje ali višje, čutne ali nadčutne vrste; toraj razločujemo nižje in višje, pa čutno in nadčutno spoznanje. Časih ima spoznavajoči subjekt dotični predmet res pred seboj — to je neposrednje spoznanje; časih ga ni pred njim, a si ga predstavlja — to je posrednje spoznanje; ali pa slednjič subjekt duševno podela ter si popolnoma usvoji dotični predmet — to je duhovno spoznanje. Neposrednje spoznavanje se opira na nazornost (Anschauungsvermögen), posrednje na obraznost (Einbildungsvermögen), duhovno spoznavanje pa na mislenost

¹⁾ Ker za nauk o vzgoji ni praktične važnosti, kako razdelimo dušne vzmožnosti, t. j., ali duši priznamo tri glavne moči, ali pa, če čustva ne sprejmemo za posebno samostalno vzmožnost, zato se bomo v tej knjigi držali sedaj navadne razdelitve dušnih moči v spoznavnost, čustvenost in voljo — akoravno bi s strogo dušeslovnega stališča morda bolj kazalo, razločevati samo dve glavni dušni moči: spoznavanje in želenje.

(Denkvermögen). Vsako spoznanje človek nazven izrazuje po jeziku. O vsem tem spregovorimo nadrobneje.

§ 8. Nazornost.

Pri neposrednjem spoznavanju razločujemo tri stopnje: občutenje, zaznanje in gledanje (čutno in duhovno gledanje).

1. Občut je prva delavnost spoznavajoče duše, ter ni družega kot sprejem nekega mika po posredovanji čutil. Mik sam na sebi toraj ni še občut, ampak postane čutenje še-le takrat, ko ga duša sprejme. Občut nastane toraj še-le v duši in ne vže v živčevji. — Mik ima svoj izvirek ali v človeku samem, ali pa zunaj njega; zato razločujemo notranji in vnanji občut. Pri vsacem čutenji stopi mik v dotiko z dotičnim živcem, kateri ga vodi k osrednjemu organu živčevja, k možganom, kjer ga duša sprejme na nek skrivnosten, nerazjasnjen način, to je, duša očuti mik. Po notranjih občutih, ki so ali prijetni, vsčeni, ali pa neprijetni, se zavedamo stanja telesnega svojega organizma. Po vsem truplu razpeljani živci so notranjemu čutenju orodje. Tu sem štejemo tudi občut bolečine, glada, žeje itd. Po vnanjih občutih spoznavamo vnanji svet. Temu čutenju pomoček je naših pet čutov, kateri so nekak most, ki veže vnanji svet z notranjim in z dušo. Vid, sluh, voh, vkus in tip — vsaki teh čutov ima svoje primerno čutilo s posebnimi živci, kateri takrat, kedar na oko, na uho, na nos, na jezik ali na tipalna telesa vpliva kak mik (svetlobni val, zvočni val, tiščanje ...) ter se dotičnega živca dotika, ta mik k središčnemu organu, do možganov vodijo, kjer ga duša sprejme in občuti. Tako iz mika postane občut.

Čute po njihovi važnosti in djavnosti delimo v teoretične (više, objektivne) — kakoršna sta vid in sluh — pa v praktične (niže, subjektivne), t. j. vkus in voh; nekako med obojnimi je tip ali tako imenovani mehanični čut. Pravo spoznanje je závisno od dobrine in dovršenosti čutov; zlasti teoretičnih, zato jih je treba prav pridno vaditi v vzgoji. Najsposobneje vseh čutil je oko; kajti vid je prejemljiv zelo za mik iz silne daljine, in skoraj $\frac{9}{10}$ vseh predstav prejemamo po njem. Občuti, koje posreduje naše oko, so najgotovši in najstanovitnejši, zato se mora vsako podučevanje kolikor mogoče naslanjati na neposrednje gledanje (nazorni poduk). Oko še prejemljivše postane po nekaterih umetnih sredstvih, t. j. po očalih, po daljno- in drobnogledu. Znano je, da vid tudi zelo vpliva na srce in voljo. — Jako imeniten čut za izobraženost človekovo je tudi sluh, čeravno je od volje človekove manj odvisen kot vid, katerega mnogotero

spremljuje in dopolnjuje pri raznem spoznavanju. Občut, kojega prejemamo po sluhu, je glas v mnogovrstni spreminjavi. Ušesu umetna in imenitna podpora je novejša časa zlasti telefon. — V kusu v orodje služita dva živca, razširjajoča se po jeziku in nebu, ki sta prejemljiva le za tekočine pa za take reči, katere se dajo raztopiti. Zraven vohal, ki je pa le za plinovite telesnine prejemljiv, je vkus nekak čuvaj življenja, ter dobro služi pri poskušnji in preiskavanji živeža; a tudi v znanstvu, zlasti v kemiji, imata oba svojo veljavo. — Tip, razširjen po vsem telesu, je najobčutnejši na ustnicah in rokah, zlasti ob koncu prstov. Po tem čutu se prepričujemo o navzočnosti ter bitji materialnih stvari, kajti samo težnine delujejo na tip, kateri dobro služi vsem drugim čutom, zlasti očesu in ušesu, ter nekako dopolnjuje njihove občute. K tipu spadajo tudi občuti topline (vroče, gorko, mrzlo...); kajti nastanejo bajé na ta način, da se ob gorkoti koža raztega in toraj manj pritiska na konce živcev, v mrazu pa se zgubanči ter provzroči večje tlačjenje na živce.

2. Po sprejetji v dušo je iz mika postal občut; vnanji svet je skoz naša čutila stopil v dušo ter je v nji provzročil nek primeren občut. Sedaj pa nastane neko drugo delovanje: duša išče (bi rekel) vzroka dotičnemu miku ter tako spozná, najde tisto stvar, ki je delovala na čute, t. j. ona zazná, zapazi objekt, od katerega je mik došel, in sicer kot zunaj nje obstoječ predmet ga spazi. Zaznanje je toraj zasleditev neke stvari kot res obstoječe, ki je vzrok našega občuta. A prav vsacemu občutu ni vzroka iskati v nekem objektu, kajti občut je časih zgolj subjektiven, ter v tem slučaju dohaja večinoma iz kakšnega nenormalnega stanja čutil.

Pravost zaznanja je zavisna od primerne kákošnosti in delavnosti naših čutil (bolno oko ali bolno uho daje nezadostna ali celó nepravna zaznanja); pa tudi od ponatornega delovanja duše (kjer pazljivosti ni, ali kjer je celó silna razdraženost, omedlevica... tam ni pravega zaznanja). — Kakor imamo notranje čutenje, tako tudi notranje, duhovno zaznanje, po katerem duša pride do neposrednjega spoznavanja same sebe, do zapazenja notranjega njenega delovanja n. pr. čutenja, želenja itd. Kedor ni nikoli mislil, hotel, nikoli se kesal..., taki tudi vedeti ne more, kaj je mišljenje, hotenje, kes...

Pri čutenji je toraj duša človekova bolj trpna, pri zaznanji postane tvorna, aktivna, kar se v še večji meri zgodi.

3. pri gledanji. Imenujemo pa zrenje ali gledanje neko živo občenje med dušo in med objektom, kojega zapazi; spoznavanje kake

stvari v celoti in v njenih posameznih delih, bistvenih in nebistvenih. Pri gledanji, zrenji v našem smislu se duša nekako vtopi v tisti objekt, od katerega dohaja mik, ter nastane vsled tega neko opazovanje, poslušanje, otipavanje itd., in vse občute in zaznanja, kolikor jih duša po vseh čutilih skupaj od ene in iste vnanje reči prejme, imenujemo nazor. Oko, vid kot najimnetnejši čut daje temu vkupnemu vtisu imé, akoravno tudi druga čutila pri tem delujejo. — Iz zaznanja nastane gledanje, nazor le takrat, kedar na čute delujoča stvar dušo zanima, in če zaradi tega človek postane pazljiv. Ni toraj dosti, da kaka vnanja reč deluje samo na čutila, ampak ona mora tudi dušo mikati, zato da zastran nje tako rekoč radovedna postane ter vsled tega želi v ozko dotiko stopiti z njo. Kedar pa človeka kaka reč zanima, ali če vzgojitelj po svojem prizadevanji v rejencu vzbudi zanimanje za stvar, takrat se porodi tudi pazljivost kar sama ob sebi. Zelo važno je, in za vse življenje potrebno, da se vzgojenec vadi pazljivosti, kajti kjer pazljivosti ni, tam tudi ni jasnega znanja. — Imenitnost gledanja za vsakoršno podučevanje spoznamo iz tega, ker duša še-le po tej delavnosti doume ter spozná reči, kakoršne so. Brez pravega zrenja ni pravega mišljenja, kajti razni nazori so tisto gradivo, iz katerega delamo pojmove. Nagledno, nazorno ali kazavno učenje je toraj velike velike vrednosti pri podučevanji.

4. Ako dalje in pazljivo gledamo kako stvar, se vtisne naši duši natančna podoba te stvari, in ta podoba v našem duhu ostane tudi še tedaj, ko dotična reč nič več ne deluje na naše čute. Duša zamore prejeto podobo obnoviti, si more predstavljati oni skupni vtis, kojega je od stvari prejela; zato imenujemo to delavnost duše predstavljanje, in dotično podobo samo, ki je duši od nazora ostala, imenujemo predstavo ali notranji nazor. — Ker ena in ista stvar na razne čute deluje (neko reč h krati vidimo, slišimo itd.), zato od nje prejmemo tudi raznih, posameznih predstav. Mislimo si n. pr. vrtnico pred saboj. Tù po vidu pridemo do predstave: rudeče, belo, zeleno, veliko, majhno...; po tipu do predstave: trnjevo, hrapavo...; po vohu do predstave: dišéce itd. Duša vsa ta posamezna zaznanja, vse poedine predstave o objektu združi v celoto, v tako imenovano **kupno** predstavo — vrtnica. Duša se zaveda najprej celotnih predstav, potem še-le stopajo nam pred duhovno oko posamezni deli celote. Pravo poznanje kake reči ima le tisti, ki si more predstavljati tudi poedinosti predmeta; in kolikor večkrat si človek ogleduje kako stvar, toliko bolj se vtisnejo duši podrobnosti ter posamične predstave objekta.

Sprejete predstave ostanejo v duši, iz nje nikoli popolnoma ne zginejo; a ko za temi dohajajo druge ter nove, nam prejšnje otemné, za kaj časa zginejo iz svesti. V vsakem posameznem trenutku se namreč človek jasno zaveda le nekaterih predstav, vse druge pa tako rekoč v globočini našega duha čakajo prilike, da bi se vrnile v svest, kar se toliko prej, lažej in jasneje zgodi, kolikor boljše, živejše in natančneje je bilo prvotno gledanje, kolikor jasnejši je bil nazor. Vzgojitelj naj toraj skrbi, da si rejenci po pogostnem in natančnem ogledovanju raznih stvari pridobivajo prav jasnih in stalnih predstav, katere se lahko vračajo v zavest ter duši pomagajo pri mišljenji.

§ 9. Obraznost.

Duša človekova ni kakor zrcalo, ki le take reči sprejema, katere so ravno takrat pred njim, ampak je živa moč, ki sprejema, zapopada ter sprejeto obdrži in samostalno, po svoje, obdeluje. Duši dotična reč postane res posest; njena je še tudi takrat, ko one reči ni več pred človekom. Te predstave, ki jih duša v sebi ter kot svoje obdrži, imenujemo *obrazbe* ali *obraženja*; tisto moč naše duše pa, ki jih prijema, drži in v svoji oblasti ima, zovemo *obraznost*. Delavnost te dušne moči je toraj dvojna: *obraznost sprejete predstave* ali v prvotni obliki obdrži ter nespremenjene vrne (tù pravimo, da *reproduktivno, obnavljajoč deluje*); ali pa *dobljene predstave* v nove podobe predela, jih *prestvari* (tù deluje *produktivno, izdelujoč*). Razločevati nam je toraj *reproduktivno, obnavljajočo obraznost*, *kojo imenujemo spomin*, in *produktivno, izdelujočo*, *katera se zove fantazija*.

1. Spomin je toraj tista moč ali vzmožnost duše, ki zadobljene predstave obdrži, hrani, in jih nespremenjene ponavlja ter prikličé nam v zavest. Spomin je za vse duševno življenje človekovo silne važnosti, ker je prava zakladnica duha; kajti le malo koristi bi človek imel iz poduka, ko bi mu ne bilo možno, v duši obdržati dobljenih predstav, in jih po lastni volji ponoviti. Brez te dušne vzmožnosti bi ničesar ne vedeli, ker brž bi nam zginili vsi prejeti vtisi, vse slišane besede. Brez spomina bi ne bilo pravega znanja, nikakove izkušnje.

Delavnost spomina je dvojna: on obdrži, in zapomnjeno zopet vrne, predstavo obnovi, reproducira. Da predstave obdržimo, to učini spominjska moč; prav ravno ta spominjska moč tudi deluje, ko se hočemo pozneje tega zavedati, kar smo sprejeli v spomin. Pri tem nam včasih kaj zeló koristijo podobne predstave, koje zato nekateri dušoslovci imenujejo „*pomoči*“. V tem smislu je toraj „*pomoč*“

vsaka taka predstava, katera je vzmožna, neko drugo, že otemnelo predstavo ponoviti, nam jo v zavest privedi. Kaki gotovi predstavi so pa pomoči vse tiste predstave, ki so onej prvi predstavi enake, podobne ali nasprotnne, in vse tiste, katere so z njo v neki vnanji ali notranji zvezi. Po tem načelu toraj:

a) Podobne predstave ena drugo obnavljajo, v svest prikličejo. Kedor n. pr. vidi človeka, kraj . . . , ki je podoben nekemu drugemu človeku, kraju . . . , se takoj spomni onega drugega. Ako slišim pesem peti, podobno neki drugi, kojo sem slišal o drugi priliki, pride mi ona prejšna brž v spomin. Tü se spominjanje godi po zakonu enakosti in podobnosti.

b) Nasprotnne predstave druga drugo ponavljajo. Sredi hude zime se spominjamo kar ne hoteč lanske jako mile; človeku se slabo godi, in vračajo se mu v svest časi, ko se mu je zelo dobro godilo itd. To je zakon nasprotja, kontrasta.

c) Predstave, katere smo prejeli istodobno, se ena drugo vznbujaajo. N. pr.: na nekem kraju se je kaj posebnega dogodilo, in koj nam stopi v svest oni dogodek, ko zagledamo tisti kraj itd. Tu deluje zakon istodobnosti, koeksistence.

d) Tudi take predstave, ki smo jih v neki gotovi vrsti, v nekem redu sprejeli, se druga drugo ponavljajo, v zavest kličejo; n. pr.: prva beseda znane pesmi ali priučene molitve nam brž vse naslednje v spomin prikličje. Zakon zaporednosti, sukcesije.

Vezanje in ponavljanje raznih predstav na podlagi teh načel reprodukcije imenujemo druženje predstav ali asocijacijo iděj. — Naš spomin deluje ali brez namere, nesamohotno, kar se zgodi takrat, kedar ena predstava drugo v svest pokliče, ne da bi si bili prizadevali za to; ali pa namerno, samohotno, če si za tako ponovitev prizadevamo, kakor se godi n. pr.: pri učenji. Otemnele vtise in predstave toliko ložej privedemo v zavest ter obnovimo, kolikor jasnejše in živejše so prvotno bile dotične predstave, kolikor bolj so nas zanimala, in kolikor večkrat so se zadevne predstave vže vrnile v svest ter smo se jih spominjali. Zares dober spomin mora biti; obsežen (obdržati mora mnogo in raznoterega), lahek (urno mora sprejemati), močan, trpežen (mora zapomnjeno dolgo obdržati), zvest (če prav in natančno hrani) pa gibčen, spreten (ako urno vrača, kedar je treba, ter rad ponovi). Pač so zeló redki, katerih spomin bi imel vse te lastnosti. Kedor urno in mnogo zapameti, navadno kmalo pozabi; a kedor si težko zapomnuje, tisti većinoma tudi zvesto in dolgo ohrani. Dalje tudi ne sprejemamo vseh vtisov z enakim

zanimanjem; zato si nekateri človek ložej in bolj zapomnuje n. pr. kraje, kedo drugi pa imena ali številke itd. Od tod so imena: krajni, imenski, številni ... spomin.

Nobena druga dušna moč ni v toliki zvezi z živčevjem, kakor spomin; karkoli toraj pokrepčuje živčni sistem (n. pr. red, zmernost, snažnost, obilno sprehajanje pod milim nebom), tisto jači tudi spomin; kar pa škoduje živčevju (n. pr. nezmernost, razuzdanost,) ono uničuje tudi dober spomin. — Najbolj se človeku spomin okrepčuje po pridni vaji, kar se godi pri učenju, katero je ali zgolj mehanično (ako si učenec z večkratnim ponavljanjem zapomnuje stvar, ne da bi se kaj menil za pomen), ali pa razumsko (če gledamo najprej na misli, na pomen, na logično zvezo, in potem še-le skušamo tudi besede, obliko vtisniti si v spomin). Tako imenovano umetno zapominjanje uporablja razna pomožna sredstva (umetnost zapominjanja, mnemonika). Spomin se prične jako zgodaj razvijati v otroku, zato se morajo v vzgoji vaje v pametovanji začeti že prva leta ter brez prestanka tako nadaljevati, da se od vzgojenca leto za letom več zahteva.

2. Fantazija ali domišljija je tista moč naše duše, katera sprejete predstave preobrazuje in iz njih nove nareja. Tudi ta dušna vzmožnost deluje deloma samohotno, namerno, deloma pa nesamohotno, kar se godi zlasti v raztresenosti in med spanjem v sanjah. Delavnost domišlije se razodeva na dvojni način:

a) Odvzemajoč, t. j., fantazija premenjuje predstave po abstrakciji, kedar od posameznih delov kake vkupne predstave ene izpusti ter le nekatere posname, ali pa od mnogih podobnih predstav odloči neke posebnosti ter dotične predstave obdrži le v splošnih očrtkih. Po tem potu pridemo do tako imenovanih občjih obrazcev: človek, konj, hrast, hiša..., ne da bi pri tem mislili na kakega posebnega človeka, konja...

b) Pridavajoč in sestavljajoč; kajti fantazija iz posameznih naznamb nareja celo podobo, nedoločne in nepopolne predstave dopolnjuje (tako n. pr. skale, drevesa ... postanejo pošasti, strašec po noči boječega popotnika), praznote, pomanjkljivosti v zgodbah dopolnjuje itd. Fantazija tudi eni predstavi prideva drugo, ki v resnici nikoli ni z njo združena; iz raznih predstav sestavlja nove podobe, kakoršnih v istinitosti nikjer ni: n. pr. očarana princeza, govoreča žival, steklena gora itd. Pri otrocih se domišljija, tako delujoč, razodeva zlasti pri igrar, kjer n. pr. iz vsake palčice postane puška ali celó konjiček, in se trščica spremeni v meč itd. Sestavljajoče in pridavajoče fantazije je pa treba tudi vsacemu pesniku, slikarju in drugim umetnikom, da nam morejo stvariti svoje vzore in umetnine.

Fantazija je za naše duševanje silne važnosti. Imenitna je za umstveno in moralno življenje človekovo: mišljenju podaja obilico predstav, ima velike zasluge pri znamenitih iznajdenjih v umetnji in znanosti, rodi umetnine, polajšuje in oživilja poduk; pravomerno razvita domišljija nam daje upanje do boljših časov, tolaži v nesreči, oblažuje čustva, daje vnemo, voljo navdušuje za dobro, blago, junaško, deli pogum v največjih nesrečah itd. — Domišljija pa človeku postane škodljiva, celó pogubna, ako je ne vlada in ne kroti razum, po božjem razodenju razsvetljen. Ognjena, drzna, razdražena fantazija mnogokrat zabrede na kriva pota, in tedaj: moti mirno mišljenje, vodi v zmote, vnema divje strasti, kaže nesrečo večjo, kot je res, ter vleče v pogubo; človeka stori nesposobnega in nerabnega za praktično življenje. — Domišljija je važna celó za telesno življenje in zdravje človekovo, kajti njena moč se kaže mnogokrat pri nastanku raznih bolezni in tudi pri ozdravljenji. Vzgojitelj ima toraj dokaj razlogov, da v svojem rejencu modro vódi in obrazuje to dušno moč!

§ 10. Mislenost.

S svojim duhom se zamore človek povzdigniti nad vidni svet, da si ga stori pokornega ter po stvarnikovi naredbi gospoduje čez telesno stvarstvo. Njemu je dana moč, iz tistega, kar je nebstveno in premenljivo v rečéh, spoznavati ono, kar je v njih bistveno, stalno; pa tudi predirati do zadnjega vzroka vsega stvarstva ter najti svrho, namen raznih bitij. Kedar s svojim duhom dosegamo bistvo stvari in pravimo, da jih razumevamo, takrat to imenujemo razumno mišljenje, katero izvira iz posebne vzmožnosti, kojej pravimo razum (Verstand), ki se javi v sojenji, sklepanji in dokazih. Ko pa iščemo zadnjega vzroka, svrhe vseh reči, pridemo do nevstvarjenega ter najdemo Boga, stvarnika nebes in zemlje; vzmožnost pa, začuti, spoznati, kar je višega, nadčutnega v stvareh — imenujemo pamet ali um (Vernunft), na katerega se opira umno mišljenje.

1. Razumno mišljenje, razum. Vsaktero mišljenje se vrši v tem in na taki način, da si delamo pojme, sodbe (sòde) in sklepe (zaključke). Tvarina, s katero deluje naš razum, so razne predstave, ki so toraj podlaga in pričetek vsacemu mišljenju. Čistega mišljenja, toraj mišljenja brez kakih dobljenih predstav, ni; po mišljenji si nikakovih novih predstav ne moremo stvarjati, ampak le vže dobljeno obdelujemo. — Razumno mišljenje se izvršuje in razodeva najprej v pojmu.

a) Pojem ni v človeku kot nekaj vže gotovega, ampak nastane iz vednega opazovanja mnogo enacih ali podobnih reči. Naš razum odločuje namreč pri rečeh ene in iste vrste vsa taka znamenja, znake, ki niso vsem onim stvarjem vkupni, ter si odbira in združuje le tiste znake, kateri so lastni vsem rečem dotične vrste. Tako pridemo do pojma, ki je toraj obseg vseh bistvenih znakov kake stvari, ali drugače: spoznavanje, zapopadanje reči po njih bistvu. Naše oko n. pr. vidi le posamnega človeka, človeka neke posebne podobe, velikosti, barve itd.; domišljija si pač zamore predstaviti človeka, kakoršnega nikjer ni, a vendar-le samo nekega posamnega človeka gotove podobe, velikosti itd.; naš duh pa vzame le ona znamenja, ki človeka storé, kar je, vzame si le bistveno, stalno, ne misli na nekega gotovega človeka, ampak na človeka v obče, in takó dobi pojem „človek“. V tem smislu govorimo: človek je stvarstva gospodar, človek je umrljiv itd. Pojem izražujemo z besedo.

b) Sodba, sòd, nastane iz primerjanja dveh pojmov. Primerjajoč pojme spazimo namreč, da je ali drug drugemu lasten ter mu ga moramo pridevati, ali pa, da mu ni lasten in mu ga moramo odrekati. Ako n. pr. primerjamo pojme: drevo, rastlina, železo, kovina..., dobimo sodbe: Drevo je rastlina, železo je kovina; drevo ni kovina, železo ni rastlina. S sòdom toraj povemo, da je kaki pojem neki stvari lasten, ali pa jej ni lasten. Razne sodbe izrekujemo s stavki.

c) Ako iz ene ali več znanih sodeb izvajamo neko drugo kot posledico, pravimo, da sklepamo. Pri tem stopamo ali od splošnega do posebnega (kar je pravi logični sklep, silogizem), ali pa od posebnega k splošnemu (indukcija). Pravi sklep ali zaključek nastane iz primerjanja dveh sodeb, ki imate skupen, tako imenovani srednji pojem, kakor sòd iz primerjanja dveh pojmov nastane. Ako namreč spazim, da neka splošna sodba drugo posebno v sebi ima, takrat, če to izrečem, napravim sklep, ki toraj ni drugzega kot izvajanje posebne sodbe iz neke splošne. Resnica je namreč, da kar velja o splošnem (o vrsti), isto tudi velja o posebnem (o poedinki); n. pr.: Vsi ljudje so umrljivi. Cesar je človek. Cesar je toraj umrljiv. — Po indukciji v ožjem smislu sklepamo iz posameznih slučajev na splošni zakon; pri analogiji pa iz sličnih prilogodkov na nek posebni slučaj.

To trojno opisano delovanje razuma je za dušno življenje človekovo jako važno, zato mora vzgojitelj prav pridno vaditi svojega vzgojenca misliti, delati prave pojme, sodbe, sklepe..., ker le tako pomore mu k trdnemu znanju.

2. Umno mišljenje, um, pamet. Um imenujemo ono vzmožnost naše duše, po kateri v stvareh kaj višega spazimo, ter se povzdignemo od čutnega do nadčutnega, od časnega do večnega, od minljivega k neminljivemu. S kratka: po pameti v stvaréh spoznavamo njih stvarnika, vzrok in konec vsega stvarstva. Glavna vprašanja vsega umnega mišljenja so: od kod? kam? čemu? ... um skuša na to dovoljno odgovarjati. — V otroku se kaj zgodaj um vzbudi. Brž ko zná dete govoriti, stavi mnogo in raznih vprašanj: zakaj? kako? čemu? ... Kako pazljivo posluša, ko se mu dopoveduje o Bogu, o nebesih, o stvarjenju itd. Pravo začne razločevati od nepravega, resnico od laži ... Vse to so znamenja vzbujene pameti. — Um se poslužuje vseh moči človekove spoznavnosti, služiti mu mora vse delovanje razuma. Pamet vódi človeka do najvišjega spoznanja, ona požlahtnuje vse druge dušne moči, ako se jej dajo voditi. Umnost, t. j. oblast uma čez vse naše mišljenje, čutenje, hotenje, ravnanje, je toraj najviši naradni razvoj človeškega duha.

Razločujemo teoretični in praktični um. Teoretični išče odgovora na vprašanje: zakaj? zasleduje zadnji vzrok vseh stvari, išče resnice ter pride do Boga, ki je absolutna resnica. Praktični um odgovarja na vprašanje: čemu so vse stvari? išče svrhe vsega bitja in tudi tiste zakone, ki služijo v dosego, v vresničenje one svrhe. Um nam toraj kaže tudi sredstva v dosego svojega namena. To so ideje, katere nam stavi um pred naše duhovno oko kot neke voditelje in vzore na potovanji skoz življenje, da bi po njih ravnali in jih skušali vresničevati. Kedar ideja (naj si je misel o dobrem, o pravem ali o lepem) konkretno toraj očutno pred nas stopi, takrat postane ideal, vzor. Kedor si pa vstrajno prizadeva, ideal v sebi vresničiti, postati nekak snemek vzora, pravimo mu, da ima idealnost, vzornost. Vzgoji je med drugim tudi naloga, mladino voditi k pravim idealom, kajti brez idealnosti ni višjega prizadevanja; v vzornosti pa človek zmaga zemeljsko ter postane ves nekako duhovit. Ideal čez vse vzvišen je Kristus, ker v njem se je včlovečil Bog, absolutna dovršenost, ter je na ta način vidno stopil pred nas. Najvišja idealnost je toraj v posnemanji Kristusa, v hoji za njim. Kristus mora zato tudi v vzgoji biti najviši vzor. On je prvi pedagog, je vzrejenik človeštva! Vsakoršna odgoja brez Kristusa zgreši namen ter vódi v nesrečo!

Posebno živo deluje pamet pri moralnih dejanjih človekovih. Pred storjenim dejanjem nam kaže um, kaj in kako storiti, in česa ne; po storjenem dejanji pa nas hvali, ako smo mu bili poslušni, ali nas pa graja, če nismo ravnali po njegovi velebi. To npravno spoznavanje

uma imenujemo vest, in nje delavnost je glas vesti. Vzgojitelju je važna naloga, mladini ohraniti vest čisto in tenko, ker tako se vzreja moralno čvrst rod, ki je človeštvu največi dobiček. — Ker je pamet človekova sama na sebi preslaba, da bi mogla povoljno odgovarjati na vsa vprašanja, ki se jej stavijo, zato vedno stopa v dotiko z drugimi pametnimi bitji, od katerih je zavisna toliko bolj, kolikor manj je še sama razvita. Tako nastane vera, ki je v tem, da neko reč zato imamo zares nično, ker je nekdo drugi to povedal. V veri naš um priznava umstvenost drugih ljudi, se uklanja njihovemu izreku, dokler nima razloga, dvomiti nad resničnostjo dotične povedbe. O kolike važnosti je vera v življenji človeškem! Vsa moralna in intelektualna omika se najprej opira na vero; kajti še-le v poznejšem življenji v marsikateri zadevi na mesto vere stopa znanje, čeravno se tudi takrat ne izhaja kar brez vere. Tudi občevanje med ljudmi se večinoma naslanja na vero, ki je celó podlaga mnogim vednostim (n. pr. zgodovini, zemljepisu). Vera je toraj zahtevak in delavnost uma. — To veljá še v veči meri z ozirom na najvišje resnice, o katerih človek želi izvedeti kaj zanesljivega, gotovega. A tú čuti naš um, bodi si sam ob sebi ali tudi z umom drugih ljudi združen, da je preslab ter ne more povoljno odgovarjati na vprašanja: od kod? zakaj? čemu? itd., zato išče pojasnila o samem sebi pri tistem, ki je vstvaril um, pri Bogu. Ta božji odgovor na prevažna vprašanja pameti imenujemo razodenje, katerega toraj tudi um zahteva. Naša pamet pa tudi to zahteva, da verujemo razodenju, po katerem Bog, večna resnica, človeku govori. Spoznamo, da je toraj tudi čeznatura vera zahtevak in delavnost uma; in ker se v čeznaturi veri dajemo voditi najvišemu umu, je sv. vera res najviša umstvenost!

§ 11. Jezik.

Kar človek misli ali celó le občuti, tisto izražuje z vnanimi znamenji. Z vidnimi ali slišnimi znamenji navlašč storjeno razodevanje svojih misli, imenujemo jezik v širjem pomenu. Jezik je toraj neko potelesenje naših misli ali sploh vtelesenje notranjega našega dušnega stanja. Človeku kot čutno-dušnemu bitju je jezik potreben, ker vse duhovno, toraj tudi misel, mora sprejeti kako občutno obliko, sicer onega doumeti, zapopasti ne moremo. Prejel je zató človek z miselnostjo vred tudi vzmožnost govorjenja in z mišljenjem tudi jezik. — K govorjenju pomorejo nam glasila, namreč: dihalo, jabelko, jezik, nebo, nos in ustnice. Od kakšnosti in prave rabe teh organov je večinoma zavisno čisto, razločno govorjenje; pa tudi za človekovo

zdravje sploh so ti deli telesa zeló važni, zato mora vzgojitelj dokaj skrbeti za fizično obrazovanje teh udov.

Razločevati nam je: govorjenje s telesom, t. j. s telesnim gibom, z besedami pa s črkami.

1. Govorjenje s telesnim gibom je izraževanje volje ali dušnega našega razpoloženja z raznimi deloma vidnimi deloma slišnimi bolj ali manj samohotnimi znamenji. Tacemu govorjenju prištevamo:

a) Gibanje obraza ali govor z obrazom, pa kretanje udov (očesa, roke, prstov);

b) dajanje raznih glasov, po katerih se notranje stanje človekovo mnogokrat kar nesamohotno razodeva, n. pr. po vzdihanji, stokanji, ječanju, jokanju . . . To je otroku prvo govorjenje; a spazimo ga marsikaterikrat tudi pri doraslem človeku, kojega zmaga bolečina ali veselje;

c) običajna znamenja vljudnosti, jezik gluhomutcev, in razna znamenja, po katerih se v šoli in drugej red vzdržuje ter se razna povelja dajó.

Govorjenje z mnogoterim telesnim gibanjem je najponaturnejši izraz našega notranjega, in to še toliko bolj, kolikor manj človek misli, da ga kedo opazuje. Po takem razodevanji je toraj marsikaterikrat mogoče, globoko v dušo pogledati človeku. Vzgojitelju je pa tudi zato treba gledati na kretanje in obnašanje rejencev, da odstranja vse neplemenito in zabranja slabe ali smešne privade.

2. Govorjenje z besedami. Kretanje telesa ali nekako govorjenje s telesnim gibanjem najdemo več ali manj celó pri živalih; besedno govorjenje, t. j. naznanjanje misli po členovitih glasovih, je izključljivo človeku lastno. Kjer se nahaja mišljenje, tam je govorjenje. Jezik pa tudi pospešuje mišljenje ter je odnjega zavisna zlasti jasnost mišljenja. Učenje jezika je toraj velike važnosti za vzgojenca. Kakor se namreč razvija mislenost, v isti meri se razvija tudi jezik. — Jezik je nekaj vže gotovega, danega. Dete ga najde pri odraslih ter se ga uči od starišev in vzgojiteljev: razne stvari tako imenuje, kakor sliši, da jih imenujejo drugi. Srečen otrok, kateri živi med ljudmi, govorečimi lep, čist, nepopačen jezik. Prvega človeka je Bog postavil na svet, kakor na duhu vže razvitega, tako tudi jezika veččega, zato je živalim v raju zamogel dati prava, primerna imena. Kakšen ali kateri je bil ta jezik prvih ljudi, tega ne vemo, kajti na mesto prvotnega jezika je ob zidanji Babela nastopila množina jezikov.

3. Pisanje. Izrečena beseda se urno izgubi, a vendar je mnogokrat treba, da ostane. To dosežemo po pisanji, ki je vže davnej davnej

nastalo iz potrebsčine socijalnega življenja. Pisati toraj ni družega, kot z določenimi znamenji stalne narejati človekove misli in besede. — Razločevati nam je razne stopinje in vrste pisanja, namreč: podobopis, besedopis, zlogopis in črkopis. Pisanje v podobah ali podobopis je v tem, da se poobražajo stvari ali predstave. To je najstarejši način pisa, kojega so rabili n. pr. amerikanski prvosepci. Pri besedopisu so si za posamezne besede odbrali posebna znamenja, ki se z njih smislom vjemajo bolj ali manj. Taka je pisava Kitajcev. Zlogopis s posebnimi znamenji izrazuje posamne zloge besedi, kakor se godi n. pr. pri hieroglifih egiptovskih. Črkopis vsak glas v besedi zaznamuje s posebnim znamenjem, kar stori, da z le malo znamenji označimo vse besede katerega si koli jezika.

Za duševni razvoj človeštva je pisanje silne važnosti, kajti po pismu misli, izkušnje in iznajdbe posameznih ljudi postajajo občno blago, občna last. Pismo stori, da vsak rod zamore nadaljevati in spopolnovati duševno delo, po prednikih pričeto. Po tem potu prodira znanost, zlasti odkar imamo tisk, do najbolj oddaljene koč. — A naj si je pisanje še toliko imenitno, ono vendar-le ne more besede popolnoma nadomestiti, kajti mrtva črka nikoli tega ne premore, kar živa beseda doseže. Pisana beseda se utegne napačno umevati, pa tudi ne sega toliko do srca kakor govor. Glasno in pravilno čitanje oživi črko ter stori, da gane slušatelja.

II. Čustvenost.

§ 12. O čustvu sploh.

Raznoteri občuti, zaznanja, opazovanja, predstavljanja, mišljenje, želenje . . . provzročujejo v naši duši neko prijetno ali pa neprijetno razpoloženje. Ako smo si v svesti dotičnih razpoloženj, jih imenujemo čustva, ker v njih duša nekako čuti, kake volje da je v takratnem stanji, zavedajoč se, jo li napolnuje ugodje ali neugodje. Čustva so toraj prijetna ali pa neprijetna, ugodna ali neugodna dušna stanja, kojih se zavedamo. Sedež čustvenosti nam je srce, kakor je glava organ mišljenja, zato pravimo: „Dobre glave je . . ., dobro srce ima.“

Čustva razodevamo:

a) Po nekaterih mnogokrat kar nehotnih glasovih, n. pr. a! ha! ju! oj! fej! as! . . .

b) Po različnosti glasú, z očmi . . . sploh: po izrazu obličja. Jeznemu, žalostnemu, veselemu se po glasu, po obličji, obnaši brz pozná, kako čustvo ga napolnuje; navadno celó tedaj, če hoče prikrivati, kar v srcu ima.

c) Posebno živo se čustva razodevajo z jokom in smehom.

Različnost čustev pa njih jakost in trajanje zavisi:

a) od duše same, t. j. od volje, kakoršne je ravno takrat;

b) od tiste stvari, katera povzroči čustvo;

c) od podnebja, letnega časa, starosti itd. Kolikor krepkeje nas kako čustvo prešine, toliko delj traja; čutje, katero nastopi mahoma, navadno kmalo mine.

Čustva razdeljujemo:

1. Po njih značaju v prijetna, neprijetna in mešana, kakor je n. pr. žaloba, genotje.

2. Po vzroku, povodu v čutna in duševna, kakor jih namreč povzročuje čutnost, kako telesno stanje, ali pa so posledica dušne naše delavnosti, mišljenja.

3. Po večji ali manjši jakosti, s katero nastopajo, jih delimo v mirna in močna čustva; prvim pravimo sploh čustva, drugim pa afekti, dušni pretresi.

4. Po jasnosti, s katero se vzbujajo, imamo določne in nedoločne čute.

5. Po meri ali smeru čustev razločujemo: individualne, osebne, ki se tičejo zadev človeka do samega sebe; socijalne, družinske, ki zadevajo razmere človekove do bližnjega ali do sedanjega sveta sploh; pa pobožne, gledé razmere človeka do Boga. Na trojni tej razmeri sloni vse človekovo življenje, toraj tudi vse njegovo čustvovanje. Oglejmo si ta trojna čustva nadrobneje.

§ 13. Posamezna čustva.

1. Individualni čuti so, kakor človek sam, deloma čutne, telesne nature, deloma pa duhovne, dušne. Čutna ali telesna čustva so povoljna, prijetna, kedar se vjemajo z rečmi, ki služijo telesnim potrebam življenja; ako se jim pa nasproti stavijo, so neprijetna. Nekako prav posebno na čustvenost vplivata svetloba in glas. Svetloba nas oveseljuje, tema človeka stori otožnega, zlovoljnega. Bela barva spodbuja, črna stori, da smo nekako pobiti; rumeno in rudeče razdraži, modro, vijolično, zeleno pa umiri. Navzgori toni so razdražilni, navzdolni ter globokeji pomirujejo itd. Duhovna čustva človekovo duševno življenje pospešujejo ali pa zadržujejo. Duhovnega čutja razločujemo zlasti tri vrste, namreč: čustvo resnice (umstvena čustva), čustvo dobrote (moralna čustva) in čustvo lepote (krasočutje).¹⁾

1) Izgled umstvenega čustva: Poln veselja nad svojo iznajdbo leti Arhimed po ulicah ter kliče svoj „heureka“. Po izvršenem računu najde učenec pomoto v

a) Umstveno čustvo je ali prijetno, je čut ugodja, ali pa neprijetno, čut neugodja. α) Umstveni čut kot prijetno čustvo je veselje nad resnico, in sicer: ali veselje nad prejeta resnico (n. pr. otroku se bere veselje na obličji, če se mu dopoveduje kaj novega, kar ga zanima); ali veselje nad najdeno resnico (n. pr. učenec se raduje, ko je nalogo dobro izdelal, zastavico uganil . . .); ali pa veselje nad iskanjem resnice, ki se razodeva pri ljudéh bolj razvitega uma. Iskanje resnice se vé da le takrat provzroča veselje, kedar trdno upamo, da bo moč najti resnico. — β) Umstveni čut kot neprijetno čustvo je neka nepovoljnost, nezadovoljnost zaradi zmote, nevednosti, dvoma, nejasnega spoznanja itd., n. pr. kedar spoznamo, da se nam je kaj napačnega sporočilo; če se nam ni posrečilo, nalogo prav rešiti; če vidimo, da je zastoj naš trud, najti resnično in pravo . . .

Pri vseh ljudeh je najti čustvo resnice, čeravno ne pri vseh enako močno, kajti duh človekov je za resnico vstvarjen. Močno pri-ganja ta čut človeka, da si prizadeva za jasno spoznavanje resnice. Umstveno čustvo, tesno združeno s samočutjem, more in mora pospeševati tudi moralnost in vero. Kakor se človek veseli, ko resnico spozná, tako naj je tudi sam resničen v govorjenji in življenji; kakor mu je neresnica neljuba, ako jo najde drugej, tako naj se mu studi vsaka laž, neresničnost tudi v lastnem življenji. Najvišja stopinja čustva resnice je veselje nad verskimi, od Boga razodetimi resnicami, ki naj človeka vódi do tega, da se njegov duh v nje vtopi bolj in bolj, da se jih veseli ter si za to prizadeva, da tudi drugi deležni postanejo božjih resnic.

b) Moralno čustvo je tisto ganjenje, ki se v nas zbuja pri spoznanji npravno dobrega ali npravno hudega dejanja. Moralna čustva so toraj: dopadenje nad lepim, poštenim ravnanjem, stud nad zločin-stvom, srd nad podlostjo, kes nad storjenimi prestopki, sramež, t. j. čut, ki se vzbudi takrat, ko je naša moralna čast in spoštovanje pred drugimi v nevarnosti, ali pa je vže celó oskrunjena bila itd. Npravni čuti se tesno oklepajo vesti ter se še-le tedaj v človeku prikazujejo, ko duševno toliko dozori, da razsojuje med dobrim, pravim in hudim, zavržljivim. Dejanja človekova presoja vest, tej sodbi pa se pridruži čustvo, ki plačuje s pohvalo ali pa kaznuje z grajo, svarilom. Pokoj čiste vesti in nemir slabe vesti zato štejemo med najpomenljivejša moralna čustva. Posebne važnosti sta tudi samočutje in sočutje.

njem, kar ga stori zlovoljnega, čmernega. — Izgled moralnega čustva: Mojzesa zgrabi jeza, ko vidi ljudstvo malikovati. Silno se mati veseli, ko vidi, da se je sin res poboljšal. — Krasočutje: „Ves zamaknjen je stal pred krasno podobo.“ „Kar nisem mogel zapustiti lepega kraja!“ „Fej! kolika grdost.“

α) Samočutje je neko občutenje lastne moči, lastne veljave in prednosti, združeno z nekakim zaničevanjem ali preziranjem vsega tacega, kar se nam ne zdi nas vredno. Kedar se na vse nizko, podlo ozira to zaničevanje, je velike moralne važnosti, ker je pravo spoštovanje samega sebe; ako je pa to preziranje nekó zaničevanje bližnjega, takrat se razodeva kot jako pogubna prevzetnost, napuh, ničemurnost. — S samočutjem je tesno v zvezi čustvo poštenja, t. j. veselje nad tem, da nam drugi kažejo pravično priznanje. Dokler to čustvo ostane v pravih mejah, zeló spodbada človeka k dobremu, ter ga navdušuje za blaga dejanja.

β) Sočutje ali simpatično čustvo je v tem, da tisti čuti, katere na drugih spazimo, v nas vzbudé enaka ali podobna čustva. Kedar se pa človeku ob taki priliki vzbudé onim nasprotna čustva, takrat nastane antipatija, merzkost, n. pr. zavist, škodoželjnost. Krščanstvo skuša naravno sočutje povzdigniti do čednosti ljubezni do bližnjega, ki naj bi po volji Jezusovi bila znak pravega kristjana in vez, združujoča vse ljudi na zemlji v veliko družino božjo. — Na simpatičnem čustvu sloni tudi rodoljubje, t. j. iskreno in krepko sočutje z domačo domovino ob dnevih veselih in britkih, kar pa nekateri prištevajo socijalnim čutom.

c) Krasočutje se razodeva deloma v tem, da nam dopada lepo, da občudujemo lepoto . . . ; deloma tudi v tem, da se nam nad grdim vzbuja nezadovoljnost, gnjus, groza. Kar nam v prirodi in v umetnosti nepogojno dopada, imenujemo lepo; kar pa nam nepogojno ne dopada, zovemo grdo. Čustvo lepote ali krasočutje je človeku vir obilnega plemenitega veselja; ono nas odvráča od surovosti, podlosti in nas tako vodi k moralnosti. Gojiti v mladini lepočutje in pravi vkus, je toraj potrebno ter silno važno. — Čustvo za lepo se razodeva v trojni stopinji, in sicer:

- α) Kot snažnost, redoljubnost in spodobnost. Vse trojno je zeló važno za življenje, kajti nesnaga, nered, neolikano vedenje je nelepo, časih kar odurno.
- β) Kot veselje nad lepoto v naturi in umetnosti, bodi-si, da se razodeva v barvah, oblikah, v glasovih ali pa v jeziku.
- γ) Kot dopadenje nad moralno-lepim, nad vero in čednostjo, kar je sorodno čustvom moralnim in nabožnim. Čednost je kar sploh res lepa; prav nehoté dopada nepopačenemu človeku. Kedo bi se ne oveselil n. pr. nedolžnega otročjega obličja? Hudobija, spridenost pa je grda, kar studi se nespridenemu srcu!

2. Socijalni čuti ali družinski se ozirajo na družabno življenje ter izhajajo iz medsebojnega občevanja ljudi. V obče so to: čustvo naklonjenosti in nesklonosti, ljubezni in črta. Človeku je prirojen nagon družljivosti, a čuti se do nekaterih ljudi bolj nagnjenega kot do drugih, kakor se ravno njih telesne in dušne sposobnosti, njih mišljenje pa časne in večne koristi itd. bolj ali manj vjemajo z njegovimi. Veselje nad svojim bližnjim je tista prevažna ljubezen, ki se razodeva najprej kot dopadanje, potem kot dobrohotnost, nagnjenost, in slednjič (ako spoznamo, da se nam ljubezen povračuje z nasprotno ljubeznijo) kot prijateljstvo. Velike socijalne važnosti je zlasti ljubezen starišev, bratovska, sestrška ljubezen pa ljubezen podložnikov do predstojnikov in nasproti. Tem nasprotno čustvo je srd, ki se kaže najprej kot zoprnost in nevolja, potem kot zlovoljnost, škodoželjnost, in slednjič kot sovraštvo. — Med družinske čute štejemo tudi čustvo dolžnosti in pravice, t. j. oni čut zadovoljnosti, ki se vzbudi v nas, kedar smo svojo dolžnost do bližnjega pošteno storili, pa čut nepokoja, ako smo jo zanemarili.

3. Pobožni čuti nastajajo iz razmere človeka do Boga, stvarnika, gospoda, očeta in največega dobrotnika našega. Najsvetejša in najplemenitejša so izmed vseh čustev, in se razodevajo kot veselje nad Bogom pa nad vsem, kar je z njim v kakem razmerji, ali kar vodi k Bogu. Taki čuti so: ljubezen, spoštovanje, občudovanje, češčenje, zahvala, upanje, pobožnost . . . Nabožni čuti vse druge požlahtnujejo in nekako posvečujejo, ker jih z Najvišim stavijo v dotiko in zvezo. Prava navdušenost za Boga in sv. vero je vse čase napolnovala svet z brezštevilnimi dobrotami, ter je rodila one svete kreposti, ki jih občudujemo nad svetniki. — Izrodke pobožnih čustev, n. pr. svetohlimbo, versko sanjarijo, prenapetost mora vzgojitelj seveda odvracati in zatirati. Boljše ko človek Boga spozná in njegovo voljo, manj je v nevarnosti, da zabrede v imenovane napake.

§ 14. Afekti.

Močna čustva, ki dušo pretresajo in soglasno enakotežje notranjega življenja nekako uničujejo, imenujemo afekte. Raznotere jakosti so, ker se njih krepkost ravna po različnosti dušnega razpoloženja, pa po kakšnosti tiste stvari, ki vpliva na človeka, in po načinu, kako deluje na nas. Zlasti je tisto sposobno, pretresti dušo, afekte vzbuditi, kar nastopi naglo, nepričakovano, osupno, naj si je vže veselega kaj ali žalega. Viharju podoben afekt navadno ne traja dolgo; potem pa zopet nastopi enakotežje dušnih sil. Z mišičnim sistemom in z živčevjem

so afekti v prav tesni zvezi, in provzročujejo močno gibanje, trepet, omrtvico ali celó smrt. Nasproti pa tudi more glasno govorjenje, silno kretanje itd. našo notranjo vzbujo povišati do hudega afekta. — Vedno mora nad afektom gospodovati pamet, sicer meje prestopi in dokaj hudega učini, ker afekt človeku v takem slučaju razum otemni, voljo oslabi, in ga vodi v obžalovanja vredna dejanja. Dokler je afekt zméren, utegne biti prav koristen, kakor n. pr. govorimo o sveti jezi, o britkem kesanju itd. Zlasti blágo deluje afekt navdušenosti, ker človeku energijo nateza, in tako pomore, da premaga vse težave.

Ker afekti niso družega, kot povišano čutje, jih enako čustvom razdeljujemo v individualne, socialne in pobožne. Ako pa gledamo na učinek teh dušnih pretresov, razločujemo: poživljajoče, spodbadajoče afekte, kateri pomnožujejo dušno življenje; pa zadržujoče, ki opovirajo naše duševanje. Prve vrste afekti so: vesela iznenadba, navdušenost, sanjarija, pa tudi jeza, sovraštvo, togota; naše duševanje zadržujoči afekti pa so: strah, britkost, groza, obúp . . . — Najmogočnejši afekt je ljubezen, kajti vsem drugim je korenina in vzrok, ker je pravi vrelec drugih čustev; vsi drugi morajo služiti ljubezni. Dokler se ona obrača na plemenite objekte, blaži, oslavlja vse življenje človekovo; ako pa ljubezen meri na nizke, podle stvari, utegne zavleči človeka v najostudnejše pregrehe.

Afekt in strast sta si res sorodna, ker drug družega vzbujata, a nista eno in isto. Afekt nastane nagloma in kmalo zopet mine; strast se polagoma vzbudi, stanovitno deluje, in težko jo je premagati. Ako se afekti ponavljajo, s tem navadno oslabijo; strasti pa po ponavljanji še silnejše postanejo. Pri afektih človek nima časa za pre-mišljevanje in presojevanje; a strasti mislijo na pota in sredstva, kako priti do cilja. Afekt je očit, strast prikrita.

§ 15. Dušnost.

Dušnost ali srce (Gemüt) imenujemo skupno vedenje čuteče duše sploh, ali stanje človekove duše, kakoršno vsled njenih čustev postane. Je tako rekoč tisti glavni glas, ki doni iz vsega notranjega življenja tega ali onega človeka. Dušnost vpliva na mišljenje in hotenje, in kakor je ona sad čustev, tako tudi provzročuje razna čustva. Človeka jako radi sodimo po njegovem srcu, rekši: dobrega srca je, t. j. dober človek je; ali: spridene dušnosti je, t. j. popačen človek je. — Za spoznavanje in hotenje je dušnost prav važna reč. Da nam kaka stvar duševna last postane, mora našo dušnost zavzeti, prešiniti nam srce. Želenju, hotenju daje dušnost pravo moč in živost, zato je vselej

treba na srce govoriti človeku, kedar hočemo kaj posebnega doseči pri njem. — Dokler srce še ni popolnoma sprideno, je še vedno polboljšanja upati, čeravno je človek vže hudo zašel. Zlasti močno se prebudi boljša stran dušnosti pri kakih pretresljivih dogodkih ali hudih nesrečah, zato naj vzgojitelj take slučaje le prav pridno porablja. — Dušnost je tudi v socialnem življenju velike važnosti. Plemenito, blago srce je slehernemu po vseči; človek blage dušnosti nas kar nekako skrivnostno na-se vleče. Za uspešno delovanje je toraj vzgojitelju blago srce važen faktor. Kakor pa dušnost zelo zelo vpliva na vse obližje, tako je tudi ona sama odprta vsem vtisom, ki prihajajo od drugih ljudi; zamisli se lahko v čustva in stanje drugih, pozabi časih sama na-se, da služi drugim in se jim povse udá. Prav v tem je bistvo prave dobrodušnosti ali blagosrčnosti.

Kakor nad čustvi, mora tudi nad dušnostjo, nad srcem vladati um, sicer človek zabrede v enostranost in sentimentalnost. Taki ljudje, kateri se voditi dajo zgolj le svojemu srcu, so vedno v raznih telesnih in dušnih nevarnostih. Treba je toraj za to skrbeti, da je srce mirno pa v lepem ravnotežji ter v pravi razmernosti z mišljenjem in hotenjem. Največ k temu pomore čistost srca. „Blagor jim, kateri so čistega srca, Boga bodo gledali.“

III. Hotenje.

§ 16. O vzmožnosti želenja ali hotenja sploh.

Spoznavnost nam predstavlja predmete ter jih v sé sprejema. Pri tem pa reči, koje spoznavnost sprejema, dušo odobrovoljijo ali pa ozlovoljijo (nastane čustvo ugodja ali neugodja), in vzbudi se v človeku teženje, hrepenenje, naj bi prijetno stanje ostalo, in da bi se neprijetnega znebil, je odstranil, oziroma: da bi v lasti in oblasti imel oni objekt, kateri provzročuje ugodje, tisto pa da bi odstranil, uničil, kar napravlja neugodje. Predmet naše težnje imenujemo „dobro“, reč pa, katere se želimo znebiti, zovemo „zlo“. V obče je dobro, kar ustreza naši čutni ali pa duševni naturi, kar jo ohranjuje, spopolnuje; zlo pa, kar jej nasprotuje. — Teženje, hrepenenje naše je toraj dvojno: pozitivno in negativno, t. j. prizadevanje za kako reč, ali zoper kako reč, in traja tako dolgo, da se mu ustreže.

Želeti, hoteti moremo le kaj tacega, kar je spoznavnost naša vže sprejela, ter nam je bolj ali manj znano postalo; a tudi še-le tedaj se vzbudi teženje, ko se dotična predstava združuje s kakim čustvom ugodja. Hotenje je toraj tesno združeno s spoznavnostjo in čustvenostjo. In prav zato, ker je spoznavanje tako ozko združeno z

želenjem, se marsikaterikrat zgodi, da človek hrepeni po rečéh, ki se mu le zdé dobre (dozdevno dobro), pa so v resnici slabe, hude. Kakor pri spoznavanju, se toraj tudi pri hotenji moremo zmotiti.

Dobro, po katerem hrepenimo, je čutno, telesno dobro, ali pa duhovno, dušno dobro, toraj razločujemo čutno in duhovno, nižje in višje želenje ali hotenje. Hrepenenje samo pa utegne biti ali nesamohotno, ali pa samohotno, izvirajoč iz notranje potrebe, nujnosti, ali pa iz lastne volje ter izvolitve — tako imamo potem nesamosvestna pozelevanja, hotenja pa svestna (kojih smo si v svesti), nesvobodna in svobodna. Prva izhajajo iz nagona, poslednja iz proste volje. Vmes med prvimi in drugimi je poželenje in strast kot neka zveza nesvobodnega in svobodnega teženja. O vsem tem nam je govoriti natančneje.

§ 17. Nagon.

V vsakem organskem bitju se nahaja neka moč, sila, se vzdržati, razvijati in dovrševati; imenujemo jo nagon. Kjer-koli najdemo življenje, spázimo tudi prizadevanje za vse tisto, kar dotičnemu bitju služi v ohranjenje in razvoj, pa upiranje, nasprotovanje vsemu, kar je bitju sovražno, kar je uničuje. Nagoni sami na sebi toraj niso škodljivi, ampak kar potrebni so, da se ohrani in pospešuje telesni človekov organizem. Zato vzgoja ne sme zatirati nagonov, ampak obračati jih mora na prave predmete, obvarovati jih mora spačenja; ublaževati jih je treba, in na to delati, da um, pamet nad njimi gospoduje. — V zgodnji mladosti je v otroku vse le čutno, telesno; on se nagona še ne zaveda: nekaj ga vleče k hrani, ga sili k gibanju itd., preden še vé, kaj je hrana, kaj je gibanje... Prvotno je toraj nagon podoben instinktu v živalih. Ko pa se v človeku vzbudi um pa svobodna samosvest, se kmalo povzdigne nagon do višine, kjer kraljuje duh. Sedaj se zavedamo nagona in storimo, da mora umni prosti volji služiti. Ob trenutkih kake nagle opasnosti pa se še oglasuje nesvesten nagon z neko nepremagljivo silo, ter človeku postane rešitelj.

Kakor čustva, tako tudi nagone razdelimo v individualne, socialne in nabožne.

1. Individualni nagoni so čutni, telesni, ali pa duhovni, dušni. Čutnim prištevamo nagon samoohrane, kateri se razodeva pozitivno kot nagon: hraniti se in pridobiti kaj; negativno pa (t. j. nevarnostim obstanka nasproti) kot nagon obrambe ali tudi pokončevanja. Duhovne ali dušne nagone imenujemo:

a) Nagon delovanja, ki se pri otroku vže celó zgodaj pokazuje, in se kmalo razodeva v igranju, kar je znamenje, da dete začenja spoznavati in hoteti.

b) Nagon posnemanja, kateri je zeló zeló razvit zlasti pri otrocih. Nanj se opira moč izgledov, dobrih kakor tudi slabih. Česar se otrok prva leta svojega življenja navadi, kar se nauči, je večinoma posnemanje drugih, zlasti dorašlih.

c) Nagon znanja, ki pri otroku deluje zlasti kot radovednost, katera z raznimi ter mnogimi vprašanji marsikaterikrat v zadrego spravi stariše in vzgojitelje.

d) Umetnostni nagon, ki je zeló razvit zlasti pri umetnikih.

e) Nagon za poštenje in čast — pa nagon svobode, ki vse táko skuša odstraniti, kar zabranjuje samostalni razvoj življenja, ali se človeku vsaj zdi, da mu ga zabranjuje. Vzgojitelju je treba skrbno gledati na to, da se nagon za poštenje ne prevrže v častilakomnost, in nagon svodode v razuzdanost ali neobrzdanoost.

2. Socijalni nagoni urejujejo družno življenje ljudi, in pripomorejo človeku, da stori svojo dolžnost kot družinsko bitje. Tü sem spadajo:

a) Družni nagon, kateri priganja posameznika, da stopi v zvezo z drugimi. Pri otrocih se vže zgodaj pokaže ta nagon, kajti dete začne jokati, ako je dolgo sámó. Zaprtija in vedna samota je človeku vsled tega nagona huda kazen, razun, če se kedo iz viših nagibov sam odpové družini.

b) Šočustveni nagoni, ki urejajo naše razmere do bližnjega gledé veselja ali žalosti njegove, in se najlepše razodevajo v dobrodelnem nagonu. Zavist, lakomnost, skopost vničujejo simpatetični nagon.

c) Nagon razodevanja žene človeka, da drugim naznanja, kar mu napolnuje srce.

d) Nagon prijateljstva, po katerem se posamezni tesneje združujejo, bratijo, ter tako veselje in žalost enega postaja tudi veselje in žalost drugzega. Jako plemenit je ta nagon in učini veliko dobrega, ako se združujejo blaga srca, sicer pa — gorje! Zeló je toraj odgojitelju paziti na prijateljske zveze med vzgojenci, da nevarne zadržanja in odstranja.

3. Pobožni nagoni urejujejo naše življenje z ozirom na stvarnika, kar se godi deloma posrednje (moralni nagon), deloma neposrednje (pobožni nagon v ožjem smislu).

a) Moralni, nraavstveni nagon priganja človeka do tega, da posluša glas vesti, in vporablja vse pripomočke, ohraniti v sebi mir z

Bogom, ali pa izgubljeni mir zopet pridobiti. Ker je ta nagon za moralno življenje največje važnosti, ga je treba skrbno skrbno gojiti v mladini.

b) Pobožni nagon od človeka tirja, naj zadostuje nabožnim čustvom, ker to mu je pomoček, da se združi z Bogom, in v tej združitvi doseže večno srečo. Razodeva se posebno živo kot nagon blaženosti in neumrljivosti.

§ 18. Poželenje in strast.

1. Po nagonih si prizadeva naša natura, da ustreže nekej potrebi, a ne da bi vže od začetka svojo pozornost obračala na kaki poseben objekt. Ko pa dete spozná tisto reč, katera ga vdovolji, se razodevanje nagona sedaj na to stvar obrača. Tako nastanejo poželenja, ki so toraj začasni pojavi nagona, obrnjeni na neki poseben objekt.

Po kakšnosti nagona, iz katerega poželenje izvira, pa objekta, na katerega meri, razločujemo: čutno, telesno in pa duhovno poželenje, potem individualno, socialno in pobožno. Z moralnega stališča je poželenje v svojem nastanku še indiferentno, ker ni od človekove volje zavisno; ko pa se pridruži prosta volja, postanemo odgovorni za tako poželenje. Nedopuščena ter nemoralna poželenja je toraj treba zametovati, si jih izbijati, brž ko jih spazimo, kajti sicer postanejo grešna, in vodijo v kaznjiva dejanja.

2. Z ozirom na manjšo ali večjo moč poželenja imamo zraven navadnega pozelevanja še tudi nagnenost; sklonost, ki je stalno prirojeno ali pa privajeno poželenje. Veliko, zlasti moralno-slabo sklonost imenujemo *prenagnenost* (Hang). Ako je poželenje sled-njič toliko, da se ne dá več umu ter vesti voditi, in človeka nekako popolnoma v svoji oblasti ima, nastane *strast*, ki nesrečo vodi za saboj. Strast namreč je slepa za vse, kar njo ne zadeva, a zelo bistro-umna gledé potov in sredstev, da si spolni želje; gluha je za vse, kar um ter vest govori, sliši pa vse, s čemur se more izgovarjati ali opravičevati. Nenasitljiva je strast, hrepeneč vživati več in več; pravi trinog je, ki sili vse dušne moči, da jej služijo; je tudi sebična, misleč le sama na-se.

Ker je strast gospodovanje poželenja nad umom in vestjo, kojega je človek sam kriv, je vselej zavržljiva, grešna, ko bi tudi merila na dobre reči. Odgojitelj mora toraj skrbno čuti nad nagoni in nad poželenjem svojih rejencev, ter mora na moč zabranjevati vse, kar bi utegnilo strast vneti v otroškem srcu. Nevarno je zlasti občevanje odgojencev s strastnimi ljudmi. — Razdeljujemo strasti navadno v

čutne, telesne (kakor je n. pr. pijančevanje, poželjivost, spohotnost, lakomnost itd.), pa v duševne (katerim prištevamo ošabnost, častilakomnost, ljubósumnost, despotizem in dr.).

§ 19. Volja in značaj.

Slišali smo, da je nagon neko nedoločno hrepenenje brez gotovega objekta; poželenje pa, da meri na neki objekt, ki je naturi prijeten. A duh človeški se povzdigne više, ter sam ob sebi, toraj brez nujnosti, t. j. prosto določuje, si li bode prizadeval za dotični objekt ali ne, bode li v poželenje privolil, ali ne bode. To sposobnost, se sam od sebe odločevati za svojo dejavnost, ne da bi nas kedo silil k njej, imenujemo samoodločljivost duše ali prosto voljo.

1. Človekova prosta volja izključuje toraj vsakoršno moranje, notranje in vnanje; pozitivno pa ona tirja vzmóžnost, v vseh okolnostih in v vsacem slučaju pri svojem prizadevanji in ravnanji se izmed različnih reči odločiti za eno ali za drugo. Prostost volje se kaže v tem-le trojnem:

a) V premišljanji, pri katerem v prvi vrsti deluje spoznavnost, zlasti razum in um. To premišljevanje je v tem, da človek prevdarja, kateri razlogi so za neko dejanje, in kateri da so zoper. Uvaževati razloge za in zoper, je prvi pogoj razumnega hotenja.

b) V posledku premišljanja, to je v tem, da se odločimo za ali zoper neko mogočo prizadevo; in da sklenemo, ravnati ali pa ne, tako ali drugače ravnati.

c) Dà notranji sklep po vnanje razodenemo v dejanji in ravnanji.

Tako hotenje, katero iz natančnega premišljevanja in iz popolnoma prosto storjenega sklepa izvira, imenujemo umno, prosto hotenje. Drugače je svojevoljno hotenje, pri katerem simpatija ali pa zoperstvo, predsodek, strast ... človeka žene do sklepa, kajti tukaj ne gospoduje razum in um, ampak čustva in čutno poželenje. — Vsako umno hotenje je tudi n r a v s t v e n o h o t e n j e, ker svoje sklepe določuje po zahtevah moralnosti. Le samo taka volja se spodobi človeku. Kedor pa gleda le na to: kaj zamorem doseči in koliko? kaj mi je koristno? a se ne meni za-to, je li tudi dopuščeno? — taki čast človekovo uničuje in je suženj svoje čutnosti.

Človek je za vsako dejanje svoje volje Bogu odgovoren, in kó bi se bila odmemba zgodila tudi le samo v mislih. Vsa naša moralno-prosta dejanja skupaj so prava naša zasluga, po kateri nas, kolikor jej mogoče, sodi človeška pravica; vselej pa nas, in sicer nepristransko, po dejanjih volje sodi božja pravica, ki pri tem ne gleda na

veljavo osebe, ampak na naša dejanja. Kedor prosto ravna po moralnih razlogih, je npravstveno svoboden, je otrok božji; kedor pa se k dejanju odločuje zoper moralna načela, je suženj greha. Umna prosta volja morala bi določevati vse naše ravnanje, gospodovati nad vsemi našimi nazori, predstavami, nad fantazijo, nad vsemi čustvi, nagoni, nad vsakršnim poželenjem. V tem umstvenem gospodovanju in oblasti nad saboj je prava prostost — moralna svoboda.

2. Ako vsled veliko podobnih sklepov in mnogokratnih sličnih dejanj naše volje nastane neka posebna, določena navada, zadobi na ta način volja nekaj stalnega, trdnega, vedno enacega, kar imenujemo značaj, ki toraj ni družega kot volja, iz katere je postala navada, se kazati na neki določen način. Značajan človek ne ravna po nagonu trenutka, ne deluje po tem, kakoršne volje, dobre ali hude, je takrat, ampak vedno enaka je njegova djavnost, uravnana po določenih, jasno spoznanih pravilih.

Človek pride do značaja po vaji, poduku in izgledu. Dete še nima nikakovega značaja; še-le po vzgoji dojde otrok do njega, s tem namreč, da ga uče in vadijo: vselej hoteti in ravnati po trdnih, gotovih pravilih. Taka pravila nam podajata razodenje in um, pamet. Dober, blag, npravstven značaj je toraj: v navado postala volja, ravnati v vseh slučajih po načelih uma od božjega razodenja razsvetljenega. — Kedor ravna po nemoralnih pravilih, njega značaj je nemoralen, slab, kar je prava nesreča za posameznika in za njegovo obližje. Kogar pri njegovem sicer enakomernem ravnanju ne vodi toliko ozir na moralna načela, kakor trma, tak ni značajan, ampak svojeglav. Breznačajan pa je tisti, ki se pri svojih sodbah, pri hotenju in dejanju ne ravna po npravstvenih pravilih, ampak po dotičnih razmerah, kakor bolje kaže.

Pri obrazovanju značaja ne deluje samo vaja, poduk in izgled, ampak vpliva tudi temperament, spol, rod, nagon, razpoloženje duše, darovitost in telesna kakovost. Vse to so tista tla, na katerih vzraste značaj po svojstvu vsakterega; kaj pa, da navadno ne še v dōbi šolanja, ampak še-le v poznejših letih. Toda odgojitelju, prizadeva-jočemu si za blag značaj svojih vzgojencev, ozirati se je na vse imenovano; zlasti mora on sam biti moralnega, plemenitega značaja, da se po njem more začeti razvijati značaj vzgojencem.

§ 20. Najvažnejši posebni prikazi dušnega življenja.

Dušna stanja, o katerih smo govorili do sedaj, so lastna vsem ljudem, a razodevajo se pri vsacem človeku nekoliko drugače. Skoraj

ni najti le dveh taci, ki bi si bila po vnanje, telesno, popolnoma podobna; še manj pa po duši in nje razodevanji ter vzmožnostih. V tem premaguje spoznavnost, v onem čustvo, v tretjem hotenje; a tudi v eni in isti teh vrst zapazimo veliko raznoterost. Eden n. pr. se po svoji spoznavnosti v tem skazuje, da si brž zapameti, a ne za dolgo; drugi si zapomnuje počasi, a dobro, trdno itd. Take mnogoterosti so zavisne deloma od neenakih telesnih moči in dušnih darov, deloma od različnih vnanjih razmer, v katerih živi dotični človek. Zlasti pa se ravna po posebnosti dušnega življenja: po temperamentu, po spolu, po plemenu, rodu in stanu, kateremu človek pripada, in po dōbi njegovi.

1. Temperament (kri) imenujemo način, po katerem se duša kakega človeka daje nagibati k čustvovanju in hotenju. Nastane iz telesno-dušnih sposobnosti človekovih, koje vže seboj na svet prinese. Navadno razločujemo čvetero temperamentov, namreč:

a) Sangvinski, kateri se v tem razodeva, da je človeku take krvi srce brž brž ganjeno, a ta pretres ne traja dolgo, kmalu mine; afekti se zelo spreminjajo. Sangvinec (lahkokrvnik) je jako živahen, se posameznim vtisom zeló udaja, je žive fantazije, se loti raznoterega in težavnega; a ni stanoviten, brž ga mine prvi ogenj. Glavne napake temu temperamentu so nečimurnost, lahkomišelnost, poželjivost, nagajivost; njega solnčna stran pa blagodušnost, priljudnost, dobrovoljnost.

b) Kolerski temperament se kaže v tem, da se urno in živo vzbuja pri človeku čustvenost in hrepenenje, ter je tudi v izvršitvi stanoviten in srčen. Toplokrvnik se zanima in je bistroumen za vse táko, kar mu ugaja in mu služi: zoper zadržke pa je silen, nagel. Solnčna stran tega temperamenta je odkritosrčnost, velikodušnost, pogum, stanovitnost; njega pomanjkljivosti so drznost, svojeglavost, gospodljivost, jeza.

c) Ljudem melanholškega temperamenta je srce le počasi ganjeno, a ta pretres duše je močan, živ. Težkokrvnik se za vnanji svet ne meni dosti, je sam za-se, zamišljen, ljubi samoto, je nedoločen v svojih sklepih, boječ, sumen, nezaupen. Neprijetni dogodki storé ga otožnega, in kar ne more jih pozabiti. Dobra stran tega temperamenta je globoko mišljenje, zvestoba, stanovitnost, potrpljenje in udanost; slaba pa nagnenost k samoti, natolcevanje, grajavost, otožnost.

d) Flegmaški temperament se razodeva po počasni in površni vzbudljivosti. Lenokrvnik je le malo prejemljiv za sočutje, za prijetelstvo in strasti; a dobro vse premišlja, je opazen, miren. Solčna stran te krvi je prevdarnost pri sodbah in ravnanji, spravljivost, zložnost v občevanji; nasproti pa je flegmatecu lastno nagnenje k lenobi in k lahkemu, prijetnemu življenju.

Redko redko je kak človek čist sangvinec, kolerec ..., ampak temperamenti so navadno mešani, a tako, da eden ali drugi gospoduje bolj ali manj. Največkrat se družita sangvinski in kolerški, ali pa melanholski in flegmaški temperament. Na kri človekovo zelo vpliva vzgoja, starost, spol in razni dogodki življenja. Vsaki temperament je sam na sebi dober; a na tem je, da vzgojitelj izobrazuje dobro stran temperamenta, senčno stran pa da zatira. Plemenit značaj požlahtnuje vsak temperament: lahkokravnika dela ljubeznjivega, toplokravnika stori srčnega, težkokravnika globokoumnega, lenokravnika zadovoljnega itd. Grd, neblag značaj pa onespodbija vse temperature: sangvinca naredi lahkomišelnega, kolerca strastnega, iz melanholca stori klavernega črtivca ljudi, in iz flegmateca postane len pohajkovelec. Človekova vrednost se toraj opira na njegov značaj, ne na temperament; vzgoji sveta dolžnost je toraj, po blagih krščanskih načelih obrazovati rejencu značaj.

2. Spol na dušno življenje zelo vpliva. Možu glavna lastnija je aktivnost, tvornost; kraj delovanja mu je javno življenje. V možaku prevaguje razum, mislenost in hotenje. Plemenito moštvo se kaže v razbornem premišljanji, v stanovitnosti gledé storjenih sklepov, v pogumnem, srčnem ravnanji. Ženska je zelo prejemljiva za vnanje vtise; v njeno področje spada hiša in obližje. Izmed dušnih moči ima v ženskem spolu prvo mesto čustvenost; v življenji in ravnanji vodi ga bolj neki rahli, prirojeni čut, kakor pa razlogi. Lastnosti plemenitega ženstva so: pristrčnost, iskrenost, umnost, krotkost in milina, prizanesnost in potrpljenje.

3. Različno plemo, različno duševanje. Navadno razdeljujejo vse človeštvo v pet plemen, namreč: v kavkaško, razširjeno po vseh delih zemlje, katero ima velike darove duha in srca, je telesno in dušno najbolj razvito, in je toraj omikonosec med zemljani. Mongolskemu plemenu manjka živodušnosti, prave čilosti za duševno omiko; je pa prekanjeno in iznajdljivo. Ta pasma biva po polarnih krajih Evrope in Amerike, v severni Aziji doli do Himalajskih gorá, na Japonskem itd. Amerikansko ali indijsko plemo je brez čutja za duševno omiko. Indijanec pa je zvit, tih, brezčuten, neusmiljen; lahko ga je k čemu nagniti, a dolgo ne nateza svojih moči. Malajci, prebivajoči na otocih indijskega in južnega velicega oceana, so jako čutni, hoté le vživati ter streči svoji poltenosti. Etiopci, afrikanski črnici, so poželjivi, živé le za hip; kakor dobrodušni, so tudi zelo ljuti, grozoviti.

Tudi posamezni rodovi in narodi imajo svoje posebnosti, svoje ljudske značaje, narodske temperature. Italijan je bolj kolerec, Francoz

sangvinec, Nemec flegmatec, Anglež melanholec itd. To seveda velja le v obče, kajti posamezniki téh rodov so tudi drugačne in mešane krvi. — Celó pri raznih stanovih spazimo telesne in dušne posebnosti, kar spričuje, da opravilo, delo, omika itd. zeló vpliva na podobo človekovo. Pri kmetu, obrtniku, trgovcu, učenjaku itd. najdemo neki izraz, neki tip, lasten ljudém dotičnega stanu.

4. Dôba življenja je največega vpliva na telesni in duševni razvoj človekov. Leta človekova navadno delimo v mladostno, moško in starostno dôbo; v mladostni dôbi pa razločujemo otroška, deška in mladenška leta. Vzgojitelju je najvažnejša seveda mladostna dôba; ta leta človekovega življenja si oglejmo.

a) V otroški dôbi (1. do 7. leto) nam je razločevati dvojna leta. Prva tri so pred vsem čas telesnega razvoja, kajti duševno življenje se tù še-le vzbuja. Telesni organi so še zeló nežni, mehki; zato je treba s takim otrokom ravnati jako skrbno, pazno, da se mu šibko telo ne poškoduje ali spači. Ker dete v prvem letu najbolj raste, se mu truplo ne smé pretesno povijati; dajati pa mu je zadostnega ter primernega hranila, in mu je skrbeti za zdrav zrak in vedno snažnost. Prve tedne je otrokovo življenje samo vegetativno: sprejema hrano, jo povživa, živi kot rastlina; a kmalu se vzbudi sensitivno, čutno življenje, in z njim se prikazujejo tudi prve sledi duševnega življenja. Najprej začne delovati vid, zlasti kedar svetle, pisane reči otroku stopajo pred oko. Za vidom moč zadobi sluh in tip, pozneje voh in okus. Po večkratnem zaznanji ene in iste reči začne otrok poznavati in spoznavati, upira oči delj na isti predmet, po njem steguje ročice, se igra z dotično stvarjo — in si tako pridobiva nazorov in predstav. Tudi čustev, ugodnih in neugodnih, se dete bolj in bolj zaveda: ob prijetnih predstavah se smehlja, pri neprijetnih se joka. Oglašja se vzmožnost hotenja, kajti otrok se ustavlja neprijetnim predstavam, in če si ne vé drugače pomagati, upije, da bi mu drugi spolnili voljo. — Kmalu se v otroku razvije tudi samosvest. Drugi kličejo dete po imenu, in navadi se poslušati, ko mu dojde ta glas na uho; tako se začne polagoma razločevati od reči, ki ga obdajajo. Začne se samega zavedati, spozná se kot bitje za-se, kot „jaz“, ki se loči od vsega družega, kar je zunaj njega. To je njegov prvi čin mišljenja. Dete pričinja bolj in bolj spoznavati reči zunanjega sveta, opazujoč in zapomnujoč si njih obliko, barvo, velikost, težo itd., jasni mu postajajo nazori o prostoru, o času . . . in ne čuti se le samosvojnega, ampak skuša si reči zunanjega sveta tudi služne storiti: igra se z njimi. V igri se pokaže prvo duševno delo otrokovo. Dokaj

se je med tem že tudi razvila sposobnost jezika; ponavljajoč glasove in besede za drugimi se občevaje z materjo, očetom in drugimi nekako igraje privadi govorjenja ter se nauči jezika svojih domačih.

Od četrtega leta naprej urno raste in se vsestransko razvija telo; čuti so bolj in bolj delavni pa zanesljivi. Ker so otroku vnanje stvari še zelo neznane, nezapopadljive, stavlja svojemu obližju dotičnih vprašanj skoraj brez števila. Spomin si pridobiva več in več; tudi fantazija deluje prav živo in je jako iznajdljiva, kar se kaže zlasti pri igrah. Prikazuje se mišljenje; dete namreč začne primerjati eno reč z drugo, daje nekaterim prednost, sodi, sklepa, — seveda se vse to vrši še v konkretnih oblikah. V teh letih postanejo tudi čustva določnejša in močnejša; otrok začne razločevati med lepim in grdim, onega se veseli, poslednje vrže od sebe. Vzbudi se moralno čustvo: otrok začne soditi, kaj je prav in kaj ni prav, kaj materi, očetu ... dopada, in zaradi katerih dejanj ga kaznujejo. Socijalno čustvo kaže se zlasti v udanosti do starišev, bratov, sester itd.; ako gré dete iz domače hiše, hoče kmalo zopet domú. Pridružuje se rado sosedovim otrokom. Pokažejo se pobožna čustva: otroku je zraven roditeljev ljubi Bog njegovo vse, in jako pazljivo posluša, ko se mu govori o stvarniku veselstva, o nebesih, angeljih itd. Bolj in bolj se oglašajo nagoni, in poželenje je brez konca; kaj vse hoče imeti dete od matere! Tú je dokaj paznosti treba roditeljem. Mati, oče, vzgojitelj so otroku živ zakon; kar ti storé, to, tako meni, je dopuščeno, je pravo. Da bi stariši njegovi storili kaj napačnega, to mu še na misel ne pride. Ker je v tej dóbi silno razvit nagon posnemanja, je vsem, ki se gibljejo okrog otroka in zlasti še roditeljem, vzgojiteljem sveta dolžnost, da mu dajo le lepe zgledé, in da ga privajajo pokorščine, resničnosti, reda, snažnosti, sramežljivosti itd. S spolnjenim 6. letom je telo in so zlasti možgani že toliko razviti, da brez škode morejo duhu služiti: nastopil je najugodnejši čas za šolanje.

b) Deška dóba (7. do 15. leto) je podučevanja ter šolanja pravi čas. Vegetativno in čutno življenje se utrjuje, telo vže prenaša vremensko premenjavo in marsikter trud. Do 9. leta je podučevanje le bolj nazorno, a vendar se pridružujejo uku vaje v mišljenji in govorjenji. Dóbo od 9. do 12. leta smemo imenovati čas reprodukcije, pri katerej prva ter glavna naloga pripada spominu, pametovanju. V teh letih je torej treba pridno vaditi spomin ter podajati mu reči, potrebne za poznejši poduk in življenje. Vaditi moramo vzgojenca v teh letih tudi prav misliti, soditi, sklepati. — Zlasti proti koncu te dóbe se čedalje bolj kaže v duševnem razvoju razloček spola, kar

vzgojitelju naklada dolžnost, drugače ravnati z dečki in drugače z deklicami. Ločitev šolarjev po spolih postane v višjih razredih tudi psihologijska zahteva.¹⁾ Deček je poln življenja in gibanja, razodeva veliko radovednost, srčnost, časih celó neusmiljenost; vodi ga bolj razum kakor srce; dela rad osnove, naklepe za prihodnjost. Deklico veselé bolj tihe zabave pa kar je ljubko, milo; nagnjena je k dopadljivosti; v nji vlada srce, čustvo, in lahko jo je ganiti. Pri dečkih se je vzgojitelju mnogokrat boriti zoper upor, prepirljivost, neotesanost, zoper neusmiljenje do stvari...; pri deklicah pa zoper hudomušnost, trmo, zoper hudi jezik, opravljenost, ničemurnost, lahkomiselnost, prečutljivost itd. Ta razlika med spoloma se kaže toliko bolj, kolikor bližej je deček, deklica mladeniški dôbi.

c) Mladeniško dôbo imenujemo leta od 15. do 25. Telo se ta čas do celega razvije in se pokaže v polni moči in lepoti; to je dôba cvetočih let. Duh se tù razvije do zrelosti, razum in um prideta do moči in veljave ter začneta samostalno delovati. Mladeniču vzori vodijo misli, čustva in hotenja; gleda rad le v bodočnost, in pri tem marsikaterikrat pozabi na bitnost, resničnost. Svet mu ni kaj všeč, domišlja si, da bi imelo biti tako in tako; a misli o tem so mu skoraj vsaki dan drugačne. Lepa stran mladeniške dôbe je čustvo resnice, pravice, lepote, dobrote, blagonravnosti, sramežljivosti; a tudi senčno stran imajo ta leta, in ta je: zabavoljubnost, čutnost, živo poganjanje za svobodo in samostalnost, prenapeto samočutje, burno ravnanje... V pričetku ali pa v sredi te dôbe se mladenič odločuje za prihodnji stan, kar je silne važnosti za naslednje življenje. Blagor mu, kedor se pri tej razsodni stopinji resno posvetuje z Bogom, s skušenimi ljudmi in tudi sam s saboj!

¹⁾ Ločitev spolov tudi res ukazuje Avstrijsko šolsko zakonodajalstvo. Ukaz minist. za bogoč. in uk dné 20. avgusta 1870 velí v § 44.: „Od izpolnjenega 12. leta starosti je dečke in dekleta vsake posebej ločene podučevati, kjer je količikaj možno. Po četvero- in večrazrednicah je ta ločitev vselej in povsod ukazana.“ — Postava za Kranjsko dné 29. aprila 1873, govoreč o napravljianji in obiskovanji javnih ljudskih šol, določuje v § 4.: „Kolikor je mogoče, je treba tudi na to gledati, da se v ljudnatih krajih namešane šole po spolu ločijo in se napravijo posebne dekliške šole. To se pa mora povsod tam narediti, kjer je več kakor šest učiteljev postavno (§ 11. drž. zak. 14. maja 1869) treba vmestiti.“ — Postava dné 28. februarja 1874 o napravi ponavljavnih (nadaljevalnih) šol na Kranjskem ukazuje v § 6.: „Ponavljavni poduk se daje trikrat na teden ... in sicer dvakrat za dečke in enkrat za deklice posebej itd.“

II. DEL.

V z g o j i t e l j.

§ 21. Raznovrstni vzgojitelji.

Besedo „vzgojitelj“ rabimo v dvojnem pomenu. V širjem smislu je vzgojitelj vsaka taka oseba ali stvar, katera deluje na nedoraslega človeka, ter vpliva na telo in dušo otrokovo, čeravno ne navlašč in hoté, kakor n. pr. natura, družba, osoda. Z besedo natura tù naznanjamo vsa podedovana telesna in dušna svojstva rejenčeva, pa tudi vnANJI svet, n. pr. prebivališče, podnebje, vreme, živalstvo, rastlinstvo itd., kajti vse to neprenehoma ter raznotero vpliva na telesni in duševni razvoj otrokov. Sleherni vé, da je velike važnosti pri vzgajanju tudi družba, med katero rejenec živi, t. j. vsi tisti ljudje, med katerimi vzrašča, ali sicer z njimi večkrat pride v dotiko. Take za vzrejo nedoraslega velevažne osebe so njegovi bratje, sestre in drugi sorodniki, tudi hišna družina, sošolci itd. Občevanje z vsemi temi utegne biti vzgojencu v veliko korist, a tudi v silno pogubo; zato je roditeljem sveta dolžnost, da le dobre, nepokvarjene posle jemljó v hišo, in da svoje otroke kolikor mogoče obvarujejo vsakoršne slabe družčine. Imeniten faktor pri vzgoji je tudi osoda, t. j. razne naključbe, okoliščine, ugodne ali neugodne, n. pr. zdravje in bolezen, imovitost in revščina, delo, duh časa itd. Te okolnosti imajo časih do človeka toliko moč, da ga kar nagloma prenaredé, ter delo in prizadevo vzgojiteljevo zeló pospešujejo, ali pa ovirajo, morda celó uničijo. — V navadnem ter ožjem smislu so vzgojitelji tiste osebe, katere navlašč, hoté delujejo na telo in dušo nedoraslega, ki toraj nameravajo vzrediti mladino. Ti redniki in vzgojitelji mladeži so: rodovina, cerkev in država, ali, da povemo konkretno: oče, mati, duhovnik, učitelj.

§ 22. Stariši, duhovnik, učitelj.

Prvi ter ponaturni vzgojitelji otrokom so njihovi stariši. Da to zamorejo biti, jim je: a) Bog zasadil v srce veliko in nesamoprídno ljubezen do svojih otrók; ljubav toliko, da je zemeljske ljubezni večé ni. b) Storil je dete vsestransko toliko zavisno od roditeljev, da se jih oklepa kar nehoté. c) Je gospod Izveličar zakonsko zvezo povzdignil k časti sv. zakramenta, v katerem dobivata poročenca nadnaturno

pomoč, svoje otroke krščansko vzrejevati. Roditelji imajo toraj brez dvombe dolžnost, vzgojevati svojo deco, a tudi pravico do tega imajo, katere se še iznebiti ne morejo. Na božjo in človeško postavo se opira ta dolžnost starišev; in njih lastni blagor pa tudi sreča njihovih otrok je na tem, kako da izvrše to svojo nalogo. Pred Bogom in pred svetom so roditelji odgovorni za telesno in dušno življenje lastnih otrok. Nobena zemeljska oblast starišem pravice vzgajanja ne more vzeti, da bi se ne pregrešila zoper narurne in čeznarurne zakone. Samo takrat, kedar roditelji zavoljo izrednih okolišnic, n. pr. zaradi bolezni, nesposobnosti ... ne spolnijo omenjene dolžnosti, se toraj svoje pravice posluževati ne morejo, takrat smejo in jih morajo namestovati drugi, n. pr. otrokom botri, sorodniki, tuji vzgojitelji itd.

1. Otroku prvi rednik je mati, od nje detetu prihaja prva telesna in tudi prva duševna vzgoja. Ona vadi deci čutila: oči, kazoč jej reči različne oblike in barve; ušesa, izrekujoč mile materine glasove; tip, podajajoč otroku raznoterih stvari, da se igra z njimi itd. Mati pa tudi v svojem otroku vzbuja dušne moči: opažljivost, kazoč mu razno lepo in dobro, ki mu je blizo; spomin, razgovarjajoč se z njim o rečeh, katere je dete videlo; fantazijo, dopovedujoč mu čedne zgodbe, kazoč mu slike in mnogovrstne reči v prirodi. Mati otroku vadi mislenost, na njegova vprašanja odgovarjajoč ter ga tudi vprašajoč ...; vzbuja v njem tudi čustva, ko s svojo veliko in požrtvovalno ljubeznijo v otrokovem srcu budi nasprotno ljubezen, hvaležnost ..., ali učeč svoje dete, da mora ljubiti očeta, brate, sestre, sorodnike, nad vse pa dobrotljivega Boga. Tudi hotenje, volja se po materi v otroku vzbudi, ker mu je lep izgled posnemanja v vseh krepostih, potrebnih tudi njemu, da postane časno in večno srečen. Mati je otroku tudi učitelj jezika: s svojim govorjenjem in narekovanjem uči ga govoriti in govor drugih razumevati.

Dobra in pobožna mati je zares največe bogastvo, do katerega dete zamore priti! Toliko globok in živ je nje vpliv, da so njega posledki spoznati vse poznejše življenje otrokovo. Naj dete v poznejši dobi še tako zabliči, a materini vtisi celoma nikoli ne zginejo: mnogokrat ga sam spomin na blago, pobožno mater dovede k Bogu nazaj. Srečni, presrečni so toraj otroci, kojim je prva leta življenja ob strani vrla, modra, zares krščanska mati! Ljubezen pa sv. vera ste jej oni vzgojni pomoček, po katerem svoja deteta vodi k vsemu dobremu in blagemu.

2. Oče je pri vzgajanju otrok svoji soprogi pomočnik. Da bi otroci vseskozi samo skrbli materini bili izročeni, utegnila bi se

marsikaterikrat velika ljubezen materna zvreči v popustljivost, prizanesljivost, deci na kvar; toraj je pri vzgoji treba tudi resnosti očetove. Njegova moč, določnost in duševna prednost je otrokom prva zakonita oblast in predmet nepogojnega spoštovanja. Očetov zgled ni manj važen, kakor materin: vse roditeljevo dejanje in nehanje, njegovo vedenje in življenje vabi kar nehoté zlasti dečke k posnemanju. Oče navadi otroke, da so pokorni brez ugovora, da ukazano storé, ne da bi vprašali: čemú, zakaj? In zares se otroku spodobi le taka nepogojna pokorščina, kajti ni več prava poslušnost, ako se navajajo razlogi. — Kjer oče in mati v pravem krščanskem duhu ter složno, soglasno vzrejata, besedo z lastnim zgledom podpirata, ter vse pogubno skrbno odvrčujeta od otrok, pa slaba nagnenja v njih zatirata: tam se njun trud gotovo izide po godu.

3. Duhovnik je vže po svojem stanu ter sv. redu vzgojitelj ljudstvu, toraj tudi mladini. Saj je posebna naloga njegova: za Boga, za srečno večnost odgojevati človeški rod. Prav zato je Kristus vstanovil sv. cerkev in duhovništvo, kateremu po zakramentu mašniškega posvečevanja deli posebnih stanovskih milosti. Pri duhovščini se pravica in dolžnost vzgajanja opira na božje poslanje, kajti še danes veljajo vsem mašnikom Kristusove besede do apostelnov: „Kakor je Oče mene poslal, tudi jaz vas pošljem. (Jan. 20, 21.) — Toraj pojdite, in učite vse narode . . . učite jih spolnovati vse, karkoli sem vam zapovedal. (Mat. 28, 19.) — Kedor vas posluša, mene posluša; in kedor vas zaničuje, mene zaničuje. Kedor pa mene zaničuje, zaničuje njega, kateri me je poslal.“ (Luk 10, 16.) Kar je nebeški vzgojitelj pričel, morajo skoz vse čase njegovi učenci ter služabniki nadaljevati v njegovem imenu in na njegovo povelje, da ljudje vseh stoletij deležni postajajo večne resnice in božje milosti, torej izveličanja. Tako so tudi res ravnali aposteljni pa vsi njih nasledniki: delovali so med národi kot učitelji in vzgojitelji. In da je res sv. cerkvi bila vse čase zeló pri srcu prava vzgoja ljudstev, zlasti mladine, pokazala je s tem, ker je dosedaj vstanovila skoraj brezštevilnih vzgojilnic in učilnic, in je svojemu duhovstvu vedno dajala na odgojo ljudstva se ozirajočih ukazov in določeb. Več nego 1500 lét so duhovniki bili mladini skoraj edini učitelji in vzgojitelji; njih dolgo vrsto slovečih imén našteva zgodovina vzgoje.

Duhovniku kot vzgojitelju je človek pred vsem nabožno, versko bitje, in skuša ga v pravo razmerje do Boga postaviti, ter ga tudi obdržati v pravi razmeri do Stvarnika. Od tod pa, kakšno je razmerje človekovo do Boga, zavisno je tudi njegovo osebno in družabno

letih, bode mu pozneje delalo veliko težavo, ali se pa še celó tacega nikoli navadil ne bo. Vzgojitelju je slednjič tudi za to skrbeti, da vzgojenec vse tisto, kar je začetkoma delal primoran ali iz zgolj navade, pozneje stori tudi samohotno in iz pravega, plemenitega nagiba: tako iz ročnosti v izvrševanju dobrega postane krepost.

c) Rejenčeva prva leta se vzgojitelj poslužuje le zgleda in privade, a kmalo je možno, kot vzgajilo rabiti tudi poduk. Ukazi in prepovedi storé, da vzgojenec vselej vé, kaj mu je storiti, kaj opustiti. Ako otrok pozabi, kar se mu je velelo, priklíče mu odgojitelj ukaz zopet v spomin po raznem opominjevanji, svarjenji, žuganji; izvrševanje pravega in dobrega mu olajšuje s priznanjem, izpodbudo, obljubo. Treba je vzgojencu voljo za dobro polagoma toliko ukrepiti, da pravo in dobro dela zaradi pravega in dobrega samega, zato ker je to volja božja, toraj človeku dolžnost. Da vzgojitelj to doseže, mora v rejencih vže zgodaj vzbujati versko čustvo: prav pridno mora v njih vnemati živo vero v Boga, ljubezen do njega, pokorščino do njegovih zapoved, vdanost v božjo voljo itd. S primernim podukom je treba v otroku vzbujati tudi glas vesti, pa delati na to, da učenec posluša ta glas.

d) Ako bi bilo res, kar trdé naturalisti, da namreč človek pride na svet popolnoma dober, brez vsacega slabega nagnjenja, potem bi se shajalo z do sedaj opisanimi vzgojnimi pomočki, ali prav za prav, zadostoval bi sam poduk. Ker pa v človeku tiči dokaj popačenosti in mu je volja k hudemu nagnjena, treba je še daljnega vzgojila, ki je: strahovanje (disciplina) v združenji s primerno pazljivostjo vzgojitelja. Primerna čuječnost, pazljivost učiteljeva se mora zgledu, privadi in poduku pridruževati kot zabranilno sredstvo, kot pomoček, s katerim vzgojitelj odvráča od mladine vse, kar vabi in vleče v slabo, v nemoralno. S strahovanjem ter modro rabo plačil in kazni vzgojitelj deloma vabi k dobremu, deloma pa poboljšuje vzgojence, kedar namreč z drugimi vzgojili tega ne more doseči. — Kaj več o vzgojnih pomočkih bomo povedali pozneje.

Nadnatura vzgojila so zlasti molitev, javna božja služba, in prejemanje sv. zakramentov, ali da z eno besedo povemo: sveta vera, ki je najimenitnejši in najzdatnejši vzgojni pomoček. Brez nje, t. j. brez čeznатурne milosti in pomoči od zgoraj je prava vzgoja nemogoča. Vsako nekrščansko vzgojevanje je nepopolno, ker mu manjka tega najvažnejšega vzgojila; a je tudi nenaravno, ker pó svoji naturi človek ni le individualno in socialno bitje, ampak tudi nabožno. Naturni vzgojni pomočki le toliko zaležejo, kolikor jih prešinja krščanski, t. j. božji duh. Krščanski duh je toraj prav za prav edino vzgajilo,

vsa druga so le sredstva, po kojih ta duh sedaj neposrednje sedaj posrednje deluje na življenje vzgojencev. Ker nam je Jezus Kristus vzor krščanskega duha, je umljivo, da cilj prave vzgoje doseže le tisti odgojitelj, kateri sam posnema Kristusa, in tudi svoje vzgojence do tega pripravi, da živé po zgledu Kristusovem.

III. DEL.

Kraj in način vzgajanja.

§ 24. Domača hiša.

Ker sta oče in mati prva ter od Boga otroku določena vzreditelja, je toraj kraj njunega bivanja, domača hiša, prvo ter ponaturno a tudi najvažnejše vzgojišče. Ako so domače razmere take, kakoršne morajo biti v krščanski rodovini, si kar ne moremo misliti boljšega, primernejšega vzgojnega zavoda, zlasti prva otrokova leta, kakor je domača hiša, obitelj. Tukaj se vporabljajo vsa vzgojna sredstva: zgled, privada, poduk, strahovanje ... pomočki nadnaturni; v rodovini se druží telesna vzreja z duhovno — otroku je domača hiša vzgojilnica in tudi učilnica. Prihodnja sreča ali nesreča rejenceva sloni na domači vzgoji. Kar oče in mati storita za krščansko vzgojo, ni nikdar prazno delo; a težko težko je pozneje namestiti, kar zamudita, kar zanemarita ta dva.

Domača hiša je še takrat otroku najimenoitnejše vzgojišče, ko hodi v šolo; kajti tudi tista leta še ostane vzgoja otrok starišem pravica in dolžnost, kakor so sploh vsaki čas roditelji v prvi vrsti odgovorni za deco. Dobra domača vzreja je zelo potrebna še zlasti dandanes, ko toliko nevarnosti in zapeljevanja preži na otroka. Le dete doma dobro krščansko vzgojeno se jim more uspešno ustavljati. Dobra domača vzgoja je otroku vse poznejše življenje najčvrstejša zaslomba. — Tudi za učitelja je zelo važno, kako se dete doma vzgojuje. On bi moral nadaljevati, kar je pričela domača hiša; a kako bo sezidal lepo poslopje krščanske vzgoje, ako je črvida, slaba podlaga, t. j. domača vzgoja. Le tam je učenec vsprejemljiv za šolsko vzgajanje, in veselo napreduje tudi pri poduku, kjer vže oče in mati storita svojo krščansko dolžnost, in otroka vadita pokorščine, pridnosti, pazljivosti itd. Domača hiša mora tudi vseskozi podpirati učitelja pri vsem njegovem

blagem prizadevanji, ker šola svoj cilj dosega le tam, kjer je lepa edinost med njo in rodovino. Kakor pa povsod domača vzreja škodo trpi, kjer oče in mati živita v razporu, tako se tudi v taki občini ne more kaj posebnega doseči pri odgoji in uku, kjer med učitelji in stariši sloge ni. Tudi tu veljá: sloga jači, nesloga tlači!

§ 25. Šola.

Za domačo hišo je mladini najvažniše vzgojišče šola. Kjerkoli je ljudstvo duševno vže bolj razvito, je tak vzgojen zavod kar potreben; toraj najdemo šole pri vseh omikanih narodih. Redki redki so namreč stariši, kateri bi sami dajali svojim otrokom omiko, kakoršne zahteva čas: nekateri sposobnosti nimajo za to, drugim manjka časa ali celó volje. Da bi si pa preskrbeli namestnikov, domačih vzgojiteljev in učiteljev, je tudi redko katerim možno. Zato pristopite kot sovzgojiteljici država in cerkev, kajti obe imate do otrok nekatere pravice in tudi dolžnosti. Kaj pa da so otroci pred vsem lastnina starišev; a po kraji telesnega rojstva postali so tudi podložniki neke države, in po duhovnem prerojenji udje ter last Jezusove cerkve. Država hoče otrokom preskrbeti znanja in spretnosti toliko, kolikor je je treba v dosego njihove sreče in državine koristi; cerkev pa si prizadeva, naj bi vsi njeni udje postali sposobni, tako živeti tù na zemlji, da dosežejo večno izveličanje. Cerkev in država torej vsaka po svoje določuje in vodi vzgojo lastne mladine, in obema v to služi šola. — Javna učilnica pa nima samo tega namena, storiti kar stariši zanemarjajo, ali le nadaljevati in spopolnovati njih vzgojno delo, ampak dobra, krščanska šola naklanja, podaja mladini koristi, kakoršnih jim domača vzreja celó ne more podati. Skupno vzgojevanje v šoli ima namreč pred vzrejanjem in podučevanjem posameznih otrok v domači hiši zlasti te-le prednosti:

1. Otroku je prirojena potreba, družiti se; temu socialnemu nagonu ustreza vkupno ali šolsko vzgojevanje, katero tudi dela učenca složnega, spravnega in pospešuje še druge družbinske čednosti.

2. Šola vadi vzgojenca stroge pokorščine, ker tu mora rad ali nerad svojo voljo podvreči splošnim zapovedim in postavam.

3. Šolsko vzgojevanje primora rejenca k večji samostalni delavnosti, kakor domače podučevanje; ker pri velikem številu vzgojencev v šoli učitelju ni moč, se toliko pečati z vsacim posameznim, kakor na domu.

4. V šoli zginjajo osorni razločki med posameznimi stanovi, ki sicer v marsičem zadržujejo občno korist. Sklepajo se prijateljske zveze, katere so mnogokrat važne in odločilne za vse poznejše življenje.

5. Pri vkupnem podučevanju začnó vzgojenci tekmovati, se skušati v duševnem, umskem napredku. Darovit učenec se v šoli ne prevzame tako brž, kakor pri domačem vzgojevanji, ker spoznava tovariše, ki ga prekosé po bistroumnosti in pridnosti... To vse pa jako pospešuje znanstveni in moralni napredek.

Iz vsega tega je razvidno, da je vzgojevanje in življenje v dobri šoli zeló važno in koristno za vso prihodnjost učencevo, ter najboljša priprava na javno življenje. Da pa šola tako blagodejno vpliva na mladino, ne smé biti samo učilnica, ampak bolj še vzgojilnica, katero prešinja pravi krščanski duh; kajti sreča otrok ni v tem, da bi veliko veliko znali, ampak v tem je njih blagor, da so dobro vzrejeni.

Ker šola nadaljuje in dovršuje vzgojno delo roditeljev, in na javno življenje v državi in cerkvi pripravlja, je ona zares vzgojišče, v katerem se srečujejo rodovina, država in cerkev. Dobra šola mora služiti vsem trém: starišem ima vzgojiti dobrih, slušnih, iz srca vdanih sinov in hčerá; državi in občini spretnih, pridnih, zvestih, za občni blagor vnetih podložnikov; cerkvi vrlih, po sv. veri živéčih kristijanov. Da je šola res čvrsta pomoč rodovini, državi in cerkvi, se mora pri svojem delovanji vseskozi ozirati na domačo hišo vzgojenčev, na državo in cerkev, ter mora učencu skrbeti za vse tisto, kar mu bo v poznejšem ter javnem življenji potrebno v hiši, državi in cerkvi. Do tega cilja šola pride le tedaj, ako je rodovini, državi in cerkvi enako mar za javno učilnico. V šoli se morajo podpirati druga drugo ter skupno, v slogi delovati za časno in večno srečo mladine. Le tam, kjer se pri vzgajanji v lepem soglasji trudijo domača hiša, država in cerkev, kjer vsaka s svojega stališča stori svojo dolžnost: tamkaj cvete šola in neprecenljivega sadú rodi človeški družbi.¹⁾ — Ker nam

1) Domača hiša skrbi zlasti za telesno in moralno vzgojo, šola pa najbolj za intelektualno. Imamo pa še drugih zavodov, katerih nekateri po svojem namenu stojé nekako v sredi med hišo in šolo, namestujejo delo starišev in na šolo pripravljajo; drugi pa združujejo v sebi hišo in šolo, si prizadevajo mladini biti stariši in h krati učitelji. Taki zavodi so: 1. Jaslice, kamor zjutraj sprejemajo otročiče dojenčke, da morejo njih matere na delo in zaslužek. Zvečer se deteta zopet izročé materam. 2. Detišnice ali otroške varovalnice, ki sprejemajo ubožnih starišev otroke, ko vže hodijo in znajo govoriti. Tù ostanejo varovanci čez dan pod skrbnim nadzorstvom, dobivajo hrano in se bavijo večinoma s primernimi igrami. 3. Otroški vrteci so modérna naprava znanega Fr. Fröbel-na († 1852), ki imajo biti neke pripravnice na ljudsko šolo. Štiri do šestletni otroci (tudi imovitih starišev) ostajajo v teh zabaviščih neko dóbo dneva pod nadzorstvom in vodstvom vzgojiteljic, ki s primernimi igrami, s petjem in majhnimi deli in razgovori v otrocih vzbujajo pa

je namen, govoriti samo o ljudski ali národni šoli, hočemo v naslednjem natančneje opisati vzgojno delovanje ljudske šole. Govoreč o tej djavnosti, bomo razločevali med vzgojo v ožjem smislu, in med podukom. Pri podučevanju se šola obrača do vzgojenčeve spoznavnosti, deleč mu mnogoterih resnic pa znanja; po vzgajanji si pa učitelj prizadeva za vsestransko izobraženje učencevo, za dušno in telesno, zlasti še za izobraženost čustvenosti in hotenja. A čeravno se poduk obrača seobno do razuma, vzgoja pa zlasti do srca in volje, vendar ne smemo ločiti enega od drugega; kajti pravo podučevanje ne smé celoma prezirati čustvenosti pa vzmožnosti hotenja v otroku, pri vzgajanji nasproti pa je treba tudi poduka. V naslednjem bomo zaradi lepšega pregleda govorili sicer posebej o vzgoji in zopet posebej o poduku, a jasno je iz prej povedanega, da bode segalo eno v drugo. Govoriti nam je toraj o šoli prvič kot vzgojišču, drugič kot učilišču.

A. Šola vzgojilnica.

§ 26. I. Telesna vzgoja.

Fizična vzreja mora s primernimi pomočki za to skrbeti, da telo postane otroku zdravo, trdno, okretno in všečno. Sredstva k temu so: zdrav zrak, primeren živež, dostojna obleka, vaja, gibanje in počitek, pa bramba zoper vnanje in notranje pokončanje. Res je telesna vzgoja v prvi vrsti dolžnost domače hiše, vendar mora tudi šola na to stran obračati pozornost in skrb, kajti telo je duši orodje, in če je to zdravo, tudi duševna vzgoja lepše napreduje. Krščanskemu odgojitelju je pa tudi še zato skrbeti za učencevo telo, ker je tempeľ sv. Duha, po sv. zakramentih posvečeno, in odmenjeno za častito vstajenje. Na vse v § 5. naštetu mora se torej ozirati tudi učitelj, ki v tej zadevi po nekoliko vzgojenčevim starišem pomaga, nekoliko pa dotične napake in nedostatke domače hiše popravlja.¹⁾ Paziti mora zato tudi šolska vzgoja:

obrazujejo duševne moči. Taka naprava je res koristna, a le tedaj, če je deca izročena vrli, krščanski vrtnarici. 4. Sirotišča, kjer se vzrejajo osiroteli otroci. 5. Zavodi za vzgajanje gluhonemih, slepih, slaboum nih otrok. 6. Razni moški in ženski vzgojni zavodi ali penzijonati, kjer se sinovi in hčere večinoma premožnejših starišev vzrejajo, podučujejo in mnogokrat na kak posebni, njim odmenjeni stan pripravljajo.

¹⁾ Šolska vzgoja vže s tem mnogo stori za telesno zdravje učencev, ako je šola pravilno zidana, če stoji na suhem, tihem kraju, če so šolske sôbe dovolj prostorne, svetle, snažne, klopi primerne itd. O vsem tem natančno določuje zakon; gl. ukaz ministerstva za bogočastje in poduk (za Kranjsko) dné 19. julija 1875, št. 2868.

1. Na zrak, ter za to skrb imeti, da je v šolski sôbi vedno čist in hladen. Tak vzduh ni le v telesni prospeh neogibno potreben, ampak v njem tudi duh postane jasen, vesel. Učitelj mora iz šolske sobe in kolikor mogoče tudi iz obližja vse odpravljati, kar zrak kvari, smrad ali izparico napravlja. Po končanem dopoldnevem in popoldnevem podučevanju treba je odpirati (tudi po zini) šolska okna in duri ter prevetrovati učne sôbe. Ako je šolska sôba nizka, učencev v nji pa veliko, se morajo ob stropu napraviti zaklopnice, da more skozi nje odhajati razgreta sapa. — Da je zrak zdrav, mora tudi primerno tople, t. j. hladen biti. Primerna toplota v šoli je v obče 13°—15° R.; kolikor moč naj je vedno enaka. V preveliki gorkoti učenci postanejo leni, zaspani; prehud mraz škoduje mlademu telesu. Primerno toplino dobivamo ob mrzlem času s kurjavo, ob poletni vročini pa s pregrinjali na oknih, in če tla večkrat močimo z mrzlo vodo. Zarad uravnave gorkote v šoli mora v vsaki učni sôbi na steni viseti toplomer. — Da otroci ne sedé na prepihu, je zlasti po zimi treba paziti, če se duri in okna dobro, tesno zapirajo. Blizu vroče peči naj bi nobeno dete ne sedelo; tudi ni dopuščati, da bi šolarji iz mraza letali takoj k vroči peči, ali celó glave naslanjali na njo. — V zadevah topline in zraka pa vzgojitelj vendar ne smé biti preboječ in prenatanečen, da rejenca ne omehkuži. Človek živi v raznovrstnem zraku, kojega si večinoma ne more uravnati po svoje, ampak on se mora ravnati po njem, ter se toraj tudi navaditi vsakorsnega zraka. Vše dete se mora polagoma privaditi različne topline, raznovrstnega vremena; treba se mu je utrditi, da pozneje v življenji more prenašati vsakorsne vremenske premembe in nezgode.

2. Živež ni le prevažna reč za telesni blagor vzgojenčev, ampak vpliva tudi na dušni razvoj njegov v marsičem. Učitelj res ne more neposrednje kaj storiti za rejo učencev, a posrednje, indirektno tudi v tej zadevi utegne veliko koristiti. V ta namen naj učitelj šolarje podučuje v pravilih, koje smo ozir živeža podali v § 5. II. Temu naj še dostavlja: da je treba pred jedjo in po jedi pobožno moliti, kajti jed in pijača sta božji dar, za katerega moramo prositi in se za prejetega zahvaliti. — Večkrat je treba povedati vzgojencem, da je zmernost v jedi in pijači človeku potrebna čednost, ki telo in dušo ohranjuje zdravo. Sviri naj učitelj pred nezmernostjo in požrešnostjo, ki telo dela nepripravno za delo in slabi duha. Povedati mora dalje: da se je treba navaditi človeku, jesti le ob gotovih določenih urah, sicer pa naj premaguje želje po hrani. Ne smé se dopuščati, da bi učenci med podukom vzivali jedila, katera mnogokrat od doma sabo prinašajo;

le ob prestanku uka, med učnimi urami, je to dovoljevati. — Šolska vzgoja mora svariti tudi pred strupenimi rečmi, ter učencem povedati ali celó pokazati, katere živali, rastline, rudnine zdravju škodujejo, da se jih vedó ogibati, varovati. Sploh je učencem naročevati, da nikoli ne jedó stvari, katere ne poznajo ter ne vedó, je-li vžitna ali ne.

3. Gledé obleke zamore šola učencem koristiti večinoma le podučevaje. Delati je na to, da vzgojenci vedó in spolnujejo, kar smo ozir oblačila povedali na strani 7. Učiti je treba, da pregorka oblačila niso koristna; le noge in spodnji život naj je vedno na toplem, glavo in vrat je le rahlo pokrivati. Vzgojence je tudi podučiti, da jako škoduje, nositi pretesne ovratnike, preozke čevlje itd. Po zimi morajo šolarji v zakurjeni sôbi med podmuko odložiti gorka vrhna oblačila in ovratne povijače; učenke naj devajo rute z glave. — Strogo naj šola na to dela, da so oblačila otrók vedno snažna. Lepe obleke ne more imeti vsako dete; da je pa oblačilo snažno, zašito, je lahko doseči in naj se vztrajno tirja. Za môdo v obleki se učitelju ni meniti; le ko bi šega bila moralnosti nevarna, moral bi nevarno nošo učencem naravnost prepovedati.

4. Zraven tistega, kar veljá o vadbi in vzgoji čutil sploh (gl. § 5. IV), nam je z ozirom na šolsko telesno vzgojo še dostaviti:

a) zastran oči: da je skrbeti za pravo lego učilnice. Najboljše je, ako se sôba steguje od severo-vzhoda proti jugo-zahodu, in da so okna na jugo-vzhodni strani.¹⁾ Če je šolska soba zeló široka, naj ji dohaja svetloba tudi še skoz okna na severo-vzhodni strani. Učenci morajo pri taki uravnavi učilnice gledati na jugo-zahod, da jim svetloba dohaja od leve (in morda še tudi od hrbta). Ako taka lega sôb ni mogoča, naj se skrbi vsaj za to, da učenci dobivajo svetlobo od leve (in če treba, še tudi od hrbta). — Ker prežive barve očesne ugajajo, naj se stene šolske sôbe ne napravljajo čisto bele, ampak n. pr. svetlo-sive. Prehudo solnčno svetlobo naj zmanjšujejo pregrinjala na oknih. Učenci na očéh bolni morajo sicer sedeti prav blizu šolske table, a nikoli ne na preživi svetlini. — Učitelj ne smé dopuščati vzgojencem, da bi pri čitanji knjigo držali preblizo oči, ali pa, da bi ob pisanji napačno sedeli, glavo preveč k papirju sklanjali, ali s prsi se

¹⁾ Da so okna na jugo-vzhodni strani, je zato najboljše, ker pri tej naredbi solnce zgodaj posije v sôbo, in tudi dolgo svojo luč v njo lije. Ako so okna na jugu, solnce še-le pozno posije v učilnico, ter zlasti ob poletji okoli poludné prehudo pripeka, in je njega preživa luč očem zoprna. Skoz okna na zahodni ali severni strani sôba premalo solnčnih žarkov dobiva. Za jugo-vzhodno lego oken je za-nje najboljša stran vzhodna.

k mizi pritiskati itd. Pravi dogled, primerna daljina od oči do knjige ali pisanke je 30—50 *cm*.

b) Ušesa ohrani zdrava zlasti snaga in primerna toplota; poškodoval pa bi to čutilo, kedar bi učenca po glavi tepel, ali močno za ušesa stresal. Učitelj naj prepoveduje vzgojencem, z ostrimi ali robatimi rečmi si segati v ušesa, veli pa naj jim, da si jih prav pridno snažijo. Zeló ali manj gluhi učenci morajo sedeti blizo učitelja.

c) Kožo, ki nam je tipalo, ohranimo si zdravo zlasti s snazženjem. V tej zadevi je zraven navadnega vsakdanjega omivanja zeló važno ter koristno tudi kopanje. Šolska vzgoja ne smé učencem zabranjevati kopanja v tekočih vodah; vendar pa mora skrbeti za to, da se vzgojenci pri tem ne pokvarijo, ni telesno ni duševno. Le na primernih, breznevarnih, določenih krajih je šolski mladini dopuščati kopanje. Strogo se mora vse odstranjati in zabranjati, kar bi spodkopavalo sramežljivost. Vzgojitelj naj dela na to, da se učencem ne določi samo kraj ampak tudi čas za kopanje, in da vzgojence pri tem nadzoruje kak dorasli človek ali vsaj kak zanesljiv, večji učenec.

5. Zastran gibanja in pokoja naj učitelj ne pozabi, da tudi duševni napor otroke kmalo utruji; kolikor manjši so, toliko prej opešajo. Treba je toraj po vsaki učni uri po nekoliko prenehati s podučevanjem, vzgojencem dovoliti nekoliko oddiha. Tudi s predmeti se mora spreminjati: večji učenci naj se ne pečajo več kot eno uro z enim in istim predmetom; pri malih je koristno, celó vsake pol ure prestopiti k drugi tvarini. Kjer je prilika za to, in kedar je mogoče, naj ob daljših prenehljajih gredó učenci pod milo nebo, in naj se tamkaj gibljejo, ter dečki skupaj, deklice skupaj kaj primerne se igrajo.¹⁾ Čez postavni čas ne smé učitelj pridrževati otrók v šoli; tudi naj jih nikar ne preobklada z domačimi nalogami, da jim ne jemlje vsake prilike, gibati in veseliti se pod milim nebom. — Učitelju je paziti tudi na to, da učenci med podukom prav sedé; lepo ravno, ne sključeno, v vrstah, roke imajoč na klopi, noge na tleh eno pri drugi; oko obrnjeno na učitelja ali pa na učilo, katero se rabi takrat. Treba je tudi za to si prizadevati, da vzgojenci peresa,

¹⁾ Šolski in učni red za ljudske šole, ukazan 20. avg. 1870. v tej zadevi veli v § 23: „Po prvih dveh urah vsacega poludnevnege uka nastopi 15 minut počitka, med katerim učenci, kodar jim ne branijo razmere, smejo na učiteljevo dovolitev iz šolske sobe iti razredoma ali razdelkoma. Kjer ali kedar ne morejo iz sobe iti, naj se počitek porabi za telesno gibanje, kakoršno je pri telovadbi v sôbi navadno. Otrokom obéh najnižih starostnih vrst naj se 5 minut počitka daje tudi vže po prvi učni uri.“

svinčnike itd., kedar jih rabijo, pravilno držé. — O kretanji in počitku gl. tudi § 5. V.

6. Kar tiče škodljivih strasti, veljá tudi za šolsko vzgajanje vse tisto, kar smo o njih povedali v § 5. VI. Zoper tam omenjeno silno zlo, zoper spohotnost in skrivne pregrehe med gojenci, deluje učitelj: ako skrbi za to, da učenci nikoli niso brez posla; če vedno čuva nad njimi (da imajo roke zmiraj na klopi, da ne ostajajo predolgo na straniščih, da ne zahajajo v slabo tovaršijo, da ne dobé v roko spodtakljivih knjig, slik ...); ako prav strogo ravná zoper vsako nespodobnost v pogledih, besedah, vedenji ..., in če res krščansko vzgojuje ter k praví pobožnosti vodi svoje učence. Tudi v vsakdanjih svojih molitvah se mora krščanski vzgojitelj spominjati šolarjev ter jih priporočati varstvu „dobrega pastirja“. — Popolna je telesna vzgoja takrat, ako ima duh človekov telo celoma v oblasti, in če truplo v vsem služi duši. Za táko premagovanje samega sebe si mora pri svojih učencih prizadevati tudi učitelj.

Ako med podukom kakemu šolarju res slabo prihaja, naj ide domú; a ne sam, ampak spremljati ga mora do domače hiše kak večji sošolec, oziroma sošolarica. Če kak vzgojenec zbolí, naj ga po možnosti obišče učitelj. S tem mu skaže sočutje, in utegne ob tej priliki tudi starišem njegovim kaj potrebnega svetovati, zlasti, da pokličejo zdravnika. Ako spazi, da je bolezen kužna, mora to naznaničiti dotični gosposki, pa tudi pristojnemu duhovnemu pastirju, ako bi morda treba bilo previdenja s sv. zakramenti.

§ 27. II. Duševna vzgoja. Splošnje.

Ako mora učitelj imeti skrb za telo vzgojenčeve, treba mu je za nesmrtno dušo njegovo pač še veliko bolj skrbeti. Kakor se telo otrokovo zamore lepo skladno razvijati le po razumnem prizadevanji doraslih, tako je tudi duši (in še v večji meri) treba take vnaje pomoči, da pride do samostalnega delovanja, in da svobodno rabi svoje moči. Res, vže v duši sami je nekaj, kar jo žene, dá razvija svoje vzmožnosti in moči; a pri tem se jej toliko zadržkov stavi nasproti, da sama, brez vnaje pomoči, ne dospe do razvitja. Otroku je toraj tudi duševne vzgoje treba, za katero mora skrbeti zlasti šola. Kaj pa! Saj se ravno v tistih letih, ko dete obiskuje šolo, njega duh najbolj razvija; v tej dóbi je najsposobnejši za obrazovanje; vzgojenec je v pomladnih letih življenja, ko je tudi v duhovnem pomenu treba pridno sejati, da človek v poznejših letih vživa te setve sad, in z njim tudi drugim more koristiti. Šolsko podučevanje mora torej biti táko, da

se z njim obrazujejo vse dušne moči vzgojenčeve; učitelj ne smé delovati samo na spoznavnost, ampak v isti meri tudi na čustvenost in voljo.

Pri duševni vzgoji je pa treba postopati dušeslovno, t. j. obrazovati moramo vzgojenčeve dušne vzmožnosti v tisti vrsti, kakor se vzbujajo in razvijajo v otroku. Pri naslednjem nauku o obrazovanji dušnih moči se bomo toraj držali tiste vrste, v kateri psihologija obravnava vzmožnosti človeške duše (gl. § 7—19). — Govoreč o obrazovanji raznih duševnih moči ne smemo misliti, da bi se te vzmožnosti res posamič, vsaka za se, dale obrazovati; duša je enotno bitje, zato vzgoja katere koli duševne moči vselej pospešuje tudi razvoj drugih. Ako toraj tù govorimo o vsaki dušni vzmožnosti posebej, je to le zarad lepšega pregleda. Mogoče je res, eno dušno moč bolj izobraziti, lepše razviti kot drugo, a tako enostransko vzgajanje škoduje. Treba je vse dušne moči obrazovati skladno, ter enakomerno jih razvijati in bistriti. Krščanska vzgoja ne smé zanemarjati v otroku nobene duševne vzmožnosti, ne smé nobene enostransko gojiti, bolj kakor druge. Ako bi delovala šolska vzgoja samo na spoznavnost, se trudila le za znanost in razumnost učenčev, bi ga ne storila resnično srečnega, ker bi mu srce ostalo mrzlo, ljubezni prazno, ali celó sprideno. Veliko vrednost pa ima spoznanje in znanje takrat, ako razumnost čisti čustva in blaži voljo.

§ 28. Obrazovanje spoznavnosti: a) nazornost.

(gl. § 8.)

Za poznejše življenje in delovanje vzgojenčevo so silno važni nazori in predstave, katere si je v mladosti pridobil po nazorni moči svoje duše, kajti predstave so nekako gradivo vsakoršni duševni delavnosti. Kakor je n. pr. čitanje, pisanje sestavljeno iz posameznih glasov in črk, tako je vse znanje naše iz posamnih ter raznovrstnih predstav. Brez dobljenih predstav bi ne mogel delovati spomin, in tudi fantazija ne; brez njih bi ne bilo mišljenja, kajti razumu bi manjkalo gradiva za to delavnost... S kratka: človeški duh brez predstav je nerodovit. Duševni omiki podlaga so toraj predstave, ki so posledica jasnih nazorov in določnih zaznanj. Ako toraj vzgojitelj hoče svojemu učencu pomoči do omike, do čvrstega znanja, mora najprej skrbeti za to, da si vzgojenec pridobi veliko prav jasnih in določnih nazorov in predstav, t. j. pridno mora v učencu obrazovati nazorno moč. — Toraj jasnih in določnih nazorov in predstav naj šola preskrbi vzgojenču. Dete je sicer vže dobilo dokaj nazorov in predstav, še preden je začelo hoditi v javno šolo, kajti

mного je vže videlo, slišalo, občutilo..., a tem dobljenim nazorom, predstavam je večinoma manjkalo jasnosti, določnosti, reda. Res je vže doslej mnogo reči videl otrok, a malokatero je pazljivo ogledoval; veliko je slišal, občutil, pa si marsikaterikrat še svest ni bil tega. Umske omike prvi pogoj pa so jasni nazori in razločna zavest, toraj mora šola svojim vzgojencem najprej preskrbeti na moč veliko jasnih, določnih in rabnih predstav, — svojo učno delavnost mora pričenjati z obrazovanjem nazorne vzmožnosti.

Kaj je storiti, da vzgojenec pride do jasnih nazorov in določnih predstav? Človek si pridobi jasnih nazorov in predstav: ako ima zdrava in vajena čutila, če mnogotere reči dosti močno in dosti dolgo delujejo na njegove čute, in če svojega duha zadostno obrača na dotični mik, t. j. ako je pazljiv. Za to trojno toraj mora šolska vzgoja skrbeti svojim učencem.

1. Šola naj si kolikor more prizadeva za to, da imajo učenci zdrava in izurjena, vajena čutila. Vzgojitelj mora v ta namen vse tako odvrčati od otrók, kar bi jim utegnilo pokvariti čutila, kar škoduje očesu, ušesu... sploh vse, kar spodkopava telesno zdravje. A to ni dosti; učitelj mora vedno delati tudi na to, da si vzgojenci vadijo čute. Oko naj razločuje oblike, barve..., premerja naj dolžine, višine, globine...; uho naj se vadi spoznavati glasove, kakšni so, od kod prihajajo...; tip naj teže razpoznavlja in toplino; enako naj se prilično urita tudi voh in vkus, da razločujeta dotične očute. O vzgoji in vaji čutil glej tudi §§ 5, IV in 26, 4.

2. Da si učenci pridobé veliko jasnih nazorov in predstav, mora tudi veliko in raznoterih reči delovati na njih čute. Učitelj naj skrbi najprej za naravnostno gledanje in opazovanje dotičnih predmetov samih, le kedar ni možno kazati reči same, nastopa naj posrednje, nenaravnostno opazovanje s pomočjo vzorcev, modelov in podob. Šola se pri takem nazornem podučevanju (o katerem bomo obširnejše govorili poznej) obrača zlasti do vida in sluha vzgojencev, ali kedar je mogoče, naj na to dela učitelj, da učenci dotični predmet spoznavajo tudi po ostalih čutih, kajti očuti so toliko krepkejši in stalnejši, kolikor so raznovrstnejši. Silno koristno za obrazovanje nazorne moči je bivanje pod milim nebom. Koliko najrazličnejših predmetov stopa tu pred dušo vzgojenčev: Prav res, natura je najizvrstnejša knjiga, polna krasnih slik raznovrstnih del božjih. Kedarkoli je mogoče, naj se ob krasoti prirodnin vadi učencevo oko, uho, tip... A prav pridno naj stavi vzgojitelj pred učence tudi dela človeških rok ter razne umetnine, ali kar v šoli, ali pa naj vodi vzgojence na

kraje, kjer si morejo ogledovati raznovrstnih predmetov. Taki kraji so razne delavnice, muzeji, razstave itd. — Otrok je nestanoviten, površen, hiteč od reči do reči. Da si toraj ne pridobi mnogo nazorov in predstav, temveč jasnih, določenih, mora se navaditi, da si vsaktero stvar ogleduje dalje časa in natančno, da predmete res opazuje. Učitelj naj mu pripomore k temu, opozorjuoč ga na stvar in nje dele bistvene in nebistvene, na lastnosti predmeta itd. — Samo ob sebi je umljivo, da se smé pri šolski vzgoji nazorna moč učenceva obrazovati le nad potrebnimi, koristnimi, dobrimi, lepimi in blagimi predmeti. Skrbno, skrbno mora toraj krščanski učitelj od svojih vzgojencev odvrčati vse tako in tisto, kar bi žalilo čisto oko ali uho otrokovo, in bi omadeževalo nedolžno njegovo srce. Nespodobno, slabo, podlo naj bi nikdar ne stopilo pred čutila učenceva. V tej zadevi mora vzgojitelj mladini biti vseskozi čuječ angelj varuh.

Nazorni uk, ki se godi z gledanjem in opazovanjem vnanjih predmetov, je tudi pot do notranjega ali duševnega zaznavanja, do opazovanja in spoznavanja samega sebe. Šolska vzgoja mora vaditi, obrazovati tudi notranjo nazorno moč učencev; toliko bolj, ker si domača hiša redko kedaj prizadeva, da bi dete spoznavalo stanje svojega organizma, in da bi po notranjem zaznanji dospelo do spoznavanja samega sebe, do zapazenja lastnega dušnega čutenja, želenja itd. Da toraj vzgojenec ne ostane sam sebi zastavica, mora šola na to delati, da si učenec pridobi predstav o notranjem dušnem stanji in delovanji, da izvé in spozná, kaj je veselje, kaj žalost, sočutje, srd, kaj hrepenenje, stud, kes itd. To dosega vzgojitelj:

a) Ako v duši učencev nalašč provzroči, vzbudi dotična čustva s primernimi sredstvi, n. pr. veselje s kakim obetanjem, sočutje z opisovanjem tuje nesreče... Če vzgojence potem opozoruje na takratni notranji občut, jim jasen postane dotični notranji nazor, notranja predstava. Gotovo je to najkrepkejši pomoček za spoznavanje samega sebe, a le redko kedaj dopuščata čas in kraj tako naravnostno vzbudo čustev; neblagega ali celó grešnega duševnega stanja pa vzgoja celó ne smé provzročiti.

b) Notranje nazore pojasnujemo tudi z izgledi ter navajanjem primernih dogodb iz življenja vzgojencev samih. Ko učenca na tako opozorimo, kar je sam skusil, moramo ga le še na ono opomniti, kar je takrat mislil, čutil, želel itd.

c) Do istega cilja pridemo, ako storimo, da učenci na drugih ljudeh ali tudi na slikah opazujejo, kako se na vnanje kaže to in ono dušno stanje, n. pr. pobožnost, jeza, škodoželjnost.

d) Tudi zgodbe, pripovedi, živo in natančno dopovedane, so skoraj vselej rabno sredstvo za pojasnavanje notranjih nazorov in predstav. Kako lahko nam je s primernimi svetopisemskimi in drugimi dogodkami učencu pojasniti, kaj je n. pr. vljudnost, kaj odkritosrčnost, napuh, nevoščljivost itd. Kaj pa, da je zraven tega kazati vzgojencu tista znamenja, onovnanost, po kateri se v dotični zgodbi razodeva notranje dušno stanje.

3. Do raznoterih jasnih nazorov in predstav pride učenec slednjič le tedaj, ako ga dotični predmeti zanimajo in če postane pazljiv, pozoren na-nje, kajti brezuspešno bi stvari delovale na naše čute, ako bi se za-nje kar nič ne zmenili, če bi bili vseskozi raztreseni, vse drugam zamišljeni. Najprej je toraj treba, da zadevna reč zanima učenca; ako tedaj ni predmet vže sam ob sebi tak, ki mika vzgojenca, mora učitelj delati na to, da ga bode zanimal. Ni toraj dovelj, staviti pred učence obilico reči, temuč treba jih je tudi na taki način staviti pred nje, da jih stvar mika, vabi ter da postanejo pazljivi. Kako more učitelj storiti poduk mikaven, zanimiv, o tem natančneje govorimo pozneje. — Kar zanima, ono vzbuja pazljivost, katera nas vodi do jasnih nazorov, do določenih predstav. Ker na čute človekove delujejo mnogoteri in raznovrstni predmeti, ter dobivamo vedno novih in novih občutov in nazorov, bi nikoli nobene reči ne spoznali natanko in v njeni posebnosti, ako bi ne mogli nekaterih prejetih vtisov storiti nekako stalnih, ko bi jih ne mogli opazovati v njihovi posebnosti. Kedar toraj svoje dušne moči obračamo in natezamo na neko gotovo reč, ako za kaj časa v svoji zavesti zberemo le nekatere predstave, vse druge pa za takrat nekako prerinemo: pravimo, da smo pazljivi, pozorni. Čim jasnejše so tiste predstave, koje združimo v svesti, tem večja (pravimo) je naša pazljivost. Človek, kateri je posebno zelo pazljiv, se takrat toliko živo peča le z nekaterimi predstavami, da drugih zanj takrat kar nekako ni. Pazljivost nasproti je raztresenost, pri kateri je človekova zavest odprta vsem vtisom brez razločka. — Pazljivost je samohotna, kedar si res prizadevamo za to, da bi se pečali le z nekaterimi nazori ali predstavami; ako se pa vzbudi pozornost brez naše volje, ali celó proti njej (n. pr. ob močnih čutnih vtisih), pravimo, da je nesamohotna. Prva leta je vzgojenčeva pazljivost večinoma nesamohotna: ako ga kaka stvar zelo zanima, če je podučevanje mikavno, jasno, tedaj je pazljiv, sicer pa ne. Počasi se razvije iz nesamohotne pozornosti samohotna, in take samohotne pazljivosti se morajo privaditi učenci, ker je taka pozornost v vsaki šoli najpotrebnejša

zahteva. Učencu je na živem očesu, živahnem obličji in na nekako napetem telesu vže po vnanje poznati, kedar je res pazljiv.

Kedor hoče do tega pripraviti učence, da svojega duha, svojo pozornost nerazdeljeno obračajo na neko gotovo stvar ter se je jasno zavedajo, mora najprej vse odstraniti, kar moti vzgojence in jih dela raztresene. Skrbetimu je toraj pred vsem za primerno vnanjo tihoto med podučevanjem, ki je v tem: da nobeden učenec ne govori, ako se mu ne ukaže, da drug drugemu ne šepeta, da nihče z nogami ali s kakim drugim orodjem ne napravlja ropota itd. Kolikor več je v razredu učencev, toliko težje je mir, tihoto vzdržati med podukom; kjer je več oddelkov skupaj, je celó nemogoče, da bi v sôbi med podučevanjem bila popolna tihota. A da se vsaj primerna, zadostna tihota dosega v razredu, naj: *a)* učitelj ne začneja s podučevanjem prej, kakor da tiho postane po sôbi. Skrbeti je, da se to zgodi kakor hitro mogoče. *b)* Kar je učencem storiti pred ukom ali med ukom, n. pr. knjige odpreti, pisalno orodje pospraviti, zgoditi se mora kar mogoče tiho ter h krati na določeno znamenje ali na kratko besedno povelje. *c)* Nikoli ni dopuščati, da bi kedo odgovarjal, ako ni vprašan, ali da bi komu pri odgovarjanji šepetaje pomagal. Kedor želi kaj povedati, mora to mirno naznaniti z dogovorjenim znamenjem. *d)* Učitelju samemu se je ogibati vsega, kar dela nemir in moti vzgojence. Med podučevanjem naj ne hodi urno sem ter tje, ampak naj je kolikor moč na istem in takem kraji, od koder vidi vse učence, in tudi njega vsi videti morejo. Učenik ne smé med ukom upiti, ropotati, brezpotrebne govoriti. Kedor je preglasen v šoli, on zarad lastnega glasu ne sliši šumenja in šepetanja med otroci. Nastali nepokoj vzgojitelj najlažje odpravi s tem, da začne tihotno govoriti, ali da omolkne in mirno zrè na kraj, od koder dohaja šum. Kedar so učenci vznemirjeni zarad kakega nenavadnega dogodka, najlažje nemir odpravi, ako nenadoma splošno pozornost obrne na kako drugo reč. *e)* Varovati se mora učitelj vsega čudnega, izrednega v noši, v svojem vedenji in govorjenji. Odpravi naj iz šolske sobe vse tako, kar bi misli učencev odvracalo od poduka. Nihče ne smé med podučevanjem priti v šolo, kedor ni za to opravičen.

A to ni še dosti, da vzgojitelj odstranja, kar v šoli provzročuje nemir, ampak si mora tudi pozitivno prizadevati za pazljivost učencev. Treba mu je toraj vse tako storiti in tako uravnati med podučevanjem, da vzbudi pozornost vzgojencev ter jih pazljive obdrži. Zavolj tega naj: *a)* učitelj vselej dobro pripravljen in zbranega duha stopi pred vzgojence. Pazljivost je razpoloženje duše; iz skušnje

pa vemo, da dušna razpoloženja rada prehajajo od človeka do človeka. Ako toraj učitelj ves vtopljen v predmet iskreno obrača svoje oči na učence, tedaj tudi ti obračajo svoje oči na-nj; kjer pa je otrokovo oko, tam je navadno tudi duh njegov. *b)* Poduk naj je mikaven, jasen, doumen, a vendar ne toliko lahek, da bi učencem skoraj misliti ne bilo treba. Pogostokrat naj rabi učitelj primerne nazorne pomočke; učencem neznane reči naj skrbno pojasnjuje z znanimi. Nikoli ne smé dolgo sam govoriti, ampak zopet in zopet naj stavi vprašanja. Pri eni in isti reči naj se ne mudi predolgo; vrstita naj se uk in vaja, da duh ne opeša. *c)* Take učence, ki so pogostokrat nepazljivi, raztresenih misli, mora učitelj imeti blizo sebe, in velikrat naj jih izprašuje, da jih tako primóra k pazljivosti. V kakem gotovem redu naj vzgojencev nikar ne izprašuje, n. pr. po črkah, po klopéh; tudi drugih opravil ne kaže jim nakladati v neki znani vrsti. Napačno je tudi to, ako se učitelj obrača le do vzmožniših, boljših učencev. Raznovrstne otroke naj izprašuje in brez vsega reda, da nihče tudi za trenutek ni gotov, da ne bode vprašan; le tako se obdrže pazljivi. *d)* S pripomočki do sedaj imenovanimi doseže učitelj le bolj nesamohotno pozornost, a treba je vzgojence voditi tudi do tega, da so pazljivi iz lastne proste volje, da njih pozornost postane samohotna. Privaditi je tudi treba otroke, da se v resnem duševnem delu ne dajo motiti po govorjenji, hoji, nepokoju drugih. Toliko močna pazljivost je zlasti potrebna v nerazdeljenih šolah, in je važna za vse poznejše življenje.

§ 29. Obrazovanje spoznavnosti: b) spomin.

(gl. § 9 pod 1.)

Ker je spomin zeló zeló važen za duševni razvoj, za omiko in sposóbnost človekovo v življenji, mora šolska vzgoja to dušno moč prav pridno obrazovati. Najvspešneje se spomin goji in izobrazuje z vajo, z učenjem na pamet. Ker se vže kaj zgodaj začne spomin razvijati v otroku, ter je v dóbi šolanja posebno močan, morajo se take vaje pričenjati brž ob vstopu v šolo, in brez prestanka jih je treba nadaljevati tako, da vzgojitelj leto za letom vedno več zahteva od učenca. S prvimi nazornimi in govornimi vajami naj se vadi vže tudi spomin: vzgojenec naj v nekem redu pripoveduje imena pokazanih reči, za učiteljem naj razločno in počasi izgovarja kratke stavke, zapomnuje naj si pregovorov, dopoveduje naj prigodke iz življenja itd. Ko se učenci naučé brati in pisati, tedaj je to obojno vzgojitelju pomoček, da izobrazuje vzgojencem spomin. Porablja naj se ta dvojna

spretnost učencev v šoli začetkoma n. pr. tako, da učitelj na tablo spiše tisto, kar hoče, da si učenci vtisnejo spominu. To naj vsi nekaterekrat glasno prečitajo. Potem naj vzgojitelj izbriše kake besede celoma, ali pa le do začetnih črk, in učenci naj stvar vnovič preberó. S tem naj se nadaljuje tako dolgo, da je vse izbrisano in zapomnjeno. Kar se je bralo iz knjige, pripovedujejo naj otroci z lastnimi besedami, ali pa naj zapišejo, kolikor so si zapomnili. Kratkih sestavkov v vezani in nevezani besedi morajo se učiti kar po besedi; višji ko je razred ali oddelek, več je tirjati. Tako naj se vrše vaje v učenju na pamet vso dóbo šolanja od ložjega do težjega, od krajšega do daljšega. — Pri obrazovanju spomina je vzgojitelju gledati na naslednje:

1. Česa naj se vzgojenci učé iz glave? To je závisno od dotičnega učnega predmeta in od cilja, kojega hoče učitelj doseči v zadevnem razredu ali skupini. Sicer pa je še opomniti:

a) Otroci naj se le toliko iz glave učé, kolikor je prav res potrebno. Spomin preobkladati je škodljivo. Več ko mora duša h krati sprejeti, toliko slabejši so posamezni vtisi; preobilno učenje na pamet postane otroku muka, jemlje mu veselje do šole. Le kar je res potrebno naj se zahteva, a tega se morajo vzgojenci naučiti prav dobro in natančno.

b) Nikar naj vzgojitelj ne tirja od učencev, da bi se učili iz glave brezkoristnih reči; le kar je važno, imenitno, potrebno, táko naj si zapomnujejo. Napačno bi bilo, ako bi se učenci morali učiti sestavke, pesmi, ki so brez lepih naukov, brez višjih misli, brez pesniške vrednosti; ali ko bi morali samo zarad tega, da se vadi spomin, iz glave se učiti n. pr. cele vrste bosedí ali števil. Saj je dobrega, lepega, koristnega za življenje dovelj; tacega naj se vzgojenci na pamet učé.

2. Kako se morajo vzgojenci učiti iz glave? To učenje je dvojno: zgolj mehanično in pa razumsko. Kedor si n. pr. pesem spominu vtisne s tem, da jo zopet in zopet čita in ponavlja, a zraven ne gleda na notranjo zvezo posameznih stihov in kitic, taki se nauči mehanično. Ako si pa najprej ogleduje vsebino pesmi ter pazi, kako se ena misel iz druge izvija, kako dejanje dejanju sledi, ter s tem umevanjem podpira zapomin: uči se razumsko. Táko učenje na pamet je se vé da boljše, popolnejše; zato naj učitelj zlasti za to skrbí, da se vzgojenci ne učé tlačansko, ampak da gledajo na smisel besede, na pomen stvari, na notranjo zvezo, t. j. da si zapomnujejo razumsko. V ta namen mora učitelj:

a) otroke vaditi, brž ko začno v šolo hoditi, da si pri vsaki izgovorjeni ali čitani besedi kaj mislijo. K temu prisili učence s primernimi vprašanji n. pr.: „Kaj — kako — čemu je to? Ali si vže kedaj videl to stvar?“ itd. Z enacimi vprašanji naj vzgojitelj vodi učence pozneje do razumevanja celih rekov in sestavkov.

b) Zato si je prizadevati, da učenci razumejo tisto, kar se jim je naučiti iz glave. V spomin vtepati in ne razumeti, je trpinčenje duha; škoduje tudi omiki dotičnega, ker težko kedaj pride do temeljitega znanja, kedor se v prvi mladosti ni vadal razumskega učenja. Kedor se raznoterega nauči le mehanično, si mnogokrat domišlja, da veliko vé in zná, a vendar je pri njem vse le vnanjščina, ker mu znanost ni prerila do razuma. Vse naučeno mu v življenji malo koristi, ker svoje vednosti ne zná rabiti. Pravilo naj je torej pri vzgoji: najprej razlaganje, kolikor je mogoče pri dotičnih učencih, potem še-le učenje na pamet.

c) Kedar se morajo učenci iz glave naučiti kaki daljši sestavek, naj jim vzgojitelj s tem olajša razumsko zapametovanje, da jih prej opozoruje na glavne misli in na važniša dejanja v spisu, kažoč jim notranjo zvezo med njimi, kako n. pr. eno izhaja iz drugega kot učinek iz vzroka, ali kot posledica iz razloga ... Cele vrste predstav o prostornostih naj učitelj v podporo spomina postavlja v kako primerno poredje. N. pr.: dežele avstrijske si utegnejo vzgojenci najlažej zapomniti, ako jih učitelj vadi, jih naštevati vrstoma: morda najprej kroñovine ob morji, potem dežele dotikajoče se tujih držav na severu, vzhodu, jugu in zahodu, slednjič tiste, ki ne delajo državinih mej. Kaj pa da naj vselej, kedarkoli je možno, tudi oko podpira spomin s tem, da se učitelj pri razlaganju poslužuje zemljevidov, črtežev, slik ..., da pri zapametovanji raznih dogodkov, oseb itd. rabi pregledne tablice itd. Učencem za to sposobnim naj veli vzgojitelj, da si tudi sami napravljajo taci zemljevidov, obrisov, tablic ... Naučitev daljših kosov si večji učenci s tem olajšujejo, da si napravljajo kratke izpiske, obsegajoče glavne misli sestavka.

Čeravno je razumsko učenje boljše od mehaničnega, se vendar zlasti v ljudski šoli ne shaja brez mehaničnega učenja na pamet. Kakor si malo dete raznovrstnega zapomnuje, ne da bi vedelo, kaj je to in uno, tako si tudi začetniki v šoli skoraj vse zapameté le mehanično, in sicer lahko, brez posebnega truda. Nekaterih reči tudi ne more drugače spominu vtisniti učenec, kakor mehanično, n. pr. črk, števil, imén, besedi tujega jezika ...; marsikaj presega vzgojenčevo pojmovitost, a ker je vendar-le treba, da se tudi tacega nauči,

zgoditi se to more le mehanično. Nekaterega si učenec ne more več pridobiti v poznejšem življenji; tacega naj se nauči v šoli, vže sedaj v otroških letih, ko mu je spomin obséžen, lahek in krepak, čeravno se mu ne more vse pojasniti. Ko mu bode poznej duh bolj razvit, postane mu jasno marsikaj, kar se je v mladosti le bolj mehanično naučil. — Učenje na pamet vzgojitelj olajšuje otrokom:

a) Ako skrbi za to, da se otroci radi učé, kajti spomin človeški toliko ložej in zvestejše obdrži zadobljene vtise in predstave, kolikor bolj so nas zanimale, s kolikor večjim veseljem smo sprejemali dotični predmet. Od tod pride, da posamezni ljudje zeló napredujejo v tistih predmetih, kateri so jim posebno priljubljeni. Kedor z veseljem obrača svojo pozornost na neko stvar, odpade mu s tem težava naučenja, zapominjevanja. Če toraj zná tako uravnati učitelj, da otroke učna tvarina prav zanima, da z veseljem poslušajo, ako vé med šolarji vneti izkušanje, tekmovanje itd.: jim s tem napravi veselje do učenja, in naloženega truda ne občutijo.

b) Kedar je treba vrsto imén zapomniti si, naj se učenje s tem olajša otrokom: da učitelj postavi besede v abecedni red, ali da jih zloži v rime, da jim jih razvrsti po 3 in 3, ali po 4 in 4 skupaj. — Pri zapametovanji števil, letnic je koristno, da jih zapišemo drugo zraven druge; mnogokrat je med njimi najti neko podobnost, ki olajšuje naučenje.

3. Treba je učencem kazati, kako naj se učijo iz glave, in na kak način si morejo v tem pridobiti potrebno spretnost. V tej zadevi je pomniti:

a) Da naj se učenci, kateri še ne znajo brati, ali vsaj toliko ne, da bi znali knjigo rabiti, potrebnih reči s tem naučé iz glave, da za učiteljem govoré. To naj storé najprej daroviteji učenci, potem slabejši, slednjič njih več skupaj, klop za klopjo, oddelek za oddelkom — tako dolgo, da je reč v spominu.

b) Ko znajo učenci vže dobro brati in knjigo rabiti, naj jim vzgojitelj naroča, da tisto, kar se morajo doma na pamet naučiti, najprej parkrat glasno in s primernim naglaševanjem prečitajo, da tako spominu pomaga tudi sluh. Potem naj se celote začnó učiti na pamet na ta način, da vzemó kos za kosom, oddelek za oddelkom, vselej pa toliko na enkrat, da je odbrano za-se ena misel ali manjša celota. Učenec naj z roko zakriva, kar méní, da vže zna, in naj poskuša povedati iz glave. Ko je spominu vtisnjen oddelek, naj se pridruži prejšnjemu, katerega naj vzgojenec ponovi z novo naučenim vred. Tako naj ravná, dokler ni vse dobro v glavi.

c) Kar si učenec težko zapamti, naj si enkrat ali večkrat zapiše na poseben listič; ali pa naj pri besedah, kjer ga zapuša spomin, napravi posebna znamenja, n. pr. črtice, kljukice. Tako je vid spominu podpora.

d) Učencem naj vzgojitelj pové, da je posebno dobro, na pamet učiti se zvečer, naslednje jutro pa ponavljati tisto. Kar si človek zvečer pred spanjem spominu vtisne, mu v zavesti bolj jasno ostane, kakor pa pri učenju čez dan, ko zapomnjeno prerivajo razni poznejši vtisi in predstave.

4. Kar so se vzgojenci imeli naučiti, mora učitelj vselej izprašati. Kedarkoli se v šoli učencu kako delo naroči, treba se je ob določenem času prepričati, je-li otrok storil svojo dolžnost in kako? Ako bi tega ne storil učitelj, pojenjala bi pridnost učencev, in malokedo bi se še zmenil za učiteljeve ukaze. Redno izpraševanje pa je pridnim priznanje, lenim spodbadek. Ako učenec pri dopovedanji obtiči mora mu pomagati učitelj. To se zgodi ali zgolj mehanično s tem, da mu pové naslednjo besedo ali naslednjih par besedi; ali pa mu vzgojitelj pomaga razumsko, t. j. s tem, da otroku zastavi tako vprašanje, da po lastnem mišljenji najde nadaljevanje. Ako bi učenec iz glave pripovedujoč n. pr. Slomškov „Veselja dom“ obtičal brž po prvi kitici, tedaj bi mu učitelj mehanično naprej pomagal, narekajoč naslednji besedi „Te iščem . . .“; razumsko, logično pa bi mu pomagal n. pr. z vprašanjem: „Ali je tamkej prava sreča, kjer dobro jedó?“ Kedarkoli je možno, naj se učencem pri obtičanju pomaga razumsko.

5. Da reč ostane učencem prav dobro v spominu, treba je pridno ponavljati. Res, da se tistega nič ne pogubi, kar naša duša sprejme, a naučeno postaja po naslednjih vtisih bolj ali manj nejasno, temno. Kolikor večkrat pa je primoran učenec, naučeno obnoviti, v zavest nazaj priklicati, kar se zgodi pri ponavljanji, toliko čvrsteje spomin obdrži dotično stvar, toliko lažje se učenec pozneje zaveda reči. Repetitio est mater studiorum. Nadrobneje bomo govorili o ponavljanji pri nauku o podučevanju.

§ 30. Obrazovanje spoznavnosti: c) domišljija.

(gl. § 9 pod 2.)

Fantazija je pač prelepa moč naše duše, a tudi nevarna: ona spreminja življenje v pravi raj, ako je živa pa čista in umu podložna; ali pa ogreni življenje, je spremení v peklo, če je drzna, raz-

dražna in zaide. Domišljija je izvir najčistejšemu, najslajšemu veselju; pa rodi tudi najgrše hudobije, je mnogim v pogubo. Iz tega spoznamo, da vzgoja sicer ne smé zatreti fantazije v vzgojencu, pač pa jo mora modro voditi, in kedar treba, brzdati.

1. Da v otrocih obrazuje, vodi in blaži domišljijo, posluhuje naj se vzgojitelj v to svrhu:

a) Iger. Kakor se v zgodnji mladosti otroška fantazija kaže v raznovrstnih igrah, tako naj tudi vzgoji pozneje igre služijo v to, da se po njih vzgojencem fantazija lepo razvija in na pravem potu ostane. To pripada seveda bolj domači hiši pa otroškim varovalnicam in vrtecem, zabaviščem, kakor pa šoli. A kedar je možno in prilično, naj le tudi šolska vzgoja učencem dopušča primerne igre. Ob taki priliki je učitelju skrbeti za pristojen igrni predmet, sicer naj le prav malo sega vmes. Učenec naj se pri igri na moč svobodno giblje, vzgojitelj naj samo čuje in opazuje. Kolikor mogoče, mora se tudi pri igrah prijetno združevati s koristnim.

b) Svetopisemske zgodbe in legende. Ni ga vzgojitelja na zemlji, kateri bi bil zamogel izumiti boljših, otroškemu srcu pristojnejših dogodeb, kakor so resnične, na božje navdihnjenje spisane biblijske povesti. Le mnogokrat naj jih vzgojitelj učencu dopoveduje, pa prav živo in z vnemo. Kako željno in pazno poslušajo, kako vže oko razodeva, da jim globoko v dušo segajo svetopisemske zgodbe, katere vsled svoje čudovite mičenosti domišljijo zeló vnemajo in jo bogaté s krasnimi prizori. Zlasti življenje in delovanje Izveličarjevo se da tako živo opisovati, da učenci Jezusa takorekoč kar vidijo pred seboj, in spremljujejo po njegovih potih. — Za biblijskimi dogodkami gré pri obrazovanji domišljije prvo mesto mladini primernim legendam. Popisovanje življenja svetnikov podaje učencem izglede posnemanja, stavi jim pred oči vzore, in njih fantazijo obrača na blago in krščansko-popolno. Kaj pa, da mora vzgojitelj pri tem izmed svetnikov odbirati zlasti take, ki so živeli v razmerah, v kakoršnih živé vzgojenci njegovi; tudi naj vselej prav živo in občutno popisujejo dejanja teh junakov nravnega življenja.

c) Tudi modro odbrane pravljice in basni so dober pripomoček za obrazovanja in blaženje domišljije, saj obojno ni družega, kakor nekaka igra fantazije. V pravljici in v basni so tako sestavljene stvari, dogodbe in pojavi iz življenja, da se ne vjemajo z resničnostjo, ampak predstavljajo kaj prav novega. Res da ta utvor fantazije otroka prestavi v ves drug svet, kakor je tisti, v katerem živi, a to mu ne škoduje; kajti razlika med tem, kar duh njegov gleda v pravljici ali

basni, pa med onim, kar vidi, sliši, opazuje okrog sebe dan za dnevom — ta razlika je tolika, da dete stalno ne more pozabiti na resničnost, bitnost, kakor se marsikatêrikrat zgodi pri čitanju romanov. — Zraven tega, da pravljica in basen služite obrazovanju fantazije, ste koristni v vzgoji še tudi s tem, ker je učitelju možno v nju vpletati lepih versko-moralnih nauk, raznih pravil življenja in koristnih nagibov. Taka šola na lahek in učencem prijeten način marsikaj stôri za moralno vzgojo, kar se spominu in srcu vzgojencev vtisne veliko globokejše, kakor suhi nauki. Čedna pravljica in basen je učencem tudi plačilo za pridnost, rednost itd., pa prijetno z njima učitelj slajšuje prenehljeje med učenjem.

d) Tudi priroda s svojo vedno premeno in krasoto jako dobro deluje pri obrazovanju vseh dušnih moči in zlasti še domišljije. Kako krepko vzbuja učitelj v svojih vzgojencih fantazijo z živim opisovanjem rastlin in živali, in goji v mladini s tem tudi čustvo za lepo in mikavno, čudovito v prirodi. Isto dosega, če zná učencem očitno in z vnemo popisovati krasoto božjega stvarjenja: rodovitne ravnine in v nebo kipeče gore, zelena jezera, šumljajoče studenčke in mogočne potoke, mirno življenje v samotni vasi pa gibanje in šum velikih mest itd. Pri tem učitelju dobro služijo nekatere pesmice in drugi spisi po berilih, kakor je čitanje sploh silno važno in odločno za razvoj mladostne domišljije.

2. Fantazijo mora vzgojitelj tudi brzdati, krotiti in skrbeti, da ne zaide. Šola toraj ne sme v učencih le preveč vzbujati domišljije, ali pa še celó z napačnimi pomočki, kar bi se zgodilo:

a) Ako bi učitelj pripovedoval vzgojencem prečudne, strahotne zgodbe, strašne prizore, pravljice o duhovih in prikaznih itd.; če bi jim dopuščal branje romanov; ako bi prav sentimentalno in mehkužno ravnal z otroci... vse tako bi razburilo v učencih fantazijo, zabredli bi v puhlo sanjarstvo, postali bi bolj ali manj nerabni za praktično življenje. Le z lepim, dobrim, blagim naj se pečá mladostna domišljija.

b) Treba je skrbno odstranjevati od mladine vse tako in tisto, kar bi jej utegnulo fantazijo oskruniti, na napačno pot zavleči. V tej zadevi jako slabo ter škodljivo vpliva na vzgojence: gledanje in poslušanje vsakoršne nenravnosti, naj se kaže v spotikljivem govorjenji, ravnanji, v pohujšljivih slikah in kipih ali drugače; obiskovanje javnih gledališč, očitnih veselíc, plesov; občevanje s prenapeteži in nesramneži, pohajkovanje... S kratka: šolski vzgoji je na vso moč za to skrbeti, da učenci ne vidijo, ne slišijo, ne čitajo nič napačnega, pohujšljivega; odvrčevati je od vzgojencev vse, kar bi jim domišljijo razburilo ali omadeževalo.

§ 31. Obrazovanje spoznavnosti: d) razum.

(gl. § 10 pod 1.)

Šola le tedaj vzgojencem pomore k trdnemu znanju, če jim pridno obrazuje razum, t. j. ako navadi učence prav misliti. Za to si prizadevajoč naj vzgojitelj ravná po teh-le pravilih:

1. Naš razum deluje s predstavami, torej s tistimi podobami, katere človeku v duši ostanejo od nazora. Podlaga razumovi delavnosti, t. j. podlaga mišljenju je torej nazor. Kedor si zná živo, jasno predstavljati, zná tudi jasno misliti. Če torej šolska vzgoja pridno obrazuje učencem nazorno vzmožnost, ako skrbi za to, da si pridobé otroci prav veliko ter jasnih nazorov in predstav (gl. § 28), s tem vže tudi veliko stori za obrazovanje razuma, pomore k razumnemu mišljenju. Z nazornim naukom pa z vajami v govorjenji obrazujemo učencem tudi razum.

2. Neposrednje vzgojencem obrazujemo razum, ako storimo, da mislijo z lahkoto in gotovostjo, da delajo prave pojme, in da jih pravilno združujejo. Šolska vzgoja si mora torej prizadevati za to: da učenci spoznavajo reči po njih bistvu, t. j. da si pridobivajo jasnih pojmov; da vedó pojme primerjati, t. j. prav soditi, in da znajo iz ene ali več sodb druge izvajati kot posledice, t. j. delati prave sklepe ali zaključke. Za take vaje v mišljenji dajó priliko skoraj vsi učni predmeti.

a) Pojmovati ali pojme delati se nauči vzgojenec, ako se pri opazovanji posameznih reči ne dá motiti po posebnostih, po vnanjščini dotičnih stvari, ampak če si zná proč misliti ta svojstva ter po tistem, kar je bistvenega, stalnega v reči, spoznava njih vrsto.¹⁾ Da si pridobé učenci to spretnost, naj vzgojitelj: pri nazornem uku si daje povedati znamenja posameznih reči, in uči naj otroke razločevati bistvene lastnosti stvari od nebistvenih; učenci naj primerjajo eno reč z drugo pa iščejo naj, v čem so si te reči podobne in v čem različne; posamezne predmete naj uvrstujejo in nadvrstujejo, povedoč, v katero vrsto reči da spada dotični objekt; vzgojenci naj iščejo nasprotja posameznim predstavam ali celim stavkom itd. — Pri teh in enacih vajah mora učitelj vsem rečem in predmetom dajati vselej pravo, natančno ime, pa tirja naj tudi od otrok, da se izrazujejo določno, da ne ugibajo, da ne rabijo veliko in nedoločnih besedi. Kar izreče učenec, naj tudi razume; zato naj se prepričuje učitelj,

¹⁾ Učenec v poedinki vrsto spoznavajoč pravi n. pr.: ob pogledu letečega vrabca, plavajoče postrvi, cvetoče lilije itd.: glej ptiča, ribo, cvetlico!...

ali vé otrok, kar pravi, ali pozná smisel besede, kojo rabi. Neprave izraze mora vzgojitelj učencem popravljati, in vadi naj jih, da se ne zadovoljujejo s temnimi, nejasnimi predstavami, ampak da vselej vprašujejo, kedar ne razumejo kake reči.

b) Vzgojenci se morajo tudi vaditi prav soditi in pravilno sklepati, ker oboje je zelo važno za poznejše življenje učencev. Dejanje in ravnanje človekovo zavisi namreč od sojenja njegovega; iz krivih, napačnih sodb pa nastajajo oni usodni predsodki (n. pr. verski, zgodovinski...), kateri časih skoz stoletja jako pogubno vplivajo na življenje. Sklep, zaključek je tudi le nekaj sod, ki nastane iz primerjanja raznih sodb; in kar v vzgojencu obrazuje razsodljivost, uči ga tudi sklepati, izvajati. Vzgojitelj vadi svoje učence prav soditi in pravilno zaključevati, izvajati: ako jim imenuje raznih subjektov, zahtevajoč od otrok, da pristavljajo primernih izrekov, ali če podá izrek on sam, in iščejo učenci dostojen subjekt; ako morajo otroci glavnim stavkom dostavljati stranske, odvisne reke; če iz posameznih dogodkov vzgojenci posnemajo splošna pravila, in ta zopet vporabljajo pri poedinih slučajih; ako iz splošnih resnic za versko, moralno, praktično življenje izvajajo posledice; če raznim dogodkom v življenji iščejo vzroka in nasledkov; ugibajoč zastavice itd. — Ko se učé vzgojenci pravilno soditi in sklepati, mora učitelj: α) zabranjevati vsako ugibanje ter vaditi jih, da vselej z zavestjo in premišljevanjem govoré in ravnaajo. Učencu je dovoljevati pri vprašanji nekoliko časa, da zamore odgovoriti s premislekom. Da se otroci zavedajo razloga izgovorjene sodbe ali storjenega sklepa, naj jih učitelj popraša: zakaj tako praviš, tako sodiš, sklepaš?... Po tem potu učenec pride do samostalnega mišljenja, ki človeka obvaruje površnega sojenja in slepega posnemanja drugih. β) Vzgojence je treba privaditi, da pri sojenji in sklepanji ravnaajo pravično, in kolikor moč temeljito pa z gotovostjo. V ta namen morajo vselej najprej natanko prevdariti razloge za in zoper, se morajo ozirati na vse razmere, okolnosti... potem še-le naj jasno in določno izrekó svojo sodbo. Iz negotovosti in omahovanja v sodih in sklepih nastajajo marsikateré napake v življenji človekovem. Učitelj mora vzgojencem pri sojenji in sklepanji potrpežljivo pomagati; kedar pa učenec izreče površno, nepopolno ali napačno sodbo, ne smé vzgojitelj tega prezreti, temuč pomaga naj otroku, da sam tisto popravi, kar je bilo napačnega ali nedoslednega v mišljenji. Praznega, nedoločnega odgovarjanja ne sme dopuščati učitelj.

3. Šola razuma ne sme obrazovati niti enostrano, prezirajoč srce in voljo, niti pretirano, da bi se zlasti ter na vso moč gojilo

razumsko mišljenje. V ostroumji, globokoumji in vtipu se res kaže moč razuma; a vse to marsikaterikrat stori učenca prevzetnega, domišljavega, škoduje časih celó veri in pobožnosti, kajti le strah Gospodov je začetek modrosti, ne pa ponašanje s svojim razumom. Da vzgojenci ne zaupajo preveč svojemu razumu, treba jih je opozarjati, da se v razodenji in tudi v prirodi nahajajo tajnosti, kojih ne more spregledati človeški razum: tu se moramo podvreči višjemu spoznanju. Učenci se morajo vaditi ponižnosti v sojenji in sklepanji; zato jih je treba marsikaterikrat opozoriti, da je naš razum zmotljiv in človeško znanje vže v obče jako omejeno — kako slabo in majhno je pa še-le njih znanje in spoznanje! Prevzetne, drzne sodbe je treba grajati, in koristno je, ako preglasne, predrzne učence vzgojitelj časih osramoti s tem, da jim zastavi tako vprašanje, o katerem se dá naprej vedeti, da ne bo pravega odgovora. Kakor mora imeti učitelj potrpljenje s prirojeno priproščino in s slaboumjem vzgojencev, tako naj pa tudi nikogar ne hvali le zaradi tega, in naj mu ne skazuje prednosti, ker je prav bistre glave. Tacega naj še opominja, da je njegova vzmožnost dar božji, za katerega mora Bogu hvaležen biti zlasti s tem, da svoje sposobnosti pridno rabi po volji božji.

4. Za vaje v mišljenji naj se porabljajo zlasti učencem znane in za življenje koristne reči, pa na posebnosti, dečkom in deklicam lastne, naj se vzgojitelj ozira pri obrazovanji razúma. Deček se ložej povzdigne do splošnjega nego deklica, ki ostaja le bolj pri posebnem, posameznem; dečka je možno dalje voditi v abstraktnosti, kakor deklico, katera se le bolj mudi pri čutenskem zaznanji in spoznanji. Gl. tudi § 20. pod 2.

§ 32. Obrazovanje spoznavnosti: e) pamet.

Um ali pamet je najvišja duhovna moč v človeku; po nji se bistveno razlikujemo od družih zemeljskih bitij, in v zvezo stopamo z nadčutnim, božjim, večnim. S pametjo spoznava človek vzrok in svrho vseh reči, pa tudi začetnika vsega stvarstva in razmerje med stvarjo in stvarnikom. Um nam kaže tudi lastnega življenja cilj pa sredstva, po katerih dosežemo svoj namen. S pametjo gospoduje človek nad vsemi drugimi svojimi dušnimi močmi in nad zemljo, primorajoč nespametna bitja, da mu služijo, čeravno ga marsikatero zeló prekosi po svoji moči in sili. Brez umskega delovanja zapadel bi človek z razumom, čustvom in hotenjem vred čutnosti, mesenosti in tvarini; pogubil bi se ter še druge za seboj potegnil v pogubo. Iz tega razvidimo, da je obrazovanje uma pri vzgoji jako važno. Kedor vzgojuje

za umnost, on za Boga in za domovino vzgojuje, in osrečuje posameznega in človeštvo sploh. — Govoreč o obrazovanji pameti, moramo posamezna delovanja našega uma razločevati, čeravno v dejanji vedno eno sega v drugo, eno provzročuje drugo. Tudi si ne smemo misliti pameti kot dušno moč samo za se, ker ona ni v nas osamljena, ampak je v najtesnejši zvezi z drugimi duševnimi vzmožnostmi človekovimi: ko torej v vzgojencu obrazujemo druge dušne moči, s tem nekoliko vže tudi um obrazujemo. Razločevati nam je trojno delavnost uma: *a)* najprej išče resnice ter po dvojnem potu pride do nje, — z lastnim izsledovanjem pa po veri; *b)* z najdeno resnico spoznava vrednost lastnih in tujih dejanj, t. j. v vesti mu obrača resnico na življenje; *c)* spoznano resnico si stavi pred oči v živih podobah (ideje in ideali), ki so mu vodilo vsega življenja in teženja.

1. Pamet išče resnice z lastnim preiskovanjem in v veri. Ker torej um resnico spoznava v znanji in veri, mora vzgojitelj svojemu učencu pomagati pri tem, in ga po tem dvojnem potu pridno voditi do resnice. Ravná naj po teh-le splošnih načelih:

a) Z obrazovanjem uma je treba vže zgodaj pričeti. Brž ko se pri otroku razodeva vzbujena pamet v raznih in mnogih vprašanjih, naj mu vzgojitelj na nje primerno odgovarja. Pa še vnema naj vzgojitelj rejenca k poizvedovanju ter iskanju resnice, kažoč mu stvari, ki ga obdajajo, opozorjuoč ga na red in krasoto v vsem stvarstvu itd. Tako se vzgojenec uči v vsem, kar ga obdaja, spoznavati zadnji vzrok, stvarnika samega.

b) Kmalu je treba vzgojencu tudi kazati potrebnost vere vže z ozirom na narurne razmere. Opozoriti mora vzgojitelj svoje učence, da v življenji ne more drugače biti, kakor da se uklanjamo umstvenosti ter znanju drugih, da verujemo njihovi besedi, dokler nad njih resničnostjo ne moremo opravičeno dvomiti. Na vero se opira poduk, omika, vzgoja; ona je podlaga mnogim vednostim. Še važnejša in potrebnejša je čeznatura vera. Po izvirnem grehu oslabljen pamet človeška želi pojasnila in odgovora na toliko najvažnejših vprašanj, na katera le razodenje, samo sv. vera zamore odgovarjati zanesljivo ter z gotovostjo. Mladini je torej treba čvrstega, temeljitega verskega poduku, ki je najboljši, najplodovitejši sredstvo za obrazovanje uma. Vzgojitelj si mora prizadevati, da večne resnice prešinjajo mlado srce, da se volja otrokova oklene volje božje, da mu vera postane živa ter pravilo življenja. Kjerkoli je prilično, naj krščanska šola učencem kaže lepoto, korist in potrebo sv. vere; pa za to naj se trudi, da se vzgojenci s ponosom zavedajo: kristijani, katoličani

smo! Kedor si pri vzgajanju mladine prizadeva za življenje po veri, deluje za blagor cerkve in države, je res velik dobrotnik človeštvu. Iz vernega srca namreč poganjajo najžlahtnejše kreposti, vera rodi blagovita dejanja ter stori človeka požrtvovalnega za cerkev in domovino.

c) Kedar in kolikor je mogoče, naj vzgojitelj vero v učencih povzdigne do vedosti, vsaj za to naj skrbi, da so vzgojenci trdno prepričani o resnici sv. vere ter da vedó, zakaj verujejo. A čeravno podaja šola raznih dokazov za nauk sv. cerkve, mora vendar-le marsikaterikrat opomniti učence, da je veliko tacihi verskih resnic, katerih človek s svojim umom ne more doseči. Povedati je tudi treba mladini, da skrivnosti niso zoper pamet, temveč so jej podpora, pojasnilo, odgovarjajoč na vprašanja, na katera um ne vé dovoljnega odgovora. Samo znanje brez vere je slepec brez voditelja.

2. Moralno spoznavanje pameti zovemo vest. Naš um v vesti vporablja spoznano resnico za нравno življenje, tako da nam resnica postane pravilo za notranja in vnauja dejanja. Vest učencu vzbujati, obrazovati, voditi je torej vzgoji prevažna naloga, ker je vestnost podlaga zasebnemu in javnemu blagru. Vse, kar smo povedali pod točko prvo, obrazuje tudi pamet kot vzmožnost moralnega spoznavanja. Zraven onega naj:

a) Vzgojitelj otroka vže od zgodnje mladosti vztrajno priganja, da posluša glas vesti in vselej zvesto, natančno ravna po njem in da nikoli nič ne učini zoper vest. Kaže naj učencem, da je prijetno plačilo vestnosti tu na zemlji pokojno srce, notranji mir — v večnosti pa nebeški raj. Po dobrem verskem poduku pa z vedno in dosledno privado k dobremu vzgoja doseže tudi to, da imajo učenci pravo vest, ki v vsem sodi in ravna po vodilih pameti in vere.

b) Vzgojenci se morajo naučiti, da vsa svoja dejanja presojaajo po merilu vesti; v ta namen naj se privadijo pogostnega izpraševanja vesti, ker tako čedalje bolj spoznavajo samega sebe. V tej zadevi je pač sv. spoved zelo važna, kajti pri nji čeznaturna milost, preiskovanje samega sebe in spovednikova pomoč vodi vzgojenca do gotovega poznanja samega sebe, in podajajo se mu pomočki k poboljšanju. Pogostna in dobra spoved najbolj gotovo stori vzgojenca vestnega.

c) Vzgojitelj naj je svojim učencem živ vzgled vestnosti; torej mora tudi sam vedno poslušati glas vesti, pa svoje dejanje in ravnanje mora po njem uravnavati. A tudi tuje zglede naj otrokom stavi pridno pred oči, zglede blagih, vestnih ljudi, kakoršnih najde v sveti in v svetni zgodovini.

d) Dejanske nauke je treba podpirati z verskimi. Prav je sicer, da se učenec zaveda: to, ono zahteva tudi pamet, a pravi vzrok dolžnosti, podlaga moralne zapovedi mora vzgojencem vselej biti volja božja, sv. razodenje. Ljubezen do Boga naj je mladini najimenitnejši nagib pravilnega, нравstvenega ravnanja. Le kedor moralne nauke podaja na krščanski podlagi, pripomore vzgojencem do trdnega, stanovitnega moralnega življenja, od katerega ne odvrne človeka vsak vihar skušnjave.

3. Kedor resnico jasno spoznava in mu je vest čista, njemu se v duši rodé blage, vzvišene misli, ideje, ki so mu voditeljice na potu skoz življenje, ter ga vabijo, da po njih ravna. Če ideja v fantaziji ali celó v življenji stopi pred nas v konkretni, torej vidni obliki, jo imenujemo ideal, vzor. Navadno govorimo o ideji pravega, o ideji dobrega, o ideji lepega; vse to se nahaja v očitni obliki, imamo vtelešeno pred seboj v zgodovini in umetnosti. Izmed teh idealov naj vzgojitelj izbira take, ki so najprimernejši mladini, vzore tiste, katere najložej posnemajo vzgojenci ter jih vresničujejo v sebi. Veliko rabnih vzornih podob ter zgledov najde učitelj v sv. pismu, pa tudi svetna zgodovina in domača zgodba mu podaja za porabo pri šolski vzgoji dokaj krasnih idealov. Najveličastnejši vzor pa je Jezus Kristus; kedor njega posnema v svojem življenji, je idealen v najlepšem pomenu besede. Če torej hoče vzgojitelj voditi svoje rejence k pravi idealnosti, stavi naj jim pred vsem živo pred oči življenje in delovanje Izveličarjevo, in na vso moč naj učence svoje priganja k posnemanju toliko vzornega življenja Gospodovega. Se vé, da mora tudi vzgojitelj sam biti svojim učencem nekak vzor ter vzgled posnemanja s svojim življenjem in vedenjem. Tak bi moral biti učitelj, da bi vsaki čas mogel svojim vzgojencem reči z apostelnim: „Bodite moji posnemavci, kakor sem jaz posnemavec Kristusov.“

§ 33. Obrazovanje jezika.

(gl. § 11.)

Z govorjenjem, jezikom izražujemo svoje misli, kakor nasproti beseda misli rodi in jim daje točno obliko. Brez jezika bi človeško spoznavanje bilo celo majhno in nepopolno. Govor je torej obrazujoče sredstvo, pa je tudi nekako ogledalo omike. Jezik veže človeka s človekom; z njim kaže svojo duševno in moralno moč pa vrednost. Vzmožnost govorjenja je torej izmed najvažnejših pomočkov, ki jih je človek prejel od dobrote božje, da bi ložej dosegel svoj cilj. Iz vsega tega razvidimo, da je obrazovanje jezika zeló imenitno opravilo vzgojitelju. — Jasno je, da ni mogoče obrazovati jezikove vzmožnosti

kar za se, ločeno od drugih vzgojenčevih sposobnosti in moči, ampak vkupno, v edinosti z drugimi dušnimi možnostmi se oblikuje tudi jezik. Enega od drugega ne moremo ločiti. Naši nazori in predstave postajajo govor, kot beseda se vtiskujejo spominu, kot pojmi in sodbe na-se jemljó podobo besede in stavka. Kar mislimo, čutimo, hočemo — se nekako kristalizuje, stopa na dan kot beseda, jezik. — Pri obrazovanji jezika razločujemo dvojno stran: telesno ali vnanjo pa duševno ali notranjo.

1. Telesna ali vnanja reč pri obrazovanji jezikovne sposobnosti je skrb vzgojiteljeva za čvrsta in zdrava glasila vzgojencev, t. j. prizadevanje njegovo, da se otrokom lepo razvijajo in utrjujejo pluća, jabelko, nebo..., pa da svoja govorila prav rabijo. Zraven skrbi za zdravje omenjenih organov se šola torej tudi prizadeva za to, da učenci rabijo svoja govorila po šegi omikanih ljudi. Učiti se morajo učenci pravilnega izgovarjanja posameznih črk, zlogov, besedi, to pa s tem, da učitelj prav izgovarja, narekuje, otroci pa na tanko govoré za njim, ponavljajoč glasove in besede. Kakor se je dete v domači hiši naučilo govoriti po posnemanju drugih, tako naj se v šoli glasnega, razločnega, pravilnega govorjenja privadi, učitelja posnemajoč. To dosega šola najprej in zlasti z govorskimi vajami, koje učitelj združuje z nazornim podukom, in pri katerih mora seveda vzgojitelj sam prav razločno izgovarjati ter čisto, pravilno, počasno govoriti in od učencev vztrajno tirjati enacega izgovarjanja. Ni dopuščati, da bi učenci izgovarjali in zavijali po ljudski šegi ondotnega kraja. Ako pri kakem učencu spazi vzgojitelj napako, n. pr. zezlanje, keklanje, pogrskovanje, ali pa, da govori iz napetih ust, iz grla, skoz nos..., si mora prizadevati, da otroka odvadi dotične napake.

2. Duševna ali notranja stvar pri obrazovanji jezika je prizadevanje učiteljevo: da učenci postanejo sposobni, umevati misli drugih ljudi, bodi-si da jih naznanjajo ustno ali pa pismeno; da si pridobé možnost, lastne misli in čustva drugim razodevati jasno in določno; da svojo jezikovo spretnost znajo porabljati za lastni duševni napredek in nadaljno izobraževanje. Do tega cilja mora učitelj voditi svoje vzgojence:

a) z lastnim zgledom. Vzgojitelj mora sicer vselej učencem svojim govoriti prav jasno, prosto, brez lepotičja, v kratkih stavkih, z znanimi besedami; a vendar lepo, čisto, pravilno, blagoglasno. Praznih besedi in nenavadnih, dvoumnih ne smé rabiti podučevaje svoje male. Ako učitelj zmiraj tako govori v šoli, dovede svoje učence do izurjenega jezikovnega čustva, t. j. vzgojenci vedno pravilno govor-

jenje slišajoč slednjič vže kar čutijo, se zavedajo, kaj je v izrazih pravo, lepo, in kaj je napačno, čeravno še ne vedó, zakaj je tako prav, drugače pa neprav. Tako jezikovno čustvo v življenji več koristi ter daje večjo gotovost v izrazih, kakor slovniško znanje.

b) Se morajo učenci navaditi, da znajo svoje misli jasno in določno izraževati z govorjenjem in pisanjem. Šolska vzgoja si mora torej prizadevati, da se otroci naučé pravilnega jezika. Da pa učitelj to doseže pri vzgojencih, treba mu je vztrajnega prizadevanja: nikoli ne sme dopuščati, da bi učenci odgovarjali s samim „da“ ali „ne“, ali pa v nedovršenih, nepopolnih stavkih; skrbeti mora, da otroci izražujejo svoje misli s pravo in pravilno besedo; da ne rabijo praznih besedi, golih fraz; da brezmiselno ne ponavljajo za drugimi, česar ne razumejo. Tirjati je od učenca, da vselej odgovarja s polnimi stavki ter jasno, razločno, določno in pravilno. Na vsako pomoto, v govorjenji storjeno, mora vzgojitelj opomniti učenca, da napako popravi in potem odgovor pravilno ponovi. Ako učitelj stanovitno tako ravna, se naučé vzgojenci književnega jezika, in s tem jim je pot odprta do domačih literarnih zakladov, vzmožni postanejo za višji poduk ter sposobni, knjigo domačo rabiti v lastno nadaljevalno izobraženje. — Šola vodi učenca tudi do jezikovega znanja, t. j. do poznanja jezičnih oblik in postav. Vsestranskega in temeljitega slovniškega poduka sicer ne more podajati ljudska šola, in ga tudi treba ni dotičnim učencem; toliko znanja iz slovnice pa je treba tudi tem vzgojencem, da se jezika morejo posluževati z gotovostjo in ročnostjo.

§ 34. Obrazovanje čustvenosti sploh.

Čustva vplivajo na telesno in dušno življenje človekovo ter so središče našega duševanja. Kar mislimo in hočemo, odmeva v čutih, in nasproti čustva vzbujajo mišljenje in hotenje. Obrazovanje čustvenosti je torej zelo važna reč za vso duševno vzgojo: živo, krepko, stanovitno je le tisto spoznanje, katero nam seže do srca, ki vzbudi čustva; in lahko, prijetno nam je ono dejanje, za katero se nam je vnelo srce. Čustvenost torej podpira spoznavnost in vodi k hotenju, priganja k dejanju. V marsičem se večina ljudi celó bolj voditi daje čustvu, kakor pa jasnemu spoznanju. — Vzgojitelj ima v šoli priložnosti dovelj, si uspešno prizadevati za obrazovanje srca; skoraj vsi predmeti mu morejo služiti v to. Veronauk, jezik (sosebno čitanje), zgodovina, zemljepis, prirodoznanstvo, petje ... ponuja učitelju priliko, vzbujati v vzgojencih plemenita čustva, pridobivati njihova rahla srca za vse lepo in blago, pa stud jim vzbujati nad napačnim, neplemenitim.

Zlasti še mogočno vpliva vzgojitelj na čustvenost ter učencem vnema srca: ako je on sam vselej veselega srca, poln plemenitega čustva, vesel, dobre vedno enake volje; če je vnet za svoj poklic, resno-prijazen do svojih učencev ter jih prav krščansko ljubi. Ako je učitelja kaka stvar zunaj šole storila zlovoljnega, naj nikoli ne nosi svoje čmernosti med učence. — Posebno dandanes je treba, da šola skrbno v učencih obrazuje čustvenost, ker novošegna vzgoja ter materijalni duh časa deluje le preveč in preveč na spoznavnost, znanja čez mero v glavo vtepa mladini, srce pa zanemarja, mrzlo pušča. In vendar je za duhovno omiko človekovo in za srečo njegovo ravno tako važna plemenita čustvenost, blago srce, kakor spoznavnost, vedost, jasno mišljenje.

Gledé obrazovanja čustvenosti se mora vzgojitelj zlasti dvojnega ogibati: da v otrocih ne zatira in ne zamori čutov; in da ne goji prebujnega čustva, razdraženosti, prenapete čustvenosti. Ako v človeku zatareš čustva, postane neobčutljiv, surov, brez dobrohotnosti in brez čuta za pravo, dobro, lepo. Kedor pa je v čustvih nezmeren, prenapet, se ne zna premagovati, postane pravi suženj svoje čustvenosti: v radosti je prešeren, v žalosti se ujeda do smrti, v jezi divjá, usmi-ljenje ga stori nepravičnega, prebujni višji ali duševni čuti zapeljejo v sentimentalnost in sanjarijo. Šolska vzgoja mora torej odstranjati vse tako, kar zamori čustvenost v učencu; pa tudi zabranjevati vse ono, kar preveč vnema in draži srce. Čustvenost se takrat ne more razvijati normalno; kedar si pri otroku prezgodaj in preveč začno prizadevati za razumnost; če pretrdo, brezčutno, surovo ravnajo z vzgojencem; ako ga preobkladajo z delom, zlasti z zgolj mehaničnimi opravili; če živi v preveliki revščini ... Prebujna postanejo čustva v gojencu in se rada prevržejo v čutensko sanjarijo: ako učenec veliko čita draživne spise, modérne romane; če občuje s sentimentalnimi ljudmi in prenapeteži; ako ga puščajo brez dela ali ga celó mehkužijo itd. Zlasti pri deklicah mora vzgojitelj paziti, da se preveč ne vdajajo čustvenosti, in da ne postanejo mehkužne, poželjive, čutne, kar se je pri njih bolj bati, kakor pri dečkih, kateri se vže po naturi svoji manj voditi dajo srcu, kakor pa razumu.

Obrazujoč čustvenost v svojih vzgojencih, naj učitelj ravná zlasti po teh-le pravilih:

1. Le v lepem soglasji z drugimi dušnimi močmi se mora razvijati in obrazovati čustvenost v otrocih. Vzgojitelj naj torej deluje enakomerno na razum, na srce in na voljo svojih učencev, ozirajoč se pri tem na njih osebne sposobnosti in nagnjenja. Drugače je

ravnati z otrokom, kateri je čustven, mehkega srca; drugače s takim, kojega ne gane nobena reč, kateri je kakor brez čustva.

2. Čustvu človekovemu mora voditelj biti razum, gospodar pa volja. Šolska vzgoja si mora torej prizadevati pri vseh učencih, in zlasti še pri deklicah, da se ne dajo kar slepo voditi svojim čutom, da pri svojem dejanji in ravnanji ne storé kar v hipu, za kar se jim vname srce, ampak da tudi v čustvu ostanejo mirni ter da pred dejanjem premišljajo: kaj in kako storiti, da bode prav in po volji božji, ter potem še-le ravnajo, storé, kar pamet veléva.

3. Gledati je tudi na to, kako se pri učencih razodevajo čustva. Vsi pojavi srca morajo biti ponaturni, dostojni, pametni. Vsako pre-silno, pretirano razodevanje čutnosti mora učitelj zabranjevati, in grajati pa zatirati, kar je pri tem nenaravnega, nedostojnega, mehkužnega. Z malega vže se morajo navaditi učenci, da se nikoli nobenemu čustvu nezmerno ne vdajajo, niti prijetnemu niti neprijetnemu; tudi v tem naj se učé premagovanja samega sebe.

§ 35. Obrazovanje posameznih čustev: a) individualni čuti.

(gl. § 13 pod 1.)

Individualna, osebna čustva so telesna in duhovna; ta zadnja pa zopet trojne vrste: umstvena, moralna in estetična. Telesni osebni čuti so večinoma neposredne posledice naravnostnega spoznavanja (občutenja, zaznanja in gledanja). Telesnih čustev, niti prijetnih niti neprijetnih, vzgojitelj ne sme zatirati v otrocih, ker so enako drugim dušnim možnostim dar nebeški, človeku podeljeni, da naj bi jih rabil v čast božjo in sebi v blagor. Naj se toraj le raduje vzgojenec nad lepoto, nad miloglasjem, nad vonjavo, prijetnim vkusom, naj razodeva veselje nad stvarmi, ki ugajajo občutku; a veselí naj se v Gospodu, kateri človeku ne podeljuje samo potrebnega in koristnega, ampak tudi veliko prijetnega in veselega. Šolska vzgoja naj torej ne zatira telesnih čustev, pač pa mora skrbno čuvati nad njimi, da se ne izrodijo in učencu ne zamoré duha. Obrača naj vzgojitelj te čute vselej le na prave, primerne, dopuščene predmete v narodi in umetnosti; uči naj otroke premagovanja samega sebe, zatajevanja tudi gledé svojih čustev, da ostanejo zmerna; pazi naj, da se vzgojenci ne veselé vsega in vsakoršnega, kar jim pride pred oči. Kedor učencu vse dopušča, ga razvadi in stori trmastega. Šola naj le vzbuja in goji v otrocih dobrovoljnost in veselost, dovoljujoč jim primerno zabavo in razveseljevanje; a tudi opozarjati jih je treba na resnoto življenja pa povedati mladini, da naše bivanje na zemlji ne

smé biti samo vživanje, ampak veden trud in boj. Še-le v večnosti bomo želi ter vživali sad svojega zemeljskega dela. — Duhovni osebni čuti, kateri duševno življenje pospešujejo ali pa zadržujejo so:

1. Umstveni, intelektualni, ali čustvo resnice, katero v človeku provzročuje veselje nad resnico in nezadovoljnost, žalost zaradi laži, zmote in nevednosti. Obrazovanje umstvenih čutov je v tesni zvezi z obrazovanjem razuma in pameti; kar smo toraj ondi povedali (glej § 31—32), velja tudi tù. Zraven naj še:

a) Učitelj vzbuja v otrocih veselje nad znanostjo, kažoč jim važnost, korist, izvrstnost znanja sploh, in še posebej imenitnost dotičnega predmeta. Če se v vzgojencih vname pravo veselje nad iskanjem resnice, si bodo gotovo tudi za-njo prizadevali s pridnim učenjem ter se veselili najdene resnice, pridobljenega znanja.

b) Treba je vzgojence vseskozi tako podučevati, da se z veseljem lotijo učenja ter spoznavanja resnice. To dosega učitelj: ako zna govoriti učencem jasno, živahno, z vnemo; če navezuje svoje nauke na stvari in okolnosti, otrokom znane; ako v pojasnovanje predmeta pridno rabi zglede, dogodbe . . .; ako opozarja na korist in potrebo dotičnih nauk za vsakdanje življenje; če učencev ne preobklada z nalogami . . . Dobro je tudi, kazati vzgojencem v zgledih iz zgodovine, koliko človek premore in doseže z vstrajno pridnostjo.

c) Veselje, kojega učenci občutijo, dobro izvršivši svojo nalogo, pa nepovoljnost, vzbudivšo se jim, kedar se jim to ne posreči — porablja naj vzgojitelj, da vnema otroke za novo in še večjo marljivost. Tudi do prirojenega častiljuba naj se obrača in naj pridno vnema med učenci tekmenstvo, priganjajoč jih, da se skušajo med seboj. Pri tem mu dobro služijo tudi plačila, da jih le bolj redko rabi in vselej pravično, obdarujoč samo trud, pridnost, a ne sposobnosti, dobre glave, ki je dar božji.

2. Moralni čuti ali čustvo dobrote je v prav tesni zvezi z нравstvenim življenjem človekovim. Vstvarjeni smo za Boga, torej tudi za dobro, za čednost; zato vsako moralno-dobro dejanje človeka napolnuje z velikim notranjim veseljem, in v pravi pobožnosti najde svojemu srcu najslajši mir. Nasproti pa vsako moralno-slabo dejanje vzbuja v človekovi duši nepokoj in britkost, ker čuti, da jo hudobno delo odstranja od večnega cilja. Kedor toraj hoče storiti svoje vzgojence zares srečne, mora jim v srcu vzbujati in ohranjati: veselje nad vsem dobrim, dopadenje nad poštenim ravnanjem, plemenito navdušenost za čednost. Prilike za to ima vzgojitelj dovelj v šoli in zunaj šole. Ker so нравstveno dobri ljudje tudi dobri verniki in dobri državljani,

toraj učitelj, kateri pridno in skrbno obrazuje v vzgojencih moralna čustva, ne pospešuje samo sreče otrokom, ampak deluje tudi za srečo in blagor cerkve in države. — Obrazujoč moralne čute naj učitelj pazi zlasti na to-le:

a) Da se čustva brž ne poizgubé, jih je treba presaditi na prava tla, iz katerih morejo vedno dobivati nove moči, in tako obstati celó ob hudem viharju in v skušnjavah. Taka tla so edino le sv. vera Kristusova. Nravstvena čustva brez verskih tal so kakor pena, mjljni mehurci, ki nas za trenutek razveselé, a brž brž zginejo. Za pravo, čvrsto obrazovanje moralnih čutov je torej pred vsem treba dobrega verskega poduka.

b) Ker nobena reč toliko ne vnema k dobremu, blagemu, kakor zgled, naj vzgojitelj krasoto moralno-lepega razkazuje z mičnimi dogodbami in zgledi, a tudi on sam naj je vseskozi svojim učencem živ zgled moralno pravega in dobrega. Pohvalno naj govori o npravstveno lepem, razveseljuje naj se nad dobrim; nad slabim in hudobnim pa naj vselej izreka stud, in skrbno naj se varuje vsega tacega, kar bi žalilo nežnočutje šolarjev.

c) Skrbno mora učitelj gojiti v otrocih ponižnost in sramežljivost, ker to obojno jako lepotiči mladino in jo varuje moralno-slabega, greha. Ker prava ponižnost, skromnost izhaja iz zavesti lastne nepopolnosti, zato naj učitelj nikar nikoli preveč ali prepogostokrat ne hvali svojih vzgojencev, temuč kaži jim mnogokrat, kako slaba je še njih razumnost, kako pomanjkljivo njih znanje, kako mala njih skušnja in kako zeló da še potrebujejo tuje pomoči. Vzbuja in krepi naj se v otrocih čustvo ter zavest odvisnosti od Boga, od starišev, učiteljev in drugih ljudi. — Sramežljivost, ta nežna plahost pred vsem, kar je čistosti nasproti, je vzgojencem čuvaj nedolžnosti. Prav posebno veliko res ne more šola storiti za ohranitev narurne sramežljivosti med učenci; tù gré prva skrb domači hiši. Kar pa v tej zadevi zamore storiti šolska vzgoja, to tudi mora. Pred vsem naj v otrocih vzbuja in poživlja strah Božji, svest njegove pričujočnosti; prizadeva naj si, da učencem vest ohrani tanko, in skrbno naj čuva nad njimi. V šoli in zunaj šole mora učitelj paziti na svoje vzgojence, in kjer-koli kaj nespodobnega ali nesramnega spazi, bodi-si v besedah, v pogledih, pri vedenji, sedenji, držanji rók . . . brž naj z dostojno a kratko in resno besedo izreče grajo ter stvar urno odvrne. Pozoren mora biti učitelj tudi na kraje in prostore, kjer otroci opravljajo svojo potrebo.¹⁾

¹⁾ Kar zastran stranišč velevala šolska postava, glej ukaz ministerstva za bogočastje in uk dné 19. julija 1875 (za Kranjsko), § 15 in 30.

Na mešanih šolah je treba tudi previdno opazovati razmere med dečki in deklicami, da vsako napačnost ali preveliko nasprotno zaupljivost modro zatre, brez izgledovanja odpravi. Veči učenci, večja pazljivost! Vztrajno je tirjati, da v šolo in iz šole hodijo dečki skupaj, deklice skupaj. Ako je treba kedaj preiskavati o kakih grehah zoper sramežljivost in čistost, se to nikoli ne sme goditi pred vsem razredom. Pri večih prestopkih te vrste naj se vzgojitelj s stariši učencev posvetuje o tem, kako postopati na dalje. Slednjič še omenimo, da krščanski učitelj, skrbeč za nedolžnost svojih vzgojencev, jim ni samo čuvaj ter zvest angelj varuh, ampak jih tudi prav pridno Bogu priporoča v svojih molitvah.

d) Da se нравstveno čustvo bolje utrdi, zlasti za čas skušnjave, naj vzgojitelj opozoruje učence na plačilo, koje prejema človek za moralno-dobro vže tū na zemlji, zlasti pa še v večnosti. Nasproti naj mladini kaže kazni, katera sledi hudobiji.

Posebno naj šolska vzgoja obrazuje v učencih še tudi samočutje, čustvo svoje veljave, občutenje lastne moči, kar je važno za intelektualni in moralni napredek mladine. Le učenec, kateri se zaveda sposobnosti, izvršiti, kar se zahteva od njega, loti se dela pogumno; in ko je srečno storil, veseli se svoje moči in vspeha, kar ga vnema k daljnemu prizadevanju. Ako pa méní vzgojenec: vse zastoj! tega ne morem in ne dosežem — takrat si še ne prizadeva ne. Da pa učitelj vzbudi in ohrani v otrocih samočutje, smé jim vselej le toliko dela nakladati in tacega, kolikor in kar zmore njih moč. V slabših, manj darovitih učencih naj vzgojitelj s tem vzbuja samočutje, da jim daje lahkejših vprašanj in nalog, ter priznanje in pohvalo izreka, če le količkaj povoljno odgovarjajo. Ako začne učenec pešati pri delu, spominja naj ga na prejšnjo delavnost, marljivost njegovo; in če se mu naloga zdi pretežavna, naj ga vzgojitelj opomni, da je vže tudi večje težavnosti zmagal, težje reči srečno izvršil. Tako se vzbudi v otroku samočutje, zaveda se svoje moči, povrne se ona veselost duha, ki zmaga vse težave. — Pri boljših in darovitejših učencih je pa na to gledati, da se samočutje ne sprevrže v precenjevanje samega sebe. Da se tako dete ne prevzame, naj mu učitelj prilično kaže, kako pomanjkljivo da je še njegovo znanje in kako slabotna njegova moč.

3. Krasočutje ali čustvo lepote se kaže v veselji in dopadenji nad vsem čistim, plemenitim, lepim — pa v nevolji, gnjusu nad vsem surovim, neblagim, grdim. A ne le, da nam dopada lepo, pa občudujemo krasoto: to čustvo vōdi človeka tudi do tega, da si prizadeva za lepo, čisto, plemenito. Res imeniten dar božji je človeku

prirojeno krasočutje. Koliko čistega veselja napravlja priroda, napravlja vse stvarstvo človeku, kateri je izobraženega estetičnega čustva; kako plemenitega vžitka mu podaja umetnost! Čut lepote tudi varuje podlosti, surovega vedenja, odvrača od nagnjusnih hudobij, vodi k pravstvenosti, k ljubezni do Boga, ki je večna lepota. — A kako naj obrazuje šola v učencih krasočutje? Ker se ta čut kaže v trojni stopinji, treba ga je tudi na trojni način vzbujati in gojiti v mladini.

a) Najprej mora vzgojitelj vnemati v otrocih veselje in dopajenje nad snažnostjo in redom ter jih tudi privajati tega dvojnega, kakor tudi pristojnosti. O čistoti in redoljubnosti govorili bomo pozneje, toraj le o spodobnosti, pristojnosti nekoliko besedi. Po spodobnem govorjenji, kretanji in vedenji, sploh po vsej vnanjščini človek razodeva svojo notranjo omiko. Svet zelo gleda na to ter nas sodi in ceni po vnanjem obnašanji. Ljudska šola sicer ne more svojim učencem dajati onega finega omikanega vedenja, pristojnosti in lika, s katerim se skazujejo višji krogi, a toliko mora doseči pri svojih vzgojencih, da vedó, kaj je spodobno v govorjenji in vedenji, in kaj ni, pa da se znajo pristojno obnašati. Uče in vadijo naj se otroci lepega telesnega držanja, ko stojé, sedé, hodijo ..., sploh tistih običajev, brez katerih tudi navadni človek ne morehajati med omikanimi. Opozarjati mora učitelj svoje vzgojence na navadnejše nepristojnosti ter jim povedati, da je nespodobno n. pr.: divje upitje in silen krohot, prehlavno in pohotno jesti, govoriti, ko je še jed v ustih, s prstom segati v usta ali celo v nos, z roko se usekavati, na ulicah ljudem srpo gledati v obličje, v tuje stanovanje neodkrit stopati in ne da bi potrkal na duri, v cerkvi se razgovarjati, smejati, roke v žepu imeti itd. Kedar opazi vzgojitelj kaj nedostojnega, neomikanega, podlega v govorjenji ali vedenji, naj vse tako graja in prepoveduje. A ne samo z besedo najpristojnosti uči svoje vzgojence, ampak še posebno z lastnim zgledom: v šolo naj prihaja vselej v spodobni obleki, govori naj omikano. Skrbno naj se varuje vsakoršne surovosti, v vsem naj mladini kaže, da je omikan človek.

b) Ker se razodeva krasočutje tudi v veselji nad lepoto v prirodi in v umetnosti, treba je ta čut vzbujati in gojiti v učencih tudi od te strani. Veselje nad krasoto nature pospešuje zlasti prirodoznanstvo in zemljepis, ker obojno kaže učencem lepoto božjega stvarstva, jim razkriva zemeljsko in nebesno krasoto. Pri teh predmetih se je učitelju toraj ogibati suhoparnosti; tù ne sme delati samo na spoznavnost, ampak tudi na srce, katero naj vnema za veselje nad prelepimi deli božjih rok. — Čustvo za lepo v umetnosti vzbuja in

obrazuje v šoli zlasti risanje in lepomisli, tudi ženska ročna dela; pri vsem tem spoznavajo otroci lepoto oblik, deloma tudi barv. Tudi slike, katere služijo nazornemu poduku, in podobe v knjigah pa na sešitkih, naj bi gojile krasočutje; vsaj žaliti bi nikoli ne smele tega čuta. Petje naj v otrocih vnema čut za glasbo, stori naj jih prejemljive za krasoto tonov; berilo naj jim kaže lepoto jezika, krasoto pesniških izdelkov.

c) Veselje nad moralno-lepim, nad vero in čednostjo vzbuja in goji naj v otrocih zlasti katehet; učitelj naj mu je pri tem zvest pomočnik. Pri vero-nauku pa se krasočutje v omenjenem smislu obrazuje: α) ako učitelj živo kaže vzgojencem lepoto in ljubeznjivost krščanskega čutenja in krepostnega življenja, kakoršno nam stopa pred oči v toliko prelepih zgodovinskih zgledih; β) če učencem razkriva krasoto krščanskega bogočastja, katero opazujemo v premodri uravnavi cerkvenih časov, v lepoti svetih poslopij, v vseh obredih javne božje službe itd.

§ 36. Obrazovanje posameznih čustev: b) socijalni čuti.

(gl. § 13 pod 2.)

Izmed družinskih čustev, katera je treba gojiti med učenci, ogledjmo si najvažnejša, pa nekatere iz socijalnega čuta izvirajoče čednosti, ki so posebno imenitne za družabno življenje.

1. Simpatetična čustva ali sočutje družijo človeka s človekom ter blagodejno urejajo medsebojno občevarje ljudi. Prav pridno mora šola ta čustva vzbujati in gojiti pri otrocih. Učenec naj spozna in čuti, da ni sam ali sam za-se na zemlji, ampak da mu morajo vsi drugi ljudje biti bratje in sestre, ker so vsi ž njim vred otroci enega in istega Očeta nebeškega. Veselje drugih naj je torej tudi njegovo veselje, žalost bližnjega tudi njegova žalost. — Zlasti še mora vzgojitelj simpatično čustvo v učencih povzdigovati do krščanske ljubezni do bližnjega, katere naj se uči in vadi šolska mladina. Zopet in zopet naj učitelj pové otrokom, da je ta čednost kristjani ena naj-svetejših, najlepših in najvažnejših dolžnosti; in za-njo naj vnema njih srca, dopovedujoč jim zglede velikodušne ljubezni do bližnjega, kakoršnih obilno podaja življenje Jezusovo, svetnikov in drugih plemenitih duš. Nasproti naj se pokazuje otrokom grdobija sebičnosti, zavida, škodoželjnosti ... Vzgojenci naj se pa tudi vadijo ljubezni do bližnjega. Saj vkupno življenje v šoli daje veliko priložnosti za to: sedaj se je treba odpovedati lastni želji, drugim v korist; sedaj potrpeti z drugimi, se vdati v lastnijo drugih. Ob priliki naj učenci

skazujejo drug drugemu mala dela ljubezni: darovitejši naj prijazno pomaga slabšim; dete premožnih starišev naj od svoje obilice podeljuje ubožnim, kolikor in kar smé; bolne sošolce naj tovariši obiskujejo itd. Pri taci delih ljubezni spoznavajo otroci ono notranje veselje, kojega človek občuti, ko bližnjega oveseli ali mu dobro stori, kar jih še bolj vnema za ljubezen do bližnjega. Učitelj pa naj vzgojence tudi pridno opominja, da morajo bližnjemu dobro storiti iz plemenite namere, t. j. iz ljubezni do Boga. — Vzgojitelj si mora tudi prizadevati, da pregreške zoper ljubezen do bližnjega, ako jih med otroci zapazi, kolikor mogoče odvrča, zabranja, zatira. Grajati mora vselej n. p. škodoželjnost, če se razodeva ob kaznovanji sošolcev; enako tudi zavid, marsikaterikrat se kažoč z ovajanjem, tožarenjem. Kaznovati je treba vsako zlobo, zlasti strogo je postopati zoper surovost, grdo ravnanje s sošolci itd.

Sola naj v otrocih vzbuja in goji simpatično čustvo ne samo ljudem, ampak tudi drugim stvarém nasproti. Človek naj ima čutljivo srce za vsa bitja v božjem stvarstvu. Vedó naj učenci, da je Bog vstvaril vse reči na zemlji človeku v korist ali tudi na veselje, ne pa da bi katero napak rabil, zlo postopal z njo. Prilичno je treba šolarje učiti, kako je ravnati s koristnimi živalimi, kako skrbeti za-nje ...; vzbuja naj se v mladih srcih veselje za sajenje in oskrbovanje cvetlic in dreves. Resno mora učitelj zabranjevati vzgojencem trpinčenje živali, razdiranje ptičjih gnjezd, poškodovanje nasadov, vrtov itd. Prav krepko ga je treba kaznovati, kedor bi se pregrešil s takimi surovostmi. — Obrazujoč simpatično čustvo mora vendar vzgojitelj tudi za to skrbeti, da se ta čut v mladini ne iznerodi, da se ne sprevrže v napačno občutljivost, katera stori človeka silno ter pretirano skrbnega za živali in rastline, med tem ko je do ljudi trdosrčen, brezoziren. Tacega do solza gane trpeča živalica, a za stradajočega siromaka nima srca. Tako napačno sentimentalnost mora učitelj grajati in zatirati.

2. S socijalnimi čustvi so v prav tesni zvezi nekatere družinske čednosti, za katere si mora šola močno prizadevati, ker so nekaki stebri človeške družbe. Take kreposti so: priljudnost, postrežljivost, zložnost in miroljubje, poštenost in zvestoba.

a) Da se vzgojenci vadijo priljudnosti, po kateri se človek človeku toliko prikupi, opozarjati jih je treba, da ni vse eno, kako se obnašajo do drugih ljudi, ampak da morajo z bližnjim občevaje vedno na to gledati, da se dostojno, priljudno vedejo do njega. Vztrajno naj vzgojitelj tirja od učencev: da drug družega prijazno pozdravljajo,

vljudno nagovarjajo; da se za vsako dobrotljivost in prijaznost zahvaljujejo; da starejšim spoštovanje in višjim dolžno čast skazujejo, da se jim spodobno priklonijo, odkrijejo, jih ob desni puščajo; da vselej opominjevanja in svarjenja dorašlih mirno poslušajo ter se jim zahvaljujejo za-nje; da se dolženi vsikdar zagovarjajo mirno, brez strasti itd. Odločno in strogo naj postopa učitelj zoper vsako surovost. Kaznuje naj prevzetnost starejših učencev zoper mlajše, imenitnejših zoper ubožne, dečkov zoper deklice, ali celó zasramovanje starih in nadložnih ljudi itd.

b) Kjer je pravo sočutje, se vzbuja tudi želja in prizadevanje, bližnjemu s kako postrežljivostjo veselje napraviti. Tudi šolska vzgoja naj vzbuja in goji lepo postrežnost, ker s to čednostjo otroci najlažje kažejo svojo hvaležnost do dobrotnikov, spoštovanje do starejših in imenitnejših, sočutje s tujo srečo ali nesrečo. Tudi k dejanjski ljubezni do bližnjega vodi človeka postrežljivost. Učitelj naj otrokom daje priliko, da drug drugemu v čem postrežejo. Hvali naj postrežljivega, a nepostrežnemu naj kaže svojo nezadovoljnost. V zgledih in dogodbah iz življenja naj vzgojitelj mladini stavi pred oči, kako lepa je postrežljivost, ako je nesebična, in kako dobre posledice marsikterikrat ima za življenje dotičnega človeka, nepostrežnost pa slabe.

c) Zložnost se vdaja v lastnijo in posebnosti drugih ljudi; molči, trpi, dokler to dopuščate čednost in lastna veljava. Od drugih skuša odvrniti vse neprijetno in zoperno, in nikomur ne daje povoda k razdraženosti in jezi. Iz zložnosti in odjenljivosti nastane miroljubje, ki je močno važno za srečo v družini pa za blagor države. — Vzgojitelj vódi učence k zložnosti in miroljubnosti z zgledom in besedo. On sam naj otrok ne nagovarja osorno, ampak krotko naj ravna z njimi, in miren naj ostane in poln sočutne resnobe tudi pri kaznovanji. Odstranja naj vzroke k prepiru in razprtiji; z vsemi naj ravna enako pravično; dopuščati ne sme, da bi se vzgojenci med seboj dražili, si nagajali, se zasramovali; toženja naj ne podpira, in z lepo naj skuša spraviti učence, kedar kedo toži, da se mu je zgodila krivica. Ako nastane razprtija med otroci, kaže naj učitelj nad tem svojo nezadovoljnost, opozorjujoč jih, da so kot učenci ene šole nekaka družina med seboj, da se morajo torej po bratovsko radi imeti, drug z drugim potrpeti, si ne sami delati pravice, ako so bili žaljeni itd. Kedar se v šoli prikazuje nezložnost, nestrpnost, strankarstvo, naj učitelj opominja, graja, svari . . .; kaznuje pa naj navadno le takrat, če je nestrpnost vže rodila kako kaznjivo dejanje. Pravo pa je, ako učitelj časih oba prepiralca kaznuje in kar enako. Prepirljive sosede je treba ločiti.

Ako kak vzgojenec kar ne more mirno shajati z drugimi ter v vednem kregu živi, odloči naj se mu za kazen samotni sedež, ali naj se ne sme vdeležiti vkupne igre, veselice.

d) Poštenost in zvestoba ste glavna stebra človeške družbe, torej ji je treba v šoli na vso moč gojiti. V ta namen naj se učitelj zraven besede in zgleda poslužuje še tudi zlasti teh-le pomočkov:

α) Vsacemu vzgojencu naj varuje in brani pravice in imetje. Kaznuje naj ga torej vselej, kedor posojenega ne vrne natančno, kedor najdeno prikriva ali si še celó prilasti kaj tujega. Kedor je napravil kako škodo, mora krivico poravnati, kolikor mu je možno, ali pa prositi odpuščenja. Vzgojitelj naj ne dopušča, da bi šolarji imeli med saboj kake kupčije, barantije, zamenjave; kolikor mogoče naj zabranja, da stariši ne dajo otrokom denarjev v roko brez potrebe, ker vse to je krivo marsikatero nepoštenosti med otroci. Pri večjih pregrehah zoper poštenost naj učitelj reč naznani dotičnim roditeljem, proseč jih, da mu pomagajo popboljšati grešnika. β) Vzgojitelj mora slehernemu svojih učencev varovati tudi čast in poštenje. Graja naj vsako razžalitev; ostro naj prepoveduje, lotiti se dobrega imena, veljave bližnjega; strogo mora kaznovati obrekovanje, krivo tožbo itd. γ) Učitelj naj kolikor možno vzbuja in goji med otroci čustvo dolžnosti, zvestobo v dani besedi, skrb za spolnovanje prejetih dolžnosti. Vztrajno naj si prizadeva šola, da vsak učenec postane res mož-beseda, spolnujoč kar je obljubil, natanko izvršujoč, kar mu je dolžnost. S površnim, v naglici storjenim delom naj se ne zadovoljuje učitelj; zabranja naj vsako prevaro pri odgovarjanji in pri izdelovanji nalóg.

3. Na socijalnem čustvu sloni tudi domoljubje, t. j. sočutje z domačo deželo ob sreči in nesreči, katero je združeno s krepkim prizadevanjem, vse storiti, kar bi pomnožilo nje blagostanje, in vse odvrniti, kar bi škodovalo očetnjavi. V tej čednosti je domovine moč in podpora; ona je zanesljiva trdnjava, ki varuje državljanom mir, svobodo in pravice. Vzgojitelju je toraj sveta dolžnost, v šolski mladini vnemati in gojiti ljubezen do širje domovine. Saj ljudska šola pripravlja otroke na življenje: kakor torej domači hiši vzgaja pridnih, slušnih sinov in hčera, cerkvi pa dobrih kristijanov, tako naj tudi domovini, državi odreja zvestih, za nje blagor vnetih podložnikov. Da to doseže, naj učitelj vzbuja v vzgojencih čut za občino, zvestobo do domačije in do vladarja, požrtvovalnost za domovino . . . ; skuša naj učence do tega dovesti, da se bodo s ponosom zavedali: Avstrijan sem! — Ljubezni do širje domovine, do cesarstva, t. j. domoljubju korenina je ljubezen do domačije. Ta ljubezen pa je čustvo, ki nam

je kar prirojeno, kajti sleherni ima rad oni kraj, kjer se mu je začelo življenje. To ljubezen do domačije prinesó otroci vselej vže saboj v šolo; treba jo je torej le pridno razširjati, da začne segati čez meje domačega kraja, in še dalje čez meje ožje domovine . . . tako, da slednjič objema vse tiste, kateri so z nami v isti državni zvezi, ki so istim postavam pokorni in istega vladarja imajo. Tako iz ljubezni do domačije postane ljubezen do ožje domovine in do lastnega naroda; ta pa se premeni v ljubezen do širje domovine, v ljubezen do domače države in do vseh njenih narodov. A kakih pomočkov naj se poslužuje učitelj, da do tega cilja dovede svoje vzgojence?

a) Pravega domoljubja mora vzgojitelj učiti otroke z lastnim zgledom. On sam mora prešinjen biti prave domovinske ljubezni, kajti človek ne more vdihniti drugim, česar sam nima. Dejanjska ljubezen do ožje in širje domovine in do vladarja mora goreti v učiteljevem srcu; sveto mu mora biti, kar so stvarili očetje; kazati mora spoštovanje do postave in voljno pokorščino do višje oblasti, in varuje naj se onega zoprnega duha, ki vedno nezadovoljen vse kritikuje in objeda. Tudi tuje izglede pravega domoljubja iz svete in svetne zgodovine naj učitelj vzgojencem stavi pred oči z navdušeno besedo, da v otrocih vnema plamen enake ljubezni.

b) Ker le tisto zamore človek ljubiti, kar spozná ljubezni vredno, in le one dolžnosti izpolnjuje, katere so mu znane; zato mora učitelj na to delati, da vzgojenci bolj in bolj spoznavajo svojo lepo domovino, nje slavno zgodovino in njene naprave. Tudi morajo učenci izvedeti, kake dolžnosti da sleherni ima do svoje domovine, do svojega naroda, do države in cesarja itd.

c) Pogostokrat je treba učencem pokladati na srce, da nas mora Avstrijane vse, katerega-koli rodu, vezati in oklepiti ena skupna vez, t. j. zvestoba do vladarja, po božji milosti nam danega. Posvečena oseba cesarjeva naj je nekako središče naše ljubezni do domovine. Z živo, navdušeno besedo naj učitelj dopoveduje svojim vzgojencem o blagem, vernem, dobrotljivem srcu cesarjevem, o njegovi ljubezni do vseh avstrijskih narodov, o njegovi skrbi za vse kronovine itd. Podoba vladarjeva naj visi v vseh šolskih sobah. Življenje cesarjevo in imenitnejši dogodki njegove rodovine naj so znani vsaj večjim učencem ljudske šole.

d) Tudi obhajanje državnih praznikov in domovinskih spominov, zlasti vsakoletno praznovanje cesarjevega rojstnega dne in godú zeló vnema in gojí domoljubje v mladih srcih. Čvrst, navdušen nagovor učiteljev ob tacem dnevu, krasni glasovi cesarske pesmi in druge

primerne domovinske popevke vnemajo učence k ljubezni do domovine in do cesarja. V ta namen naj služijo tudi razni pesniški izdelki, kojih naj se na pamet naučé otroci ter deklamujejo ob tacihi prilikah.

e) Pravo, zanesljivo in požrtvovalno domoljubje pa vzraste le na verskih tléh. Ako ljubezen do očetnjave nima podlage v sv. veri, ni stanovitna ter le prerada išče lastne koristi. Domoljubje torej svojo moč dobiva iz sv. vere; le iz zvestobe do Boga dohaja prava državljanska zvestoba. Kedor torej hoče pravo domoljubje vnemati med učenci, mora pri njih to doseči, da svoj narod, svoj dom in cesarja začno ljubiti iz verskega prepričanja. Otroci se morajo tega zavedati, da Bog sam ukazuje: spoštovati gosposko, pokorščino skazovati njenim naredbam, delovati za blagor domovine, ji v sili in nevarnosti pomagati itd. Vzgojitelj naj stavi otrokom pred oči zgled Jezusa Kristusa, aposteljnov, prvih kristijanov . . ., ki so vseskozi spolnovali dolžnosti do domovine. Znano naj je šolski mladini povelje Izveličarjevo: „Dajte cesarju, kar je cesarjevega“ (Mat. 22. 21.) pa nauk sv. Pavla: „Vsak človek bodi višji oblasti podložen; ni namreč oblasti od drugod, kakor od Boga; katere pa so, so od Boga postavljene. Kateri se tedaj oblasti ustavlja, se božji volji ustavlja. Kateri pa se ustavljajo, sami sebi pogubljenje nakopavajo . . . Zato morate podložni biti, ne samo zavoljo strahovanja, ampak tudi zavoljo vesti . . . Dajte torej vsacemu, kar ste dolžni: davek, komur davek; dac, komur dac; strah, komur strah; čast, komur čast“ (Rim. 13, 1—7). Resnica je, da tisti učitelj največ koristi svojemu narodu in domovini, kateri največ stori za pobožnost in čednost svojih učencev, ker le verno ljudstvo je očetnjavi krepka in vseskozi zanesljiva podpora.

Obrazujoč domoljubje mora vzgojitelj zopet in zopet povedati učencem, da če ljubimo svoj rod in svoj dom, ne smemo zaradi tega zaničevati in sovražiti drugih narodov in ljudstev, ker to ni krščansko, ampak pagansko in grešno je. Vsacemu narodu je Bog dal nekatere prednosti in posebnosti; teh naj se veseli, naj jih goji, obrazuje — a biti mora pravičen do drugih narodov, privoščiti jim mora, kar sam sebi želi.

§ 37. Obrazovanje posameznih čustev: c) pobožni čuti.

(gl. § 13 pod 3.)

Nabožna čustva se razodevajo v človeku kot veselje nad Bogom in nad vsem, kar je z Njim v kakem razmerji, ali kar nas k stvarniku vodi. Ti čuti nekako poveljujejo vse druge, jih k Bogu obračajo, in jim dajó čeznaravno moč. Iz pobožnih čustev poganja navdušenost

za vse dobro, veselje in notranji mir v vseh razmerah življenja, srčnost v vseh težavah in nadlogah, dobroupna vdanost v smrti. Nabožno čustvo povzdiguje človeka nad telesno in zemeljsko, ga priganja k najlepšim in najtežavnejšim činom, ga stori sposobnega za vse plemenito, in ga vodi k oni blaženosti, katero je Bog pripravil tistim, ki ga ljubijo. Obrazovanje pobožnih čutov je torej v vzgoji jako važna reč za časno in večno srečo otrokovo; in ker se ta čustva vže zgodaj vzbudé v mladih srcih, naj jih šola tudi zgodaj začne gojiti, in sicer:

1. S tem, da otrokom skrbí za dober verski poduk, ki je za obrazovanje nabožnih čutov najboljši pripomoček, ako le tudi na srce in voljo vzgojenčevo deluje in ne samo na razum. Da bi se pri verouku skrbelo le za učenje na pamet in za razumevanje, bi iz mladih src ne mogla pricvesti prava krščanska pobožnost. Res da v učencih nabožna čustva vzbuja in gojí zlasti veroučitelj, a pomagati mu morajo pri tem prizadevanji vsi drugi učitelji pri posameznih predmetih ob raznih prilikah. Posebno pri prirodoznanstvu je mogoče veliko storiti za omiko pobožnih čutov, ako učitelj vadi otroka, da v vsem stvarstvu občuduje stvarnika, ter v vseh rečéh na zemlji in na nebu spoznava božjo moč, vsemogočnost, modrost, dobrotljivost itd.

2. Drugo imenitno sredstvo, v vzgojencih vnemati pobožna čustva, je živi zgled tistih ljudi, med katerimi otrok živi, zlasti zgled roditeljev in učiteljev. Kjer v hiši in šoli veje in vlada duh pobožnosti, ondi se mladina vzgojuje pobožno, čeravno se ji ne govori veliko o veri in pobožnosti. Zgled sam vleče k posnemanju. Tudi zgodovinski zgledi zeló vnemajo pobožne čute, ako zná učitelj živo opisovati življenje in delovanje plemenitih, pobožnih oseb iz svete in svetne povesti.

3. Za omiko nabožnega čustva v vzgojencih tudi veliko stori učitelj, ako jim nadrobno opisuje blagoto, ki iz vere in pobožnosti dohaja posameznim kristijanom in celim deželam pa narodom. Katerega človeka srce bi se pač ne vnelo za ono sv. verstvo, ki nas tako prijazno spremljuje skoz življenje od rojstva do groba, tolažeč nas v britkosti in vsikdar nas osrečujoč, ako se mu damo voditi. Kedo bi se ne vdal verozakonu, ki ljudstva navdušuje za plemenito, in jih priganja k blagovitim dejanjem ljubezni do bližnjega in k velikotnim milodarnim ustanovam, pa toliko prekrasnega cvetovja rodi v umetnosti in znanstvu! Kolikor lepše zná vzgojitelj popisovati učencem mnogovrstni sad pobožnosti, toliko bolj za njo vnema mlada srca.

4. Ni dosti, ako učenci na zgledih dorašlih samo vidijo, kakšno je pobožno življenje, in če veliko lepega slišijo o veri in bogaboječnosti:

da je iz probujenega nabožnega čustva kaj koristi za čas in za večnost, se morajo tudi oni sami privaditi pobožnosti. V ta namen se morajo otroci vaditi notranjega in vnanjega versko-moralnega življenja: učé naj se moliti v duhu in resnici, pogostokrat k Bogu se obračati s pobožnimi vzdihljeji, dejanja vere, upanja, ljubezni, zahvale, kesanja . . . vzbujati. Privaditi se morajo dostojnega vedenja v cerkvi, pri javni božji službi; znati morajo, posluževati se s koristjo pomočkov izveličanja, zlasti sv. maše in sv. zakramentov. Sleherni učenec naj vé živeti kot ud edinozveličalne sv. cerkve Kristusove!

5. Slednjič je važno tudi to, kar je povedal sv. Frančišek Sal. neki materi, katera se mu je pritoževala, da se nje sin noče poboljšati, čeravno mu toliko govori o Bogu. Svetnik reče ženi: „Mesto otrokom govoriti o Bogu, je še večkrat treba z Bogom govoriti o otrocih.“ Pač res! z gorečo molitvijo si mora vzgojitelj izprositi za svoje delo blagoslova božjega; samo govorjenje in moralizovanje malo koristi. Tudi pri odgoji veljá: „Prazno je delo brez blagoslova z nebes!“

§ 38. O obrazovanji hotenja sploh.

Ni zadosti, da človek spozná pravo in dobro, tudi ni še dovolj, da mu srce gori za vse plemenito in lepo — on mora imeti tudi trdno voljo, v svojem življenji vresničevati spoznano in občuteno pravo, dobro in lepo, t. j. spoznanju in čustvu mora slediti primerno dejanje. Od spoznave do dejanja je pa navadno dolga pot in marsikaterikrat prav težavna. Kolikrat se človek ves vname za kako misel, a dejanjsko je vendar-le ne izvrši, ker se volja ustraši težav, ki bi jih bilo treba premagati. Obrazovanje hotenja je torej v vzgoji ravno tako potrebno, kakor obrazovanje spoznavnosti in čustvenosti, kajti razumska omika in olikano čustvo brez oplemenitene volje nima prave vrednosti. Marsikdo se pokori v ječi, kateremu nikakor ne manjka spoznanja in znanja, a ker svojih vednosti ni rabil po volji božji, ampak po svojem napačnem želenji, postal je nesrečen. — Volja vzgojenčeva mora po prizadevanji vzgojiteljevem postati dobra, blaga. Dobro pa je naše hotenje, če se vjema z božjim hotenjem, z božjo voljo, ki se nam kaže v pameti in v razodenji. Na tem, se li sklada volja človekova z voljo božjo, ali pa se ne sklada, sloni blagor posameznika in sreča človeške družbe sploh. Srečna tista hiša, občina, dežela, kjer se ljudje vseskozi ravnajo po volji božji; kjer pa človek odstopa od večne postave, zapade grehu in strasti. Obrazovanje vzgojenčeve volje je torej prevažna reč za otroka samega in za družabno življenje sploh. — Saj je pa tudi ena najtežavnejših nalog vzgojiteljevih, učencu voljo obrazovati,

njegovo hotenje in želenje oplemenititi, za pravo in dobro pridobiti; ker dete je že po naturi svoji bolj k hudemu nagnjeno, kakor k dobremu. Zgodaj se vzbudé v njem razni nagoni, oglašá se pristrastje ter skuša gospodovati nad duhom. Zraven tega pa mladina še toliko napačnega vidi in sliši, kar jo vleče k posnemanju. In koliko še drugih vnanjih in notranjih zadržkov mora učitelj odstranjati, koliko premagati ovir, ako hoče otrokovo voljo utrditi v dobrem!

Hotenje se v človeku razvija polagoma. Od začetka je še bolj ali manj nesvobodno, celoma ali deloma odvisno od čutnosti, nature, je še nekako nesamosvestno, kajti v otroku še prevladuje telesnost. Še-le v poznejših letih se hotenje bolj in bolj oprosti nature, duh začne gospodovati, iz ponaturnega, čutnega želenja postane duševno ali svestno hotenje. In táko duševno, svobodno mora vzgojenčevo hotenje ostati skoz vse življenje, spremeniti se mora v značajnost: vedno in povsod dobro, blágo storiti, mora človeku postati nekako druga natura. Govorečim o obrazovanji želenja se nam bo toraj ozirati: na ponaturno hotenje, ki se pokazuje v nagonih in v pozelevanji, na duševno hotenje ali prosto voljo, pa na značaj.

§ 39. Obrazovanje ponaturnega hotenja: nagoni.

(gl. § 17.)

Za vse telesno in duhovno življenje človekovo so nagoni toliko važni, da se mora vzgojitelj na nje ozirati prav skrbno. Ker so v zeló tesni zvezi z našimi telesnimi in duševnimi potrebami, ne smemo reči, da bi bili nagoni sami na sebi slabi, škodljivi; ne, ampak kar potrebni so. Vzgojitelj ne smé tedaj zatirati nobenega nagona v vzgojencu, ampak le čuvati mora prav skrbno nad njimi in jih modro voditi, zato da jih obvaruje spačenja, in da jih umni prosti volji stori slušne. Vzgoja mora torej nagone deloma podpirati, deloma omejevati in brzdati. V vsacem človeku najdemo sicer vse nagone, a v jako različni meri. Nekateri nagoni se pri tem ali onem vzgojencu komaj razodevajo: v tem slučaju je marsikaterikrat treba, da učitelj dotični nagon še vzbuja, poživlja, podpira. Kedar se pa nagoni le preveč vzbujajo in dražijo, pa če se jim ustreza čez mero — tedaj se izrodijo marsikedar. Tako n. pr. v takih razmerah iz nagona hraniti se postane nezmernost, iz nagona posnemanja brezmiselni posnemavec drugih, nagon delovanja se pri otrocih izrodi v silno igreželjnost, nagon znanja v zvedavost in veliko radovednost itd. Da se ne zgodi tako, mora si vzgojitelj za to prizadevati, da v učencih čez nagone vedno gospoduje pamet.

Zastran nagonov posebej naj gledé nagona, hraniti se zadostuje tisto, kar smo vže povedali o telesni hrani (gl. § 5. II. in § 26 pod 2.) gledé umetnostnega nagona opozorujemo na stran 25, c) pa na § 35 pod 3., kjer smo pisali o krasočutji. Ozir čutnostnega nagona je vzgojitelju naloga, paziti, da se v otroku ne vzbudi prezgodaj, in pa vedno in vedno je treba v tej zadevi čuvati nad učenci. Glej tudi, kar smo povedali o spohotnosti na str. 9. VI. in str. 52 pod 6., pa o sramežljivosti v § 35 str. 76. Nравstveni in verski, pobožni nagon se vzbuja, goji in krepi po krščanski vzgoji sploh (gl. § 37). Govoriti nam je torej nadrobneje le še:

1. O nagonu delovanja. Delo je, rekel bi, osnovni zakon življenja. To se kaže vže pri otroku: kar ne more biti miren, v igranju se razodeva nagon delovanja. Ko dete postane godno za šolanje, mora vzgoja za to skrbeti, da se na pravo, primerno, koristno delovanje obrača ta nagon. To je treba zlasti v šoli storiti med podučevanjem, kjer se mora vse tako uravnati, da nobeden v učilnici ni brez dela. To je pač lahko doseči na večrazrednici, ker tū vzgojitelj podučuje h krati le en razred ali en oddelek. Težavnejše je ondi vse učence ohraniti delavne, kjer se podučujejo otroci raznih šolskih let skupaj; najtežavnejše pa je delovanje vzgojiteljevo v tej zadevi na nerazdeljeni enorazrednici. Pomaga si s tem, da loči poduk v ožjem smislu od vaje: med tem ko podučuje en oddelek, morajo imeti vsi drugi tiha opravila ali vaje, n. pr. učenci pišejo, risajo, računijo, izdelujejo razne naloge... Kaj pa da mora učitelj strogo gledati na to, da se res izvršujejo taka tiha dela, ter se mora prepričevati o tem, je li slehern spolnil svojo dolžnost ali je ni. — Nagon delovanja naj otroka vodi do pridnosti, ki je v tem, da si vzgojenec prizadeva, ukazano storiti tako brž in tako dobro, kakor je mogoče. Brez pridnosti in prizadeve učenci ne morejo napredovati, kakor je potrebno; pa tudi za poznejše praktično življenje jim je treba te kreposti. Vzgojenec se mora torej privaditi delavnosti in pridnosti vže v zgodnji mladosti, ker le o takem učencu je pričakovati, da bo v poznejših moških letih čvrsto rabil svoje vzmožnosti in moči, ter med svetom vspešno deloval v svojem poklicu. Učitelj naj svoje vzgojence vadi pridnosti:

a) z lastnim zgledom. Kjer je vzgojitelj sam zeló goreč za svoj poklic, če veselje kaže za opravila stanovska ter jih prav marljivo izvršuje — tam se ni kaj bati, da bi se med učenci vgnjezdila zanikarnost in lenoba.

b) Ako od vzgojenca ne zahteva več, kakor je prav. Vsacega učenca je treba uvrstiti onemu oddelku in razredu, kateremu pripada

po svojem znanji in svoji ročnosti. Prava pridnost je namreč zavisna od zahtevanja, katero je primerno sposobnosti onega človeka, od katerega kaj zahtevamo; kajti le v tem slučaju je z delom združeno upanje, da stvar srečno izide (gl. tudi § 35 pod 1, in str. 77 o samočutji). Kjer pa ni upanja, da se posreči delo, ondi notranji nagon ne priganja k pridnosti.

c) Z modrim spodbujanjem. S slabšimi, manj darovitimi učenci je treba ravnati posebno ljubeznjivo, in učitelj naj jim kaže zadovoljnost in priznanje, ako le voljo razodevajo ter si prizadevati začnó. Kjer pa se pokazuje pridnost, skuša naj jo ohraniti vzgojitelj in še pomnožiti, vnemati s tem, da kaže zadovoljnost in veselje izreka nad marljivostjo učencev. V zanikarnih otrocih mora učitelj vzbujati častiljubje, pa kaže naj jim žalostne posledice lenobe. Ako to ne pomaga, posluževati se je strožjih pomočkov. — Samo ob sebi je razumljivo, da le preveč ter pretiranega ne smemo zahtevati od nagona delovanja, ker sicer se otrok upeha, obnemore. Zlasti ne smé šola preobkladati učencev z domačimi nalogami.

2. Zeló velik in razvit je pri otrocih nagon posnemanja, na katerega se opira moč zgleda, ki je tudi v šoli najkrepkejše vzgojno sredstvo. Glej str. 43, a). Največ je na zgledu vzgojiteljevem: učiteljevo vedenje in govorjenje, vso vnajnost njegovo posnemajo učenci. Zato vsem vzgojiteljem in učiteljem veljajo besede sv. Pavla: „V vseh rečeh skaži sam sebe zgled dobrih del, v nauku, v čistosti, v resnobnem obnašanji.“ (Tit. 2. 7.) Če torej hoče učitelj, da se vzgojenci njegovi oprimejo kake lepe navade, ali da se kake čednosti privadijo — naj jih le pred vsem z lastnim zgledom uči one navade, one lepe lastnosti, čednosti... in kmalo ga bodo začeli posnemati učenci. Res, tudi otroci bolj verjamejo svojim očém, kakor ušesam.

3. Nagonu znanja ustreza v mladini poduk; tako iz prirojene radovednosti postane ukaželjnost, ki je nekaka duševna lakota, neko hrepenenje po resnici in znanju. Vzgojitelju pa je dolžnost, da to duhovno lakoto utolažuje s pravo ter dobro hrano, t. j. učencem mora podajati le samo resnico, a tudi le samo tako resnico, tako znanje, ki je vredno, da se jim podaja. Šola mora pa tudi na pravi način ustrezati nagonu znanja, v taki obliki namreč, da morejo otroci resnico sprejeti in prebaviti; zato je treba učiti nazorno in jasno kolikor mogoče. Tudi ne smé vzgojitelj preveč hiteti pri poduku, ampak še-le tedaj naj stori stopinjo naprej, ko so ga učenci umeli in nauk si duševno dobro usvojili. Tu je kakor pri telesni hrani: ni na tem, da bi se je urno in prav veliko zbasalo v otroka, ampak to je naj-

važnejše, da človek prebavi hrano. Sicer pa o vsem tem še obširneje govorimo pozneje, ko nam na vrsto pridejo načela podučevanja.

4. Nagon poštenja in časti se v tem kaže pri učencu, da vedno hrepeni in si tudi za to prizadeva, da bi pri učitelju in tudi pri sošolcih našel priznanje. Pri skupnem delovanju v šoli stori ta nagon, da začno učenci tekmovati med seboj, se skušati. Nagon za poštenje je torej pri vzgoji in pri podučevanju jako važen faktor, ker k dobremu spodbada in hudega obvaruje. Kjer otroci svojega učitelja spoštujejo in ljubijo, se kar skušajo, kedo mu bolj ustreže s pravilnim vedenjem in si pridobi njegovo zadovoljnost in priznanje. Učitelj naj torej le pridno neguje ta nagon, in modro naj ga vnema, vodi in uporablja; modro, pravim, da se nagon poštenja in časti ne prevrže v častilakomnost, pohlep. Večkrat je torej treba:

a) Povedati otrokom, da si nihče ne sme iskati priznanja in časti zaradi tacihi reči, pri katerih on nima nikakovega zasluženja, n. pr. zavoljo bogastva starišev, zaradi lastne darovitosti, telesne lepote itd. Le z lastnim prizadevanjem, delom in trudom si mora sleherni služiti priznanja, časti.

b) Ni prav, učenca hvaliti kar v obče, ampak učitelj naj mu skaže priznanje vselej samo za dotično storitev, ako je res vredna priznanja.

c) Vzgojitelj naj nagonu časti daje versko podlago, opozarjajoč učence, da je to človeku prva in prava čast, ako je Bog zadovoljen z njim. Kedor bi le ljudem dopadel, a zaradi življenja in ravnanja svojega Boga zopern bil, njemu bi človeška hvala in zemeljska čast nič ne koristila za večnost.

d) Zraven nagona časti naj učitelj v vzgojencih vzbuja in vnema tudi čustvo dolžnosti in ponižnosti (gl. tudi str. 76 pod c). Pridno je treba vzgojenca vaditi, da stavi svojo čast v to, in da mu je ponos: vselej in natanko spolniti svojo dolžnost. Nasproti pa naj spoznavajo učenci in čutijo, da je človeku sramota, ako zanemarja svoje dolžnosti (beri tudi o zvestobi str. 82 pod d). Da učence ložej ohranimo ponižne, kličimo jim zopet in zopet v spomin besede svetopisemske: „Kaj pa imaš, česar bi ne bil prejel? Ako si pa prejel, kaj se hvališ, kakor da bi ne bil prejel?“ (I. Kor. 4. 7.)

5. Nagon svobode, ako se giblje v pravih mejah, oblažuje posameznika in cela ljudstva; ako pa se zvrže, postane iz njega predrznost, razuzdanost, največja prevzetnost, ki zaničuje božje in človeške postave, in vodi celó do vstaje zoper cerkev in državo. Zastran obrazovanja tega nagona veljajo ta-le pravila:

a) Dokler otrok še ne zna pametno rabiti svoje prostosti, mora se v vsem oklepati vzgojiteljeve prostosti ter volje. Ta naj je učencu podpora tako dolgo, da se v njem toliko učvrsti prosta volja, da jej ni treba več zaslombe ter da se zna sam odločevati.

b) Vzgojiteljeva prostost, katere se ima oklepati dete, pa mora biti prostost otrok božjih, t. j. taka, katerej je vsikdar vodilo: postava božja. Na taki način se učenec privadi dobrega, začne ljubiti pravo, čedalje lažje mu je tudi storiti dobro in blago — iz navadne prostosti postane v njem moralna svoboda. To doseže učitelj toliko bolj gotovo in popolnejše, kolikor bolj veljava njegova sloni na krščanski ljubezni, in kolikor bolj se ogiblje nemilosrčnosti. Vzgojitelj ne sme biti trinog; sicer iz vzgojenca njegovega ne postane resnično svoboden človek, ampak neka hlapčevska natura, ki pred mogočnejšimi hinavsko lazi in se plazi, do nižjih in slabejših pa je strašno prevzetan.

c) Vzgojencem naj se daje prilika, da se prosteje gibljejo, ter sami se odločujejo, samega sebe vladajo, n. pr. pri razvedrilih, igrah, na sprehodu. To naj se zgodi toliko pogosteje, kolikor so starejši in kolikor boljše porabljeni znajo dopuščeno svobodnost.

d) Strožje je treba čuvati nad takim, ki zlorabi prostost, in omejevati mu je dovoljeno svobodo. Pri večjih učencih se marsikaterikrat vže s tem doseže, da ne zlorabijo prostosti, ako se pri njih učitelj sklicuje na prirojeno jim čustvo poštenja. Najbolj gotovo pa vzgojitelj učenca dovede do tega, da ne zlorabi svobode, če ga vseskozi prav krščansko vzgojuje in ga vadi pobožnega življenja. Čvrsta verska izreja stori, da se učenec bolj boji vsevidnega očesa božjega, kakor očesa učiteljevega. Tudi tu je strah Gospodov začetek modrosti.

6. Družni nagon se jako kmalo pokaže pri otrocih. Kako se dete boji samote; vleče ga med ljudi, in cele ure se veseli med vrstniki. Ker je ta nagon zelo važen za socijalno življenje, ga vzgojitelj ne sme slabiti v otrocih ali celo zatirati, pač pa ga mora modro voditi ter ga ohraniti v pravi meri in na pravem potu. Da to doseže, naj si:

a) Vzgojitelj kolikor mogoče prizadeva, da so učenci vedno le v dobri družini, in da ne zaidejo v take tovaršije, kjer bi slabega, spodtakljivega kaj videli ali slišali. Marsikatero dete, prej dobro in pridno, spridi se v slabi družini ter zgubi nedolžnost srca.

b) Družnemu nagonu naj meje stavi dolžnost. Učenec mora najprej spolniti svojo dolžnost, potem še-le sme se mu dovoljevati razvedrilo: igra, sprehod... Tega pravila se mora učitelj držati prav natanko; ako bi po tem strogo ne ravnal, bi poželjivost, pohlep

po razveseljevanji marsikaterikrat vzgojenca odvrnil od spolnovanja stanovskih dolžnosti.

c) Pridno in vže v zgodnji mladosti naj goji učitelj med otroci duševne čednosti ter naj učence vadi: ponižnosti, skromnosti (gl. str. 76), pristojnosti (str. 78), priljudnosti (str. 80), postrežljivosti (str. 81), miroljubja (str. 81), poštenosti (str. 82). Kakor je življenje v učilnici sploh jako primerno, obrazovati v učencih družni nagon, tako imajo učenci v šoli še zlasti lepo priliko, da se privadijo raznih družbenih kreposti. Saj je šola nekako občinstvo za-se: v učilnici so predstojniki in podložniki; tu imajo toraj otroci priložnost, vaditi se v vseh tistih čednostih, za katere si bodo morali prizadevati v poznejšem življenji kot občani in državljani. Kolikor lepše zná učitelj urediti in voditi šolsko življenje, toliko boljše vzgojuje za socialno življenje.

§ 40. O obrazovanji duševnega hotenja ali proste volje sploh.

(gl. § 19.)

Vzgojenec ne ostane vedno pri ponaturnem, nesvobodnem hotenju, ampakjenja biti služabnik nagonom svojim in prirojenemu poželenju. Duh se mu vzbudi ter opazi, da mu je lastno, se odločiti za objekt poželevanja, ali pa se ne odločiti, vdati se želenju ali se ne vdati — t. j., otrok spozna svojo prosto voljo. Sedaj se začne vzgojitelju najvažnejše delo: to duševno, svestno hotenje, to svobodno voljo otrokovo mora obračati na pravo pot ter prosto voljo vzgojenčevo toliko potrditi v dobrem, da tudi ob viharju življenja ostane na pravem potu. Volja človekova pa je na pravem potu, ako on po tistem hrepeni in tisto hoče, kar mu pripomore, da doseže svoj časni in večni cilj. Ker je človeka vstvaril Bog ter ga za-se vstvaril, mora volja božja biti pravilo, vodilo prosti volji človeški. K časni in večni sreči vodi človeka spolnovanje božje postave, kojo nam stvarnik podaja v pameti in v razodenju. Vzgojitelju je toraj dolžnost, do tega pripraviti svojega vzgojenca, da si svobodno in samostalno prizadeva, svojo voljo vedno in povsod podvreči božji volji. Ako učenec to stori, je volja njegova prav res dobra; on postane resnično prost, moralno svoboden. Če je pa človek v tem teženji in prizadevanji za moralno dobro vže tolikanj potrjen, da ga nobena težava, nobeno vabilo in zapeljevanje od npravstvenega zakona ne odvrne, pravimo mu, da je moralno značajan. Obrazujoč voljo učencevo si mora toraj vzgojitelj tudi prizadevati za dober, plemenit, moralen značaj svojega vzgojenca. V naslednjem bomo nadrobneje kazali: kako naj učitelj kot vzgojitelj

povzdiguje otrokovo voljo do umnega, prostega, npravstvenega hotenja, do moralne svobode; in kako naj vzgojenca krepča, potrjuje v moralno-prosti volji.

§ 41. Kako voljo povzdigovati do moralne svobode: a) z zgledom, podukom in privado.

Npravstvena svoboda ni družega, kakor veselo spolnovanje božje volje. Duh otrokov še ni toliko razvit, da bi znanstveno razumeval, kaj je volja božja; zato je potrebno, da volja ali postava božja pred vzgojenca stopa vidno, konkretno. To se zgodi z zgledom, ki je prvo in največjavnejše sredstvo za oblaževanje volje. Moč zgleda povekšuje beseda, katera deluje na telesno in duhovno uho otrokovo ter stori, da vzgojenec razumeva zgled. Poduk je torej drugo sredstvo za obrazovanje učenceve volje. Zgled in beseda morata otroka popolnoma prešiniti, v njem tako rekoč meso in kri postati. To se dosega z vajo in privado ter s primerno disciplino v šoli. Ker je dete lahkomišno, površno, pristopno vsacemu vabilu, mora mu vzgojitelj podajati zanesljiva pravila, po katerih mu je vselej ravnati, da ne zaide na napačno pot. To učitelj dosega pri otrocih z zapovedjo in prepovedjo. Otrokova volja je še slabotna, kmalo opeša, je vže po rojstvu bolj k hudemu nagnjena kakor k dobremu; zato mora učitelj, da ga v dobrem ohrani, pridno pomagati mu z nadzorovanjem pa tudi s plačili in kaznimi.

Vsa ta sredstva vporabljal je tudi nebeški Odrešenik, človeštvu vzgojitelj ter vzor vsem vzgojiteljem. Svojim učencem je dajal najkрасnejši zgled, prav nazorno jih je podučeval v večnih resnicah, v pravo razumevanje svoje sv. vere jih je skušal uvesti s triletno privado, dajal jim je zapovedi in prepovedi, spominjal jih na plačilo in kazen. Vsa ta vzgojna sredstva mora rabiti tudi učitelj; treba je torej, da o njih kaj več povemo.

1. Važnost zgleda spoznavali so vže pagani. „Nežna mladina, pravi Kvintilijan, se vseh oklepa, med katerimi živi; ona raste, dorasča obrazujoč se po njih zgledu.“ Koliko krasnih zgledov kreposti in junaštva nam v posnemanje podaja sv. pismo starega zakona! V novi zavezi pa nam Izveličar stavi v zgled samega sebe, rekiš n. pr.: „Hodite za menoj...“ „Zgled sem vam zapustil, da tudi vi storite, kakor sem jaz storil...“ Apostelj pa nam kliče: „Bodite moji posnemavci, kakor sem jaz posnemavec Kristusov.“ In kolikolepih zgledov posnemanja nam sv. cerkev stavi pred oči iz življenja svetnikov! — Zraven tega, da še posebno otroka nagon posnemanja zelo zelo vleče,

storiti kar druge vidi delati, mu zgled tudi kaže, da je mogoče storiti dobro in pravo, in umakniti se morajo skoraj vsi oni izgovori, koje si izmišlja lenoba in lagotnost. Zares, kar je nazorni nauk pri poučevanju, to je vzgoji zgled: pričetek plodovitemu delovanju. Iz tega spoznamo, da je sveta dolžnost vsem, kateri z mladino imajo opraviti, zlasti vzgojiteljem in učiteljem: vedno in povsod dajati lep zgled, pa vsega se ogibati, kar bi količkaj bilo v spotiko otroškemu rahločutju. Učitelj mora pa tudi skrbno odstranjati od svojih vzgojencev vse tuje slabe zglede, skrbeč kolikor mu je mogoče, da učenci nikoli ne pridejo v dotiko s tacimi, kateri bi s svojim govorjenjem in vedenjem nevarni postali nedolžnim srcem. Kakor vrtnar varuje svoje nežne cvetlice ljubljenske, tako in še skrbneje naj vzgojitelj čuva nad lepo, nedolžno dušo svojih učencev. Srečno dete, katero vže od mladih dni okrog sebe gleda vedno le lepe zglede. Ko doraste, bode vse one blagrovalo, ki so mu bili v spodbudo. Kolika nesreča pa je za otroka, ako so mu dorasli, med katerimi biva, le v pohujšanje z besedo in dejanjem; večinoma so ti slabi zgledi krivi njegove umstvene in moralne pogube. Kedorkoli torej ima z otroci opraviti, naj bi si dobro zapomnil resne besede Jezusove: „Kedor pohujša katerega teh malih, ki v me verujejo, bi mu bilo bolje, da bi se mu obesil mlinski kamen na vrat, in bi se potopil v globočino morja. Gorjé svetu zavoljo pohujšanja!“ (Mat. 18, 6. 7.) Glej tudi, kar smo o zgledu povedali str. 43 pod a) in str. 89.

2. Zgledu se mora v vzgoji pridruževati beseda, poduk, ki stori, da otrok razumeva zglede ter jih začne posnemati. Detetu vže domača hiša podaja raznoterih lepih nauk, zlasti npravstvenih. Dajeta mu jih zlasti oče in mati; nekatere pa otrok tudi sam posname iz vedenja vseh tistih, med katerimi živi. Bolj namišljeno kakor doma se učencu deli poduk v šoli. Volja se vzgojencu tudi neposrednje obrazuje pri vsacem poučevanju v šoli, kajti učenec mora tu s svojim hotenjem gospodovati: čez svoje telo (vesti se mora po ukazu, bodi mu všeč ali ne); čez svoj jezik (molčati mora, ali pa govoriti, kedar in kakor je treba); čez vse svoje dušne moči (gledati, paziti, misliti, zapominjati si itd. je le mogoče s pomočjo otrokove volje). A v moralnem oziru je seveda posebno važen dober verski poduk. Ta pred vsem podaja učencem npravstvenega znanja, jim oblažuje voljo vodeč jo do moralne svobode. Pomagati pa morajo veronauku v tem prizadevanju vsi drugi predmeti. V dobri šoli namreč mora ves poduk biti vzgojevalen, kajti nauk tako dolgo nima prave vrednosti, dokler samo na to meri, da bi podajal vednosti in ročnosti, katere ne po-

spešujejo večne sreče človekove. — Moč moralnega poduka je toliko večja, kolikor odločnejše in živahnejše vzgojitelj podučuje, in kolikor bolj se življenje njegovo ujema z naukom. Posebno globoko se vtisnejo mladi duši nauki, katere dobiva ob kakih posebnih dogodkih, n. pr. ob smrti učencu dragega človeka, ob kaki izredni sreči ali nesreči, ob nenavadni slovesnosti... Tudi modro odbrani ter rabni zgledi iz svete in svetne zgodovine imajo veliko moč do volje učenca, zlasti če jih zná učitelj živahno dopovedovati. O poduku gl. tudi str. 44 pod c).

3. Zgled in nauk morata vzgojenca dovesti do primernega dejanja, ki je sad človekove volje. Lepo, dobro, blago dejanje večinoma ni lahka reč; treba je premagovanja, truda, da je storimo. Ako se pa dalje časa vadimo dotičnega dejanja in ravnanja, ako zopet in zopet isto izvršujemo, čeravno morda primorani — postaja nam vedno lažje ono dejanje, in slednjič nam gre spretno spod rok ter brez težave. Iz pogostnega ponavljanja enega in istega dela nastane navada ali privada, ki je prevažna za vse poznejše življenje vzgojenčeve, ker mu olajšuje spolnivanje dotičnih dolžnosti. Res, da to ni še krepost, ako se učenec po vzgojiteljevem prizadevanji in zahtevanji navadi kakega lepega in pravilnega dejanja in ravnanja. Privada je nekaj bolj vnanjega, ker se vzgojenec vsaj od začetka še ne zaveda: zakaj tako in čemu? Ko se pa učencu duh bolj razvije, treba mu je povedati, zakaj in čemu mora človek tako ravnati, tako se vesti; pojasniti mu je, kako koristne ali potrebne da so za zasebno in družabno življenje one čednosti, katerih se je privadil, kako dobre nasledke za častnost in večnost imajo... Po takem ravnanji se zgodi, da tisto, česar se je vzgojenec navadil vsled nekakega moranja, začne sedaj izvrševati svestno, samohotno, prostovoljno — tako njegovo priučeno dejanje postane pred Bogom res dobro in zaslužno delo. — S takim privajanjem otrok na razna pravilna, lepa, blaga dejanja mora učitelj pričeti kar brž, ko začnó vzgojenci v šolo hoditi; in delati mu je na to dosledno, vztrajno, potrpežljivo in z neko ljubeznjivo resnobo. Privaditi pa se morajo učenci vsega onega, kar spada v versko moralno življenje, navaditi se morajo, po sv. veri živeti. A ne samo to. Tudi dostojnega vedenja med svetom, pravilnega občevanja z ljudmi, sploh vsega tacega se morajo šolarji navaditi, kar je človeku za življenje važno ali potrebno, n. pr. reda, snažnosti, vljudnosti, odjenljivosti, postrežljivosti, pridnosti, pokorščine, resničnosti itd. Imenitno, posebno važno tudi za poznejše življenje otrokovo v družini, državi in cerkvi je še to, da se navadi učenec natančnega, vestnega

izpolnovanja šolskih postav, da se privadi discipline. O tem pa obširneje govorimo v naslednjem §. O privadi beri tudi str. 43 pod b).

Marsikaterikrat se mora s privado družiti od v a d a. Nekateri učenci so polni večjih ali manjših napak in slabih navad; bodi-si da je domača hiša tega kriva, bodi-si to sad slabe družčine. Ko učitelj spazi razvade in napake, si mora takoj prav resno prizadevati, da vzgojenca odvadi dotične napačnosti, da odstrani pregrešek, preden se vkorenini v mladem srcu. Modro in previdno naj pri tem postopa, da ne spodkoplje veljave zadevnim roditeljem, ako so morda oni krivi otrokove slabe navade; a vendar je treba pri zatiranju napak odločnosti in stanovitnosti, zlasti še takrat, kedar je dotična slaba privada grešna. H krati naj vzgojitelj vadi učence onih kreposti, ki so nasprotno njih slabim navadam, kajti kedor se dobrega, pravilnega privadi, tisti se s tem odvadi dotičnega nasprotnega napačnega, ne da bi se mu kaj veliko o tem govorilo, zakaj tega in onega storiti ne smé.

§ 42. Kako voljo povzdigovati do moralne svobode: b) s strahovanjem (disciplino).

Strahovanje ali disciplino v vzgojeslovnem smislu imenujemo vse tiste učiteljeve naprave, vravnave in delovanja, s katerimi namerava ono odstranjati, kar bi vspeh oviralo pri vzgoji in poduku, in po katerih skuša napredek vsestransko pospeševati pa dovrševati. Šolske delavnosti ter npravstvenega in umstvenega vspeha nobena reč toliko ne podpira, kakor strogi red, disciplina. Brez nje tudi najboljši metodikar v šoli nič ne opravi nasproti pa celó srednje nadarjen učitelj s pridom deluje, če zná disciplino ohraniti med vzgojenci. Za obrazovanje učenceve volje je tudi zato zelo važno šolsko strahovanje, ker se po njem otrok navadi natančno spolnovati postave socialnega življenja. Dobro ustraševani učenci postajajo dobri državljani. Saj je šola z vsemi svojimi vravnami res nekaka država v malem; kedor zna tukaj podvreči svojo voljo splošnji koristi, storil bo to tudi pozneje občemu blagru na ljubo. Z druge strani pa nobena reč ni toliko pogubna za mladino ter škodljiva za vso prihodnost, kakor šola brez strogega reda, brez strahovanja.

I. Kaj pa naj priganja in vodi otroka, ko se udaja šolskemu strahovanju? Ako bi se vzgojenec podvrgel disciplini samo iz hlapčevskega strahu pred učiteljem, boječ se kazni, bi ga to ne plemenitilo, temveč storilo bi ga hinavskega; hudovoljnost bi se le malo prikrivala, a ostala bi v srcu. Brž ko bi otrok učitelju prišel izpred

oči, ravnal bi po svojem slabem nagnjenji in pristrastji. Šolskemu strahovanju se mora torej podvreči vzgojenec iz drugačnega ter boljšega motiva, ki naj je strah božji pa globoko spoštovanje učitelja.

a) Ako vže v zgodnji mladosti strah božji napolnuje srce učen-cevo, spolnuje vse šolske ukaze tudi tedaj, ko ga ne vidi učitelj. Globoko versko čustvo, združeno s strahom božjim, je torej dobri disciplini prvi pogoj. Kolikor bolj stariši doma v svojih otrocih vzbujajo nabožno čustvo, toliko večji pomočniki so učitelju pri vzdržavanju strogega reda med šolsko mladino. Gl. tudi § 37.

b) Ako si učitelj pridobi spoštovanje, veljavo, ljubezen in zaupanje pri svojih učencih, mu je le redko, redko kedaj treba strogih pomočkov ali preostre sile, da dosega v šoli lep red in pravilno vedenje. Njegova veljava zadostuje, kedar hoče kaj doseči pri otrocih, kajti vzgojenci spoštujejo svojega učitelja, spoštujejo tudi povelja njegova. Prava veljava pa je posledica moralne in intelektualne vrlosti učiteljeve in njegove ljubezni do svojih vzgojencev. Vzgojitelj se mora zdeti otrokom nekako višje bitje, ki navadne ljudi presega po svoji vsestranski dovršenosti, in na katerem ne spazijo nikakega npravstvenega ali umstvenega pogrška. Ako si pa učitelj ne pridobi spoštovanja, veljave, ljubezni in zaupanja svojih učencev, mu je le še s kaznovanjem mogoče ohraniti v učilnici strogi red, pa tudi samo za trenutke. — A kako naj si vzgojitelj pridobiva ljubezen, zaupanje, spoštovanje svojih učencev? Ako tudi on res ljubi vzgojence; če z njimi ravná vedno prijazno, mirno, brezstrastno; če jim ob vsaki priliki kaže dobrohotnost in sočutje; ako je nepristran, do vseh enako pravičen ... Naj je pa učitelj sicer še tako učen in spreten, vendar ne opravi kaj v šoli, če si s prej označenim ravnanjem ne vé ljubezni pridobiti in zaupanja. Pristaviti moramo, da pa jako napačno ravnajo oni vzgojitelji, kateri si skušajo ljubezen in vdanost otrók pridobiti s tem: da jim vse storé po njih volji, da učencem vse spregledujejo, zanikarnost in napak ne kaznujejo, ali se še celó prilizujejo šolarjem, z njimi šale uganjajo itd. S takim ravnanjem pridejo ob veljavo. V šoli mora vladati resnost in dostojnost; prijaznost združena z modro resnobo zagotovi učitelju spoštovanje in veljavo.

II. Na kaj naj se ozira šolska disciplina, kaj naj zlasti dosega? Strahovanje mora posebno skrbeti za vsestranski red pa za snago med otroci.

1. Vsestranski red je v tem, da se v šolskem življenji vse godi in izvršuje ob pravem času in na pravem kraju. Pri šoli mora

vladati najstrožji in najtočnejši red, sicer nastane zmešnjava, zguba časa, veliko zadržkov . . . , kar vse zelo ovira napredek. Potreba je tudi za poznejše življenje učencev, da se vže v šoli navadijo rednosti.

Gledé časa je učitelju zastran reda skrbeti za to:

a) da otroci redno v šolo hodijo. To je kar neogibno potrebno, ako hočemo kaj doseči s šolanjem. Kjer učenci dohajajo neredno, pogosto šolo opuščajo, je vse podučevanje za dotične otroke le zgolj krparija. Da pa vzgojenci pridno ter redno obiskujejo šolo, mora: α) učitelj lepo in ljubeznjivo ravnati z otroci, da jim učilnica postane prijetno bivališče. Vedno temno, čmerno obličje vzgojiteljevo, in brezčutno, odurno ravnanje z otroci jim šolanje stori zoperno. Zato prav nič ne odstranjajo zadržkov šolskega obiskovanja, ampak še nalašč iščejo vzrokov in izgovorov, da bi se odtegnili šoli. β) Treba je poduk storiti mikaven in plodovit, kar se dá; kako, povedali bomo ob drugi priliki. Če pa vzgojitelj ne zná toliko zanimivo podučevati, da bi se učenci uka vdeleževali z veseljem; ako ne ume tekmovanja vzbujati med otroci, in jih ne prepričuje, koliko koristni in potrebni za življenje so dotični šolski predmeti (gl. še § 35 pod 1.) — tedaj se med učenci prikazuje nemarnost, nezadovoljnost, oni zgubé veselje do uka ter začnó iz šole ostajati. γ) Ne smé učitelj otrok preobkladati z raznoterimi domačimi nalogami. Velik trud pri učenji in izdelovanji zahtevanega plaši celó marljive; da bi ne veljali za lene, zanižarne, si marsikaterikrat s tem pomagajo, da jih ni v šolo. δ) Tudi vzajemnost med učiteljem in roditelji učencev pa občani sploh pospešuje redno obiskovanje šole. S spodbudnim življenjem, z gorečnostjo v poklicu, z uljudnostjo in ljubeznjivostjo v občevarji si mora učitelj pridobiti srca občanov, zlasti odličnejših in veljavnejših móž, da potem vsak po svoje rajše skrbé za pridno ter redno obiskovanje šole. ε) Vzgojitelj naj ima pred očmi postavna določila¹⁾ o obiskovanji ljudskih šol, da more v tej zadevi pomagati krajnemu šolskemu svétu, kojemu je čuvati nad rednim obiskovanjem učilnice.

b) Privaditi je treba učence, da hódijo ob pravem času od doma, in da v šolo ne dohajajo ne veliko prezgodaj in tudi ne prepozno. Ako se otrok zapozni, je zamude ali sam kriv, ker je med potjo postajal, ali pa so tega krivi stariši njegovi, sploh domači hišni

¹⁾ Glej „ukaz ministra za bogočastje in uk dné 20. avgusta 1870, s katerim se občnim ljudskim učilnicam razpisuje šolski in učni red. I.: „O hoji v šolo“; pa „postava (za Kranjsko) dné 29. aprila 1873, kako naj se uravná naupravljanje, zdrževanje in obiskovanje javnih ljudskih šol. II. oddelek: Kako se obiskujejo javne ljudske šole.“

red. Da vé v tacihi slučajih prav ravnati z nerednežem, se mora ozirati na vzroke zamude. Če stariši svoje dete kak dan zeló potrebujejo za domača opravila, ne smejo otroka kar svojevoljno doma pridržati, ampak naj začasnega odpusta pri učitelju poprosijo, ako je le mogoče. Utemeljene take prošnje naj učitelj rad uslišuje, saj imajo res pred vsem roditelji oblast čez otroka, in učenci niso na svetu zaradi šole.

c) Vse izdelke in naročena dela morajo učenci prinašati natanko ob določenem dnevu in uri; učitelj pa mora strogo zahtevati, da sleherni spolnjuje svojo dolžnost. Če otrok kaj ukazanega ali sicer potrebnega doma pozabi, naj vzgojitelj vselej graja to napačnost, in ukaže naj, da takoj gré učenec iskati pozabljeno, ako je blizu doma.

d) Pravega časa se mora tudi učitelj sam držati v tem, da podučevanje pričenja točno ob določeni uri, in ob gotovem času tudi končá. Ravná naj tudi natanko po učnem redu strogo se držeč razdelitve šolskih ur. Učenci morajo vselej za gotovo vedeti vže naprej, kaj jim bo storiti ob posameznih učnih urah, sicer se ne morejo pripravljati in potrebnega saboj prinašati.

Zastran kraja mora učitelj ozir reda skrbeti za to-le:

a) Vsacemu učencu je treba v šolski sobi odkazati prostor, katerega brez povelja ali dovoljenja učiteljevega ne smé zamenjavati z drugim. Ko vzgojenec stopi v sobo, mora takoj mirno iti na svoje mesto. V isti klopi sedeči se mu morajo umakniti; čez klopi ne smé nihče stopati.

b) Poseben kraj mora biti otrokom odkazan tudi za vrhno obleko, za klobuke, dežnike... pa za šolsko orodje. Vsako reč naj učenec devlje vedno na isto mesto; nepotrebnega ne smé prinašati v šolo.

c) Po končanem poduku smejo otroci učilnico zapuščati le po dva in dva ter klop za klopjo, vselej tiho in brez ropota in žlobudranja, pa počasno stopajoč do vežnih duri.

d) Celo šolsko poslopje in zlasti še učilnica naj je otrokom lep zgled reda. Vsaka stvar, sleherni orodje v šolski sobi, naj si je: miza, stol, tabla, ali podobe, knjige, goba, kreda... vse mora biti vedno na kraji, za to določenem. Po vsakratni rabi treba je stvar pokladati nazaj nasvoje mesto. Ako učitelj otrokom večkrat dopoveduje, kako je človeku red koristen in potreben; če prav vstrajno in v vseh rečeh graja nered in zahteva red, se ga vzgojenci pri- vadijo, kar jim je velik dobiček za vse poznejše življenje.

2. Z redom v tesni zvezi je snažnost, čistota. Snaga pospešuje zdravje (gl. str. 8 pod 3.), vzbuja in goji čustvo lepote (gl. str. 77), in je v bližnji zvezi z notranjo čistostjo. S snažnostjo se prikupimo

drugim, zamazanost pa je znamenje neomike, surovosti. Učitelj mora torej za čistoto v šoli skrbeti prav strogo ter stanovitno, toliko bolj, ker je marsikateri domači hiši le premalo mar za to potrebno čednost. Prizadeva naj si torej vzgojitelj:

a) Za snago v šoli. Vse poslopje in okolica njegova naj je zgled čistote. Po veži, mostovžih, stopnjicah, sobah, straniščih... mora biti vse čedno, snažno. Po tleh ne smejo v učilnici ležati kosci papirja, stara peresa, drobtinice itd. Vsaki dan ali na drugi dan je treba dobro pomesti, s klopi in miz prah obrisati, pajčevine odpraviti... Ob določenih časih se morajo omiti tla, osnažiti okna, obrisati table. Pred šolsko sôbo naj je priprava za snaženje čevljev.

b) Snažni morajo biti učni pripomočki vzgojencev: knjige, pisane, tablice, pisalno orodje... Za shranjevanje samoučil imej vsako dete svojo torbico. Paziti je na učence, da previdno ravna s črnilom in s posodicami za tinto, ter ne onesnažijo niti sebe in svojih reči niti drugih.

c) Čedna naj je obleka učencev in njihovo telo. Otroci se morajo po učiteljevem prizadevanji navaditi, da sami skrbé za snažnost lastnega oblačila in obuvala. Nihče ne smé na čevljih prinašati blata v šolsko sobo. Obličje, vrat, roke... vzgojencev naj so vedno lepo umite, lasje počesani, nohti porezani itd. Snaga stane samo nekoliko pazljivosti in skrbi, zato tudi najubožnejši učenec lahko stori, kar v tej zadevi od njega tirja vzgojitelj.

Učitelj dosega snažnost v tem trojnem smislu: z lastnim zgledom, s skrbno privado in z doslednim nadzorovanjem. Vzgojenec naj torej pred vsem spoznava na učiteljevi osebi, kaj je čedno, snažno; naj je tudi obleka vzgojiteljeva stara, uborna, mora vendar le vedno biti snažna, okračena, nikoli raztrgana. Preden začne podučevati, pogleda naj po šolski sobi in po klopeh, če je vse v redu in snažno; kar spazi nedostojnega, treba je kolikor mogoče brž odpraviti. Tudi učence same, zlasti mlajše, je treba večkrat pogledati. Ako spazi na njih pogoške zoper snažnost, naj dotične vprvič samo opominja in poduči; ako to ne pomaga, je treba postopati strožje. Umazanca naj učitelj pošlje na vodo ali pa domu, da se umije in osnaži. Vsak učenec mora imeti ruto za nos. Tudi o snaženji ust in zob je treba podučiti otroke. Ako vzgojitelj v vsem tem ravna prav vstrajno, dosledno, se otroci navadijo čistote, dobivajo veselje nad čednim, ličnim, in naposled jim nesnaga postane kar neznosna.

§ 43. Kako voljo povzdigovati do moralne svobode: c) z zapovedjo, prepovedjo in nadzorom.

1. Privadi in disciplini se morate pridružiti zapoved in prepoved, s katerima naznanjamo vzgojencu, kaj mu je storiti in kaj opustiti. Učitelj ukazujoč in prepovedujoč mora ravnati jako varčno ter zakonov ne smé dajati brez gotove potrebe. Premnogoterega naj ne zahteva hkrati, naj ne odreka, kar more dopustiti brez nevarnosti; prepovedati ne smé, če se ni bati prestopka. Marsikatero napako in nerodnosti bi ne učinili otroci, celo na misel bi jim ne prišla, ako bi jih učitelj na-njo ne opozoril z nepotrebnimi prepovedmi!

Vsaka zapoved ali prepoved mora biti: *a)* jasna, tako izrečena, da vzgojenec takoj vé, kaj mu je storiti, kaj opustiti. *b)* Določna, zato da učenec čuti resnost zahteve. *c)* Kratka, ki razodeva moč in resnoto ter zabranja vsak izgovor. Več pa ko je besedi, manjši je vtis. *d)* Brez izime, dana vsem učencem brez razločka, naj si je ubožnih ali pa imenitnih starišev, slabe glave ali pa odličnjak. *e)* Nepreklicljiva, t. j., kar je po modrem prevdarku vzgojitelj ukazal ali prepovedal, mora se spolnovati natanko. Brez važnega razloga učitelj ne smé spreminjati dane postave ali dopuščati izjeme. Z omahovanjem in neprimerno odjenljivostjo si vse spridi. Kedor zapoved ali prepoved umakne vsled otrokovih prošenj ali solzá, pa kedor se sam ne meni veliko za izvršitev zakona, taki obtežuje pokorščino, zgubi veljavo pred vzgojenci, in provzroča raznotere prestopke.

V obče ni treba, da bi pravil vzgojitelj, zakaj je to pa uno ukazal ali prepovedal, zlasti manjšim učencem ne; njegova veljavo mora biti mesto vzrokov. Da bi se otroku pred vsacim poveljem pravilo: zakaj in čemu tako, bi to ne bila prava pokorščina, ako bi ravnal po ukazu; kajti tu bi ne podvrgel svoje volje učiteljevi volji, ampak storil bi zahtevano le zato, ker sam spozná potrebo povelja ali prepovedi. A časih pa vendar smé vzgojitelj zlasti večjim in razumnejšim učencem povedati vzrok zapovedi ali prepovedi, zato da spoznajo nje korist in potrebo ter rajše slušajo. — Važnejše za ohranitev discipline posebno potrebne zapovedi in prepovedi v nekaterih krajih učencem dajó v obliki spisanih šolskih postav. Taki domači zakoni pa morajo biti vselej kratki, jasni in naj obsegajo le najpotrebnejša določila. Kar ni neposrednje v zvezi s šolskim življenjem, naj se ne sprejme v te postav. Presplošne ne smejo biti, pregloboko v posameznosti pa naj tudi ne segajo. Da učenci dobro poznajo svoje domače šolske postav, naj jim jih učitelj ob začetku vsacega poluletja prečita in nekoliko

razloži. Prav je, če tablica s temi zakoni visi na primernem kraju šolske sobe; še boljše pa je, da jih ima učitelj shranjene, ter le takrat v roke vzame in dotično iz njih prebere, kedar se kedo zoper nje pregreši. Kjer so v navadi take šolske postave, morajo se splovnati prav natanko; ako bi učitelj tega strogo ne zahteval, bi spodkopaval njih veljavo. Boljše je, spisanih šolskih zakonov ne imeti, kakor pa ne veliko se meniti za njih izvršitev.

2. Potrebno vzgojno sredstvo je tudi nadzor, pazljivost, s katero vzgojitelj ubrani dokaj napačnega in hudega, pa otroka spodbada k dobremu. Prava čuječnost in nadzorovanje ni v tem, da bi učitelj kar nič ne mogel potrpeti z otroško lastnijo, ali da bi brž grajal vsako malenkost in otročijo. Tudi to ni modra pazljivost, ako vzgojitelj na učence preži kot nekak policist, če jih nalašč zasleduje, morda pri tem še posebne zvijače rabi... Učiteljeva pazljivost mora biti prav ponaturna, namreč taka, da vzgojenci sicer vedó: učitelj čuva nad našim vedenjem in življenjem, a da jim nadzor ni nadležen, ne omejujoč jim svobodnega gibanja bolj, kakor je treba v dosego vzgojinega namena. Starejše, duševno vže bolj razvite učence naj vzgojitelj nadzoruje nekako bolj iz daljave; tako naj jih opazuje, da jim to ni kaj občutno. Večji otroci se morajo namreč privaditi, da čuvajo sami nad seboj; nadzor torej polagoma pojenjuje, da more učenec postati samostalen.

Vzgojitelju je treba paziti zlasti:

a) Na občen je posameznih učencev. Veliko, veliko je na tem, s kom se druži vzgojenec: občevanje z dobrimi, nepopačenimi ga oblažuje, po slabi tovaršiji pa „rada glava boli“.

b) Na berilo, kajti knjiga je otroku tih tovariš, ki mu nevidoma vdihuje dobrega duha ali pa hudega.

c) Na vse, kar bi škodovati utegnili nedolžnosti vzgojenčevi, ali kar spodkopava sramežljivost. Previdno mora torej učitelj nadzorovati igrišča, kopališča, šolska stranišča itd. Opazuje naj zlasti tako dete, katero se družčine ogiba in najraje v samoti tiči. To se ne vjema z otroku prirojeno živostjo, je marsikaterikrat sumljivo, ter utegne izhajati iz skrivnih vzrokov.

d) Nadzora je treba še posebno v šoli med poukom. Zlasti tu se kaže moč učiteljevega očesa; veliko, veliko vzgojitelj z njim dosega pri otrocih. Čuječe oko učenikovo pregleda vse vzgojence, primorajoč jih s tem, da tudi oni na-nj zró. Njegovo oko brž opazi, ako je nepazen kak učenec, če kaj neprimernega počenja, ako ima roke pod klopjo, če si skuša pomagati z nedopuščenimi sredstvi...

sploh: veliko kaznjivih reči odvrne, ki bi se sicer zgodile. Hudo zaprečiti pa je gotovo vselej boljše nego pozneje kaznovati. S svojim očesom učitelj izpodbuja in plačuje, svari in kaznuje. S svojim pogledom vzgojencem kaže ljubezen in skrb, radost in nevoljo. Tako oko, ki uravnava vso disciplino, ima vzgojitelj, kateri je mož dejanja in ljubezni, kojega prešinja pravi duh ter skrb za časni in večni blagor učencev.

§ 44. Kako voljo povzdigovati do moralne svobode: d) s plačili in kaznimi.

Čeravno bi vzgojitelj z vsemi do sedaj naštetimi sredstvi vodil svojih učencev voljo k dobremu, zgodili bi se vendar-le vže zaradi splošnje slabosti človekove razni manjši in večji prestopki. Saj nas čutnost vedno v prepovedano vleče, in le po dolgem in trdem boju jo zmaga naš duh. Treba je torej slabotni volji vzgojenčevi ter duhu njegovemu marsikaterikrat na pomoč prihiteti še z drugim vzgojnim sredstvom, namreč s plačili in kaznimi. Res da se z njimi ne obračamo neposrednje do volje otrokove, ampak do čustvenosti; kajti s plačilom in s kaznijo vzbujamo v učencu prijetno in neprijetno čustvo, zato da bi moralno-dobremu v njem pomagli do zmage čez čutno želenje. A med čustvenostjo in hotenjem je tesna zveza: za kar se vname čustvo, tisto radi storimo; veliko premagovanja samega sebe pa je treba volji, da izvrši, kar napolnuje človeka s čustvom neugodja, kar mu je neprijetno. V vseh razmerah storiti pravo, dobro samo zaradi dobrega samega, to je mogoče le človeku, stoječemu na visoki stopinji kreposti. Tega skoraj ni pričakovati od šolske mladine, kateri je zlo še toliko nevarnejše, ker pred nje stopa kot nekako dobro, ki jej za trenotek ponuja nek vžitek. To zapeljivo moč hudega vzgojitelj oslabi, ako tako uravná, da nedopuščnemu vžitku takoj sledi britka kazen. Tako se otroci prepričajo, da ne smejo počenjati zlega, grešnega, če se hoté obvarovati žalostnih, neprijetnih nasledkov. To spoznanje, ta skušnja jim je velik dobiček za vse poznejše življenje. — Kazen bolj negativno deluje, odvrčujoč od hudega; plačilo pa bolj pozitivno, spodbujajoč k dobremu. Da pa izvršimo dobro, se nam je treba bojevati, premagovati; zato se nam dobro dozdeva neprijetno, bitko. To navidezno grenkoto mora vzgojitelj kolikor mogoče oslabiliti, zmanjšati s tem, da zlasti z večjim trudom storjenemu dobremu po njegovi uravnavi takoj sledi kaj prijetnega, t. j. plačilo. Na ta način dospe vzgojenec do spoznanja in prepričanja, da prav ravnati, dobro storiti človeka osrečuje, in da je torej vže vredno, da se za pravo

in dobro nekoliko potrudimo. To prepričanje ostane učencu za poznejše življenje, kar je pedagoška vrednost plačila. — Kazni in plačila naj se učitelj poslužuje le redkoma, samo takrat, če ne shaja z drugimi vzgojnimi sredstvi. Prepogosto plačevanje in kaznovanje nima nameravanega učinka, je brezvspešno. Da učitelj s tem izrednim vzgojnim sredstvom doseže svoj cilj, mora nagrada in kazen tudi še biti:

a) Individualna, t. j. odbrana po osebi dotičnega vzgojenca, po njegovem telesnem in duhovnem svojstvu. Učitelj mora torej gledati na starost, spol, moč, čut, temperament... onega otroka, kojega hoče obdariti ali kazniti.

b) Ponaturna, t. j. plačilo in kazen naj kolikor možno iz dotičnega nagrade ali kazni vrednega dejanja izhaja nekako samo ob sebi, kot njega narurni nasledek. Najboljša kazen ali plačilo je torej tisto sredstvo, katero se najbolj približuje prirodnim posledicam zadetnih dobrih ali zlih dejanj. Najbolj ponaturno torej plačujemo ali kaznujemo, ako učinimo, da prirodne posledice nastopijo urno in krepko. Lažnik n. pr. se ponaturno kaznuje s tem, da mu ne zaupamo več; odkritosrčnemu pa naj je plačilo, da se na-nj popolnoma zanesemo. Lenuhu narurna kazen je, da mu zabranimo veselico in da mora popraviti nasledke svoje zanikarnosti; nasproti pa naj se pridni s tem nagraduje, da mu po prestanem trudu dovolimo oddih ali kako zabavo.

c) Pravična je nagrada in kazen takrat, če je v pravem razmerju z zaslugo in s krivdo. Malih pregreškov, neznatnih napak ne smemo kaznovati hudo, pa tudi za kako malenkostno dobro ne smemo prisojati velikih plačil.

d) Nepristrana, v enakih razmerah za vse učence enaka, kajti nobena reč šolarjev toliko ne žali in učitelju toliko ne škoduje, kakor če spazijo otroci, da učitelj rabi različno mero, da je pristran.

Sedaj govorimo še nadrobneje o plačilih in kaznih.

I. Plačilo je torej vsako tako sredstvo, koje vzgojitelj vporablja nalašč zato, da bi z njim v vzgojencu vzbudil veselje do pravega in dobrega. Vprašajmo se:

1. Kaj naj se plačuje? Nagrade vredno je samo tisto, kar je učenceva zasluga ter sad njegove pridnosti, pazljivosti, resnega njegovega prizadevanja..., ne pa ono, kar izhaja le iz prirojene sposobnosti. Samo zarad darovitosti, bistre glave, zavoljo dobrega spomina, telesnih prednosti ali rodu... nikomur ne smé vzgojitelj dajati hvale in plačila. Učenceva zasluga in torej tudi pohvala, nagrada se pa ravna po večji ali manjši težavi ali oviri, katero mu je bilo treba premagati izvrševaje dotično zaslužno dejanje.

2. Kako naj plačuje vzgojitelj? Da doseže, kar name-rava z nagrado, mora učitelj plačujoč res ustrezati kaki želji, kakemu nagonu otrokovemu, mora s plačilom podajati vzgojencu res neki vžitek, sicer v njem ne provzroči prijetnega čustva, veselja. A tu je pomniti, da vzgojitelj ne smé plačevati na tak način, da bi ustrezal nagonu in želenju, ki se mnogokrat prevrže v pogubno strast, kar se pogostokrat zgodi n. pr. pri čutnih, nižjih nagonih, kateri hrepené po telesnem vžitku. Učitelj ne sme torej tako plačevati, da bi s pri-znano nagrado gojil poželjivost, pohlep po čutnem vživanji, ali pa lakomnost, nagon si pridobiti kaj. Denarjev torej ne smé deliti vzgo-jitelj za šolsko plačilo, in če vže sicer hoče učencu dati kako darilo, ne smé materialna vrednost stvari biti glavna reč. Sploh pa je treba v šoli odbirati učencem taka plačila, s katerimi modro, v pravi meri gojimo duhovne, višje nagone, n. pr. častiljubje, samočutje, nagon, znanja, delovanja, svobode.

3. S čem naj plačuje šola? Primerne nagrade so:

a) Učiteljeva zadovoljnost, kojo naznanja gojencu s pohvalo, ki je nepokvarjenemu in nerazvajanemu otroku prvo in zadostno plačilo. Kolikor krajše in prosteje izreka pohvalo, toliko boljše. Po navadi naj zadostuje: prijazno, odobravaljoče obličje učiteljevo, rahlo pri-kimljanje, kratka, primerna beseda.

b) Dober red, ki je pismeni ter stalni izraz pohvale. Ako učitelj vestno ravna pri presodbi, dobri redi močno vplivajo na vzgo-jence: pridnim napravljajo veliko veselje, in jih spodbujajo k še večji marljivosti. Po tem potu učitelj priznanje in pohvalo razodeva: ali presojujoč posamezna dela, n. pr. razne sestavke, ali pa o vzgojencu ter o njega napredku, pridnosti in nramnosti splošno sodbo izrekujoč s spričali in šolskimi naznanili.¹⁾ Ta šolska poročila še zlasti zato priganjajo k pridnosti in lepemu vedenju, ker jih učitelj pošilja rodi-teljem na dom, da jih podpisujejo ter izvedó, kako je z njihovimi otroci v šoli.

c) Častno mesto, katero se pa učencem ne smé odkazovati za posamezne slučaje pridnosti, ampak le za daljšo, vztrajnejšo, z lepim vedenjem združeno marljivost. Častni sedež naj je prvo mesto v klopi, pa tudi bolj oddaljeni prostori v šolski sôbi naj služijo v ta namen. Mirnejšim in pridnejšim učencem smé namreč vzgojitelj več zaupati ter jih ni treba vedno pred očmi imeti; blizo sebe, v prvih

¹⁾ O spričalih na ljudski šoli glej: Ukaz ministerstva za bogočastje in uk dné 20. avgusta 1870, §§ 19, 20; 66, 67, 68.

klopek naj ima nepokojnejše in zanikarnejše otroke zaradi lažjega nadzorovanja, pa kratkovidne, da vidijo na šolsko tablo.

d) Stanovitno pridnim in npravnim učencem bodi plačilo kaka majhna častna služba, n. pr. da sme dotični učitelju pomagati pri kaki reči, recimo, da obrisuje tablo, izpira gobo, obrezuje kredo, ali enacega kaj.

e) Tudi majhna darila smejo plačilo biti, a ne pogostokrat. Biti morajo le častna darila. Ni torej gledati na njih stvarno vrednost, ampak: α) na njih višji, nabožen pomen, in na umetniško vrednost (n. pr. lepe podobice); β) na njih djansko, praktično vrednost in potrebnost za poduk (n. pr. knjige, pisanke, peresa, pisala), kakoršnih reči naj le časih pridnim, a ubožnim učencem vzgojitelj daje za darilo, da otrokom napravi veselje, njih staršem pa s tem odvzame nekoliko skrbi.

f) Več učencem ali vsem skupaj, ako so se vrlo obnašali, so plačilo nedolžne veselice, n. pr.: lepa in podučna zgodbica, koju jim učitelj pové ob koncu ure; pesmica, ki jo smejo vzgojenci zapeti; sprehod pod mило nebo; vkupna radostna igra ... To vzbujá novo veselje do učenja, dela otroke učitelju še bolj naklonjene, nagiba celó zanikarne k večji delavnosti.

g) Javna odlikovanja in darila ob koncu šolskega leta, nekđaj sploh navadna, je odpravilo današnje zakonodajalstvo.¹⁾ Smé pa n. pr. duhovni pastir ali kak drug prijatelj šolske mladine ob koncu leta preskrbeti pridnim in npravnim učencem za darilo primernih knjig ali kaj družega, kar je gotovo koristno, če se le razdelitev darov izvršuje pravično, kolikor mogoče.

Praviloma naj se vzgojenci plačujejo še-le po storjenem hvalevrednem dejanji, ne da bi se mu vže prej obljubovala kaka nagrada. Le redko kedaj naj učitelj otroka opozoruje na poznejše plačilo ter naj mu je obljubi, a le za kako tako dejanje in ravnanje, pri katerem bo vzgojencu treba dokaj prizadevanja in truda. Vselej pa mora previden biti učitelj pri obljubah; le kolikor izpolniti zamore in smé, naj obljubi, a paziti mu je, da šolar ne postane preveč plačilaželjen.

II. S kaznimi učitelj v vzgojencih vzbujá neprijetno, bitko čustvo, da bi jih živo opomnil na prelomljeno postavo in zabranil nov prestop; pa tudi zato, da druge še dobre učence obvaruje vpliva slabih zgledov. Kazen torej slabi moč zlega, in pripomore dobremu do zmage. Res, da nekateri stariši odgojé dobre otroke brez poseb-

¹⁾ Glej: Šolski in učni red občnim ljudskim šolam, § 24.

nega kaznovanja, tudi v šoli nekateremu učencu celo leto ali še dalje ni treba kazni, a to so redke izjeme. V obče pa velja, da kakor Bog sam pri vzgojevanji svojega ljudstva rabi kazni, tako tudi domača hiša in šola ne more shajati brez tega vzgojnega sredstva. Poglejmo torej:

1. Kaj naj se kaznuje? Je-li kaznjivo kako dejanje ali ni, zavisi od mišljenja tistega človeka, ki stori dejanje. Le samo zadolženju naj sledi kazen; ne smé se pa kaznovati, kar je nasledek nezadolžene slabosti, pičle darovitosti; tudi ne, kar izhaja iz nezadolžene zmote. Gotovo pa je kazni vredno, kar je sad prave zanikarnosti, lenobe, ali še celó spridenega srca in hudobne volje učinek. Za zgolj otroške napake, n. pr. za razmiselnost, pozabljivost ... zadosté male zabranilne naredbe. Kedor je grešil vsled hudega vnanjega vpljiva ali v silni skušnjavi, ne smé kaznovan biti pretrdo, ampak milo, prizanesljivo naj učitelj ravna s takim. S posebnimi kaznimi tudi taci pregreškov ne smemo kaznovati, kateri so vže sami na sebi imeli hude ponaturne nasledke za krivca, n. pr. ako je deček zoper učiteljevo prepoved hodil na led ter se je pri tem telesno poškodoval; če vzgojenec ni slušal svarila in je vsled vživanja nezrelega sadja zbolel itd. V taci dogodkih naj otroka samo opozoruje na zadolženje in kazen božjo, vodi naj ga do spoznanja in obžalovanja svoje krivde, pa do trdnega sklepa poboljšanja.

2. Kako naj kaznuje vzgojitelj?

a) Malokedaj, le če je res treba; ne za vsako malenkost ali kar iz navade. Prepogostnega kaznovanja se otroci tako privadijo, da postane brezvspešno. Šola je toliko boljša, kolikor manj jej je kazni treba, ne da bi škodo trpela red in napredek.

b) Kazen naj je tudi zdravilo; treba jo je torej vselej tako izbrati, da je res zdravilna. Kakor ni vsak lek zoper vsako bolezen in za vsacega bolnika, tako tudi ena in ista kazen ni za vsak pregrešek in za vsacega grešnika. Prepiravcu n. pr. je primerna kazen, da ga ločimo od družih, ter posadimo na poseben prostor; lenuhu, da mora po poduku v šoli ostati ter naučiti se ali spisati, kar ni hotel storiti doma; veliki surovosti se prilega telesna kazen itd. Ozir grešnika pa naj učitelj odbirajoč kazen gleda: α) na starost učenca. β) Na spol. Pri deklicah se sploh shaja z milejšimi kaznimi, kakor pri dečkih; sosebno telesno naj bi se praviloma ne kaznovale, da se v njih ohrani zlasti za poznejše življenje toliko važno čustvo: nihče se me ne sme dotakniti! γ) Na dušno posebnost: je-li plah ali prevzet, rahločuten ali surovec, kake krvi ... po tem se ravna kazen. δ) Na telesno lastnijo otrokovo: bolehav ali trden. — Da je kazen

zdravilna, mora vzgojitelj kaznovati z neko očetovsko resnobo in tako, da spozna učenec, kako hudo in britko mu je, ker mora kaznovati. Ne poboljšal pa bi grešnika s kaznijo, ampak še razkačil bi ga ter popolnoma zgubil njegovo zaupanje, kedor bi se med kaznovanjem tako vedel, kakor bi se samo znašati hotel nad njim, ali kedor bi ga kaznujoč grdo zmerjal in zasmehoval. Kedor boljšati hoče, naj ob veliki razburjenosti nikoli ne kaznuje; premaguje naj se ter počaka s kaznijo, odloživši jo do konca šolske ure. Tudi ravna krivično ali prehudo marsikaterikrat, kedor kaznuje v strastnosti.

c) Kazen je treba odmerjati po velikosti zadolženja. Ne smemo segati po velikih, dokler je mogoče shajati z manjšimi. Nobena stvar vzgojenca hujše ne boli, kakor prevelika ali celó nezaslužena kazen. Da učitelj ne greši v tej zadevi, mora pri nejasnih in imenitnih rečeh prej natančno in nepristrano preiskovati, potem še-le izreči sodbo. Da bi pri tem za pričo rabil učenca zoper učenca, tega naj ne stori, če ni prav treba. Tožarenja naj ne goji učitelj. Če v pre naglici ali po zmoti vzgojitelj kaznuje nepravilno, naj krivico previdno popravi. Navadno v izgovor zadosti nekoliko prijaznih besedi.

d) Želeti je, da kaznovanec vselej spozná, da je kazni vreden, zato ni dobro, če učitelj kaznuje takoj, ko spazi pregrešek. Navadno naj skuša pred kaznovanjem dovesti vzgojenca do spoznanja storjene krivde, s primernimi, kratkimi besedami mu pred oči stavivši njegovo pregreho. Ako tako ravna učitelj, se kazen dotičnemu ne zdi več neko hudo, izvirajoče samo iz volje vzgojiteljeve, ampak potreben nasledek njegovega dejanja, kar stori, da se storjenega pregreška živo zaveda. Pri upornih, trdovratnih otrocih pa ni pričakovati, da bi priznali: kriv sem in kazni vreden — zato naj pri taci h grehu takoj sledi kazen. — Po modrem prevdarku izrečeno kazen je treba tudi izvršiti. Prekliče naj jo učitelj le tedaj, če bi se bil pre naglil, nepravilno sodil; pa tudi takrat jo smé spregledati, kedar krivec kaže prav veliko kesanje, ali se sploh tako obnaša, da se ni kmalo bati enacega pregreška. Časih smé vzgojitelj tirjati od učenca oblube, da tega ali onega ne bo več storil, a le redko kedaj ter samo takrat, če je res poboljšanja upati; kajti sicer bi moral dotičnika še hujše kaznovati, ako bi ne bil mož-beseda.

e) Res, da naj se kaznujoč učitelj obrača zlasti do samočutja otrokovega, a vendar ne smé s kaznovanjem v vzgojencu zatirati tega čuta in pa čustva za poštenje. Napačno je torej: samo zaradi nekaterih grešnikov v razredu kaznovati vse učence; ali posameznega krivca kar brž obsoditi za vse življenje, češ, iz tebe nikoli prida ne

bo ... hudobnež si, in hudobnež boš ostal itd., ampak le tisto naj graja, kar je graje in kazni vrednega učinil, zraven pa naj ga pri-ganja k poboljšanju z božjo pomočjo. Ni prav, tako kaznovati, da bi grešnika preveč osramotil pred sošolci ali celo pred drugimi ljudmi; zabavljic, psov, ostudnega primerjanja ... ne gré rabiti. Brez potrebe naj učitelj pozneje nikomur ne očita storjenega pregreške ali prestane kazni; le če bi dotični učenec kazal nagnjenje, ponoviti napako, naj se mu kratko v spomin pokliče prejšnja kazen.

3. S čem naj kaznuje učitelj? Šolske kazni¹⁾ moremo razvrstiti od manjše do večje tako-le:

a) Graja, katero naj vzgojitelj daje na znanje z resnim, gra-jajočim pogledom, z gibanjem roke, s kakim znamenjem (n. pr. s trkljanjem na mizo), z besedo, karanjem. Na učiteljevi osebnosti in na njegovi razmeri do učencev je, koliko da pri njih opravi s samo grajo. Kolikor krajše izrazujemo grajo, toliko boljše. Če kedo veliko govori, upije, zmerja in toži čez hudobijo učencev, s tem malo opravi. — Graji sorodna je sva r i t e v, kinaj je vselej resna, dostojna, kratka — pa ž u g a n j e, s katerim opozorujemo vzgojenca na neprijetne nasledke, ki nastopijo gotovo, ako se pregreši. Nikoli ne smé vzgojitelj žugati z rečmi, kojih izvršiti ne misli, ne smé, ali celo ne more. Če spazijo otroci, da žuganje ni resno, ostane brezvzpešno učiteljevo pretenje.

b) Slab red, ki je za učenca prava kazen zlasti ondi, kjer stariši na to pazijo, ter podpirajo učitelja v šolskem prizadevanji. Treba je skrbeti za to, da roditelji res v roko dobé in pogledajo šolske naznanila in spričala.

c) Odvzeti častno opravilo ali odlični sedež, ki ga je učitelj odkazal vzgojencu kot plačilo za prejšnjo pridnost in lepo vedenje.

1) Ukaz ministerstva za bogočastje in uk dné 20. avgusta 1870 (šolski in učni red) v tej zadevi določuje to-le: § 24. Pri vzgojnih pripomočkih se je ozirati posebno na otrokove lastnosti. Kazni nikakor ne smejo nevarne biti otročjemu npravnemu čutu niti zdravju. Telesno pokorilo nikjer in nikdar ne smé priti v šolo. — Za vzgojne pripomočke sploh veljá: hvala, nagrada razun letnih premij; z druge strani: svarilo, karanje, stanje med klopmi, ali zunaj klopi, podžek v šoli s primernim nadzorom (o čemur je povedati roditeljem, ako se more), poziv pred učiteljski zbor (v šolah enorazrednicah pred prvosednika krajne učilnične oblasti), na-posled začasna izločitev iz šole. — Izključiti smé samo v izjemnih primerah, kedar bi bilo zelo nevarno drugih učencev npravnosti, če otrok ostane v šoli, krajna učilnična oblast po nasvetu šolskega voditelja (v večrazrednicah po nasvetu učiteljskega zbora).

d) Prepovedati veselico, šolsko zabavo, igro, ali kaznjenca ne saboj vzeti na kak vkupen sprehod. To naj se zgodi le malokedaj ter pri taci učencih, ki so po zanikarnosti in iz lenobe zanemarili svoje šolske dolžnosti, pa pri onih, ki hudovoljno motijo in dražijo sošolce pri igri, in se vedno prepirajo z njimi.

e) Od drugih učencev odločiti koga v šolski sôbi, kar naj stori učitelj: α) s tacimi, kateri sosede med podukom pogostokrat motijo s svojo blebetavostjo in nagajivostjo. β) Nepazljivcem, kojim naj odkaze mesto blizo sebe. γ) Neopravičeno prepozno dohajajočim, ki naj nekoliko časa za kazen stojé ob durih ali pri svoji klopi. δ) Takim učencem, ki se močno pregrešé, n. pr. s predrzno lažjo, s tatvino, suróvostjo, uporom, s trdovratno lenobo. Sedé naj v posebni, nalašč takim kaznjencem odmenjeni klopi tako dolgo, da se začnó poboljševati. — Venkaj pred duri šolske sobe učitelj ne smé nikogar postavljati za kazen, kajti odtegnil bi ga poduku, in otrok bil bi zunaj brez nadzorstva. Tudi ne smé nikomur ukazovati, da naj za kazen kleči, kajti s tem bi onečastil in zlorabil ta izraz našega poniževanja pred Bogom.

f) V šoli pridržati učenca po končanem uku je primerna kazen takim, ki prepozno dohajajo v šolo, pa tistim, ki se iz lenobe ne naučé ali ne izdelajo, kar je bila njihova dolžnost. Ko učitelj v šoli pridrží kaznjence, ali zapre, kakor pravimo, jih nikoli ne smé puščati samih in tudi ne brez dela. Ako je mogoče, naj jih nadzórjuje sam; primerno delo lenuhom pa bôdi: da se naučé in izdelajo, kar so doma zanemarili. Kedar vzgojitelj v šoli pridrží kakega učenca, mora to sporočiti starišem njegovim, da vedó, kje je in da ga vprihodnje priganjajo k pridnosti ali sploh odstranjajo vzrok té kazni. Preveč dolgo otrók ne smé pridrževati v šoli: tudi ne čez opoludné, da bi ostali brez jedi, ker bi jih to storilo nesposobne za popoldanski poduk.

g) Za nekoliko časa poslati v nižji razred je huda kazen takim, kateri imajo dokaj čustva za poštenje. A to naj se učini le redko kedaj, in samo zavoljo daljše zanikarnosti ali vedne nepazljivosti. Ker učitelj s to kaznijo vzgojenca odtegne poduku njegovega oddelka, naj ga nikoli ne pušča čez par ur v nižjem razredu.

h) Telesnega kaznovanja ne dopušča sedanji avstrijski šolski zakon, in moderni človekoljubci hoté, da naj vzgojitelj izhaja brez vsacega telesnega strahovanja. Skušnja uči, da v obče to ni mogoče. Priznamo pa, da je telesna kazen v šoli le tedaj opravičena, kedar nič več ne pomagajo mečje kazni in drugi pomočki. Telesno

kaznovanje naj je toraj redka izjema, le v sili naj se rabi; a nikoli za pregreške otroške lahkomišelnosti in prenačlenjenja, temveč n. pr. za očitni upor, zaradi grde, drzne laži, zavoljo obrekovanja, pretepa, trpinčenja živali, tatvine, velike nesramnosti... Vzgojitelj naj se odločuje za telesno kazen vselej le po modrem prevdanku; zlasti mora kaznjivo dejanje vselej biti prav gotovo. V razburjenosti naj nihče ne strahuje telesno, tudi nikoli na kak surov način. — A kako naj se v šoli telesno kaznuje, če vže mora biti! Sv. pismo, govoreč o tem vzgojnem sredstvu, pravi: „Ne odteguj otroku krotitve; zakaj če ga s šibo udariš, ne bo umrl... Ti ga boš s šibo udaril, njegovo dušo pa boš pekla rešil“ (Preg. 23, 13, 14.) Tedaj šiba ali tenka palčica naj je vzgojitelju v skrajni sili kazensko orodje. S to naj dá hudobnežu primerno število udarcev na dlan, a ne na hrbet, roke ali konec prstov. Surovo pa je, nevarno, toraj prepovedano n. pr. dajati zausnice, močno vleči otroka pri ušesih, ga udarjati po glavi ali drugih občutljivih delih telesa, s knjigami nabijati in enako. Sicer pa zopet rečemo: telesno kaznovanje naj je zadnje. Diesterweg pravi: „Gorjé šoli, v kateri mora vladati palica; a tudi gorjé, ako v nji palica nikdar ne smé biti skrajno sredstvo.“

§ 45. Kako naj učitelj pokrepčuje vzgojenca v moralni svobodi.

Učitelj kot vzgojitelj potrjuje svojega učenca v moralno-prosti volji, ako ga prav pridno vadi v vseh tistih čednostih, katere so vrlemu značaju podlaga. Take kreposti so zlasti: strah Božji in ljubezen do Boga, pokorščina, vestnost, pridnost in zvestoba v poklicu, sramežljivost, spodobnost, resničnost, pravičnost, varčnost, zatajevanje samega sebe in duh občestvenosti. Vse te čednosti so sad nabožne vzgoje domače in šolske; kjer pa ni sv. vere, duha pobožnosti, ondi ovené, ne morejo rasti. Kedor toraj hoče vzgojenca voditi k moralni svobodi ter pravi čednosti, mora v njem vnemati krščanskega duha, ga mora vaditi prave pobožnosti. Naj povemo na kratko, kolikor namreč nismo vže prej o tem govorili, kako je treba v otrocih gojiti naštete čednosti.

1. Strah Božji, ki je začetek modrosti, stori, da vzgojenec dobro dela, prav ravna tudi takrat, ko ga ne opazuje nihče. Bog vse vé, vse vidi, je vsegapričujoč, pozná naše najskrivnejše misli in želje... on je neskončno pravičen, plačuje celó najmanjše dobro delo, a kaznuje tudi najtajnejšo hudobno misel, nad katero se veselimo itd.; to so resnice, o katerih morajo vzgojitelji doma in v šoli mladini govoriti zopet in zopet, ter prav globoko jih vtisniti duši otrokovi.

Strah Božji naj učitelj vnema v vzgojencih tudi z lastnim zgledom pa z živim dopovedovanjem primernih zgodb. A govorili smo vže o tem enekrat; glej zlasti § 37.

2. Ljubezen Božja dopolnuje prejšnjo čednost. Goji in množi pa vzgojitelj v mladih srcih to krepost; ako velikrat spominja otroke na neskončno ljubezen božjo do človeškega rodu, katera se nam tako lepo razodeva v stvarjenji, v odrešenji in posvečenji; pa še zlasti, če otrokom živo in nadrobno stavi pred oči Kristusovo življenje, in delovanje njegovo za naše izveličanje. Posebno velik vtis napravijo na otroke besede vzgojiteljeve, ako prihajajo iz srca, ki resnično ljubi Boga. Ako se vname v srcih učencev prava ljubezen Božja, bodo tudi radi storili, kar ukazuje Bog, natanko bodo spolnovali svoje verske dolžnosti, bodo zarad Boga ljubili tudi svojega bližnjega. Več o ljubezni do bližnjega glej str. 79.

3. Pokorščina, prostovoljno in radostno spolnovanje tuje volje, je nekak izvir drugim čednostim, kajti pri vsaki se mora človek odpovedati svojevoljstvu in samohotnosti ter podvreči se višjemu spoznanju. Pokornost je potrebna vsacemu stanu, spoln, vsaki starosti; brez nje ni reda ne v državi ne v cerkvi. Učitelj si mora toraj krepko prizadevati, da se vzgojenci navadijo pokorščine; to je še toliko bolj potrebno zato, ker so v marsikateri hiši roditelji preveč popustljivi v tej zadevi. Šola bi kar ne dospela do svojega cilja, niti kot vzgojilnica, niti kot učilnica, ako bi učencev ne privadila stroge pokorščine. Da je pa lažje poslušnim biti vzgojencem, mora si učitelj pred njimi pridobiti veljavo in spoštovanje, ker voljna in vesela pokorščina dohaja iz ljubezni in zaupanja, a ne iz hlapčevskega strahu. Nadalje o tem gl. § 42. I., o načinu ukazovanja in prepovedovanja pa § 43. pod 1. — Kar tiče nepokorščino je učitelju treba previdarjati, je-li dotično nepravilno vedenje in dejanje vzgojenčevo morda samo navidezna neposlušnost, ali pa prava nepokorščina, t. j. vedoma in nalašč storjen prestopok. Ako učenec ravna zoper povelje le po zmoti, iz pozabljivosti itd., to ni upor. V taci dogodkih naj učitelj odstranja vzrok dozdevne nepokorščine, naj z očetovsko ljubeznijo opomni vzgojenca na napačno ravnanje, zahtevajoč od njega, da je bolj skrbljiv vprihodnje. Nasproti se pa s samo ljubeznjivostjo nič ne opravi pri grešniku, ako prihaja nepokorščina iz hudovoljne svojeglavnosti, kar skušen vzgojitelj kmalo spozná po glasu učencevem, na njegovem obličji in vsem vedenji. Očitno nepokornega ni mogoče poboljšati s samimi besedami, s katerimi mu kažemo velikost prestopka; uporstvu nasledek mora vselej biti kazen, koja je seveda

odbirati treba mirno, previdno, z ozirom na individualnost otrokovo. Očitno nepokornost naj zadeva očitna kazen, da se s tem v sošolcih uniči moč slabega zgleda, kojega je grešnik dal s svojim uporom.

4. Vestnost stori, da je človek v vsem prav natančen, spolnujoč svojo dolžnost celó v manj važnih zadevah ter tudi takrat, če ga nihče ne vidi in ne opazuje. Šola mora prav pridno gojiti med učenci to čednost, o kateri smo vže obširneje govorili v § 32. pod 2.

5. Z vestnostjo tesno združena je pridnost in zvestoba v poklicu, o čemur smo vže tudi poročali v § 39. pod 1.

6. Ena najmenitnejših, za osebno in za družabno življenje najpomenljivejših čednosti je sramežljivost. Ona ohranjuje telesno in duševno moč, svežost in živahnost, in človeka dela nekako posebno zalega in ljubkega. Več o tej kreposti gl. str. 76.

7. O pristojnosti, spodobnosti gl. str. 78 pod a); o nji sorodni priljudnosti str. 80.

8. Tudi za resničnost med otroci si mora prizadevati vzgojitelj kolikor mogoče. Med učenci ste resničnost in odkritosrčnost še zlasti zato velike važnosti, ker te čednosti odpirate vzgojitelju pot do srca otrokovega, da je mogoče nanj vplivati koristno in blažilno. Vzgoja k resničnosti obsega dvojno: gojenje resnicoljubja in pobijanje laži.

a) Učitelj naj goji resničnost v svojih učencih:

α) Z lastnim zgledom. Otroku je odkritosrčnost vže prirojena; saj nepokvarjeno dete res kar na jeziku nosi svoje srce. Šola naj toraj skuša to čednost ohraniti, kjer je še najti. Žal, da napačno ravnanje z otroci, slabi zgledi odraslih, ali nalašč osnovano zapeljevanje k laži mnogokrat spodkopljejo vže v zgodnji mladosti pri otrocih spoštovanje do resnice in zatarejo prirojeno odkritosrčnost. V šoli pa naj je učitelj vzgojencu nasproti v vsem in vsikdar resničen. Nikoli ne smé otrok pri njem spaziti laži, tudi laži iz šale ne, ali da se ogne kakemu ne-ljubemu vprašanju. V takem slučaju naj reče učencu, da mu ni treba vedeti tega in onega. Tudi pri obetani in žuganji naj je učitelj resničen; obljubovati ne smé, tudi pretiti ne, če ne misli ali ne more spolniti besede. Ako učenec spazi lažnjivo obetanje in žuganje, se mu omaje spoštovanje do resnice in do učitelja. β) Tudi z besedo svojo mora za resničnost vzgajati učitelj. Kaže naj vsaki čas največje spoštovanje do te čednosti, in priporoča naj jo učencem ob vsaki priliki. Z navdušenjem mora govoriti o lepoti resnicoljubja, s studom pa o grdosti laži. Opozoruje naj vzgojence, da je Bog zgolj resnica, ki zapoveduje in ljubi le resnico, laž pa studi in kaznuje, toraj ne more

dopadati niti Bogu niti poštenim ljudem, kedor ni resničen v govorjenji in dejanji. Dobro je, povedati učencem kak zgled iz sv. pisma, iz življenja svetnikov itd. o tacihi junakih, ki so brez strahu pred preganjanjem in smrtjo resnici dali spričevanje ter si celó življenja niso hoteli rešiti z lažjo. Taki zgledi imajo veliko moč do otroškega srca. γ) Z modrim ravnanjem pospešuje učitelj resničnost med vzgojenci: ako posebno zaupanje skazuje resničnemu, odkritosrčnemu učencu; če ob storjenem pregrešku manj kaznuje tacega, ki brž in brez prikrivanja pové resnico; ako vprašajoč po rečéh, pri katerih je res veliko premagovanja treba, da dete pové čisto resnico, dovoljuje nekoliko trenutkov pomisleka veleč mu: „Dobro pomisli, da se ne zmotiš...“ Tudi naj vzgojitelj dobro misli o učencu, namreč, da je govoril resnico; brez gotovega vzroka naj ne dvomi nad vzgojenčevo resničnostjo, vedno pristavlja: „Če se le ne lažeš? Kdo vé, če je res?“

b) Kako je ravnati, ako se učenec zlaže? Z vzo odločnostjo in resnobo je treba pobijati laž, ne ena ne smé ostati popolnoma brez kazni. Namen temu odločnemu postopanju zoper laž pa mora biti: ozdraviti lažnika, zabraniti, da se več ne zlaže. Gledati pa je učitelju pri vzgojencu, kojega je zasačil na laži, tudi na to-le: je li to njegova prva laž, ali pa se je zlagal vže večkrat? Je li obstal neresnico, ali pa trdovratno tají? Kaj je vzrok njegovi laži? α) Prva kazen za laž naj je nedopadenje učiteljevo; brž ko zasači laž, naj lažniku pokaže svoje nezadovoljstvo in naj ga posvari. Ako se ponavlja laž, je koristno neresničnemu odtegniti zaupanje za tako dolgo, da kaže poboljšanje. Predrzni, trdovratni laži je treba hujšega strahovanja. — A napačno bi bilo, ako bi vzgojitelj pri vsaki laži prav enako postopal in samo s kaznovanjem se zadovoljil, kajti s samo pokoro se lažnik ozdravi le redko kedaj. Da učitelj najde primerno zdravilo zoper laž, mora pozvedati: zakaj se je zlagal učenec? Dokler ni zamašen vir, tako dolgo ni ozdravljena laž. β) Časih vzgojenec laže iz strahu pred kaznijo, iz prenačljenja, ali v kaki hudi zadregi. V teh slučajih ni treba postopati prehudo, samo prijazno naj opozoruje učenca na storjeno napako, posvari naj ga. Če se je zlagal iz strahu pred kaznijo, naj pomisli vzgojitelj, ali ni morda tega sam kriv s svojim le prestrogim ravnanjem. Učenec časih laže iz napačnega usmiljenja, zato da bi pomagal iz zadrege komu ali obvaroval ga kazni. Tu ga je učiti, da je tako ravnanje zeló napačno, grešno; povedati mu je treba, kako se kaže prava ljubezen do bližnjega: ona ne prikriva tujega greha zato, da bi ostal brez kazni, ampak še pripomore k ozdravljenju in polajšanju bližnjega. Ako pa se učenci

zmenijo med seboj, da ne bodo izdali drug družega ter tajé vsled tega, naj učitelj vselej kaznuje tako laž. Časih stori čustvo poštenja, da se zlaže vzgojenec; sram ga je spoznati svoj greh, zato tají, laže. V takem dogodku je treba povedati učencu, da je sramotno ter zoper čast in poštenje človekovo, ako pregreho stori, ne pa, če jo odkritosrčno spozná. Da otroku olajša spoznanje storjene pregrehe, naj učitelj časih dotične stvari ne preiskuje vpričo družih. Tudi iz žlobudravosti ali nekake baharije časih laže učenec; ponašati se hoče z izmišljenimi dobrimi deli in junaštví. Tacega gré karati in osramotiti. Vseskozi grešen izvir laži je lenoba. Vzgojenec ni storil, kar mu je bila dolžnost, in potem se laže, da je storjeno. Tu mora slediti kazen, in zanemarjeno delo se mora storiti. Semtertje se zgodi laž med vzgojenci celó iz strasti, iz hudobije (da bi komu škodoval), iz sebičnosti, lakomnosti (da bi si z lažjo pridobil kako dobro). Kedarkoli izvira laž iz strasti, jo vzgojitelj mora kaznovati, a tedaj naj ravná tako, da bolno dušo ozdravlja s primernim poučevanjem in čeznaturými pomočki.

9. Marsikaterikrat se v otrocih prikazuje nagnjenje, prilastiti si stvari, katere jim dopadejo, ne zmeneč se za to, čegave so. Tako nagnjenost je treba skrbno zatirati, kjerkoli se prikazuje. Vzgojitelj naj učencem v srce zasadi nekaj svet strah pred tujo lastnino, in naj si je tudi samo kaka mala reč. Prestopkov zoper sedmo božjo zapoved učitelj nikdar ne puščaj brez kazni. Kar ima dete tujega, mora vselej vrniti, in storjeno škodo naj poravnava, kakor koli mogoče. Natančneje o poštenosti in zvestobi glej str. 82.

10. Tudi varčnosti se je treba vaditi vže v mladosti, ker le tako si more vzgojenec pridobiti to čednost, ki je važna za posameznika, in tudi za narodno blagostanje sploh. Štediti, z malim shajati, dobro gospodariti, si prihranjevati za vprihodnje, kar sedaj ni potrebno, tega naj se uče vzgojenci celó pri malenkostih, n. pr. pri šolskih potrebščinah. Učitelj naj kaže otrokom, kako prihranjeno dobro hodi človeku ob svojem času itd. Nekateri priporočajo šolske hranilnice; a te imajo tudi svojo senčno stran. Marsikatero otroke zapeljejo namreč v lakomnost in skopost; in celó po nepoštenem potu si nekateri učenci začnó pridobivati oni denar, kojega izročajo hranilnici.

11. Z varčnostjo je združeno mnogoterno zatajevanje samega sebe, katerega naj se uče in vadijo učenci prav pridno zlasti dandanašnji, ko se toliko širi med ljudstvom vžitovnost, pohlepa po uživanji. Tudi more le tisti Jezusov učenec biti, čutnost in ponos v sebi zatirati, vse dolžnosti do Boga, do samega sebe in do bližnjega

spolnovati, kedor zná samega sebe zatajevati. Brez te kreposti pa tudi človek ni srečen; kajti naše življenje na zemlji je tako, da se nam marsikatero želje nikoli ne izpolnijo. Kedor torej ne zna zatajevati samega sebe, čuti se nesrečnega, ker ne more imeti, kar hoče imeti. Učenci naj se zato prav pridno vadijo te čednosti in malotrebja, zadovoljnosti, ker je vse to zelo važno za blagor človeški.

12. Duha občestvenosti ni brez zatajevanja samega sebe, kajti brez te čednosti nikoli ne žrtvuje poedinec svoje lagotnosti, svojega pokoja, imetja itd. celotini, t. j. občini, državi, cerkvi na korist. Povedali smo vže več o tem v § 36. pod 3. govoreč o domoljubji.

Ako učitelj neprenehoma vadi svoje vzgojence v dōbi šolanja sedaj naštetih čednosti in še drugih, o katerih smo govorili vže prej ob raznih prilikah, okrepi jim s tem moralno moč, da začnō radi in vedno rajše dobro delati ter se učē prave kreposti. Oni dospē do tega, da so pripravljeni, kot otroci božji in udje človeške družbe vse storiti, kar povišuje čast božjo, in pospešuje lastni časni in večni blagor pa srečo bližnjega ter človeštva sploh.

§ 46. Obrazovanje značaja.

Ako je človek v svojem prizadevanji, lastno voljo vedno in povsod podvreči božji volji, vže toliko potrjen, da ga od moralnega zakona ne odvrne nobena težava, nikako zapeljevanje, pravimo, da je nravstveno značajan. Tacemu človeku je čednost nekako druga natura; čuti se prav srečnega le tedaj, ako krepostno živi. To je najlepši, najizvrstnejši sad omike. Ako vzgojitelj to doseže pri svojem rejencu, naredi ga duševno doraslega, ki more svobodno in samostalno hoditi pot čednosti ter se časno in večno srečnega storiti. Ker toraj še-le značaj človeku podeli res čast in prednost, mora vse vzgojno delovanje učiteljevo na to meriti, da svojega vzgojenca naredi moralno značajnega; ako tega ne doseže, ostane vse drugo njegovo prizadevanje brez stalne koristi. Saj si pa tudi vzgojitelj kar misliti ne more lepšega plačila svojemu trudu, kakor je to, če njegov vzgojenec postane res nravstveno značajan. V tem slučaju si smē učitelj biti v svesti, da si ni prizadeval samo za blagor dotičnega vzgojenca, temuč da je deloval vsem tistim na srečo, med katerimi bō bival, s katerimi bō občeval njegov vrlo značajni učenec. Od takega človeka korist dohaja rodovini, cerkvi in državi.

Vzgojitelj ne pride kar brž do tega cilja. Učitelj in tudi vzgojenec sam, oba si morata prizadevati za to, leta in leta se morata truditi, preden iz učenca — otroka postane značajan mladenič. Tudi domača

hiša mora podpirati šolo v tem prizadevanji vedno in v vseh ozirih; neprenehoma mora delati na to, da vzgojenec postane blag značaj, vrl karakter, čeravno ne še v dōbi šolanja, ampak še-le poznejša leta. — Pri obrazovanji značaja mora vedeti učitelj:

1. Da mu je le tedaj možno vspešno delovati, če dobro pozná vzgojenčevo svojstvo, njegovo čud, temperament, telesno in duševno kakošnost otrokovo, njegove posebno znamenljive lastnosti..., ker vse to je značaju naturna podlaga. Povedali smo vže v § 3., kako naj vzgojitelj spoznava individualnost svojih učencev.

2. Ko vadi učence raznih čednosti, naj se ozira zlasti na tisto dobro lastnost, krepost, katera je vsakteremu posebno lastna, nekako prirojena. Pri tacih dobrotah ni težko doseči, da jih dotični vzgojenec v poznejših letih izvršuje lahko, z veseljem, svobodno in zavedno.

3. Vzgojitelj sam mora biti res značajan mož, ki v svojem ravnanji združuje ljubezen z resnostjo, potrpežljivost z doslednostjo. V svojem življenji in dejanji morajo ga vedno voditi trdna načela; lepotiti ga mora prava pobožnost, ki naj se kaže v vsem ravnanji njegovem. Tacega učitelja vzgojenci ljubijo, spoštujejo. Samo da ga vidijo, vže tudi sami čutijo in vedó, kaj in kako je njim ravnati. Želé si, da tudi oni postanejo taki.

4. Vzgojencem je treba pred oči postaviti zgledé ljudi plemenitega značaja, da se ob premišljevanji njih blagodušnega življenja otrokom srce ogreva, in volja navdušuje za vrlo in vzvišeno.

5. Za obrazovanje značaja so posebno važna ona načela, kojih se navzame vzgojenec. Vzgojitelj naj si torej za to prizadeva, da se učenec vedno ravna po dobrih, blagih načelih. Pri tem trudu učitelju prav posebno pomaga veronauk in berilo; zajema naj torej pravil za življenje zlasti iz teh dveh predmetov, in naj jim jih zopet in zopet stavi pred oči prav živo, nazorno in krepko. A tudi vaditi je treba vzgojence, da znajo in hoté ravnati po tacih glavnih vodilih, katera morajo slednjič kar nekako prešinjati vse njih mišljenje in prizadevanje.

Važne za značaj človekov so tudi razmere življenja, v katerih dorašča mladeneč, in sploh vse, kar vpliva nanj. A vrl, moralen karakter ni le sad učiteljevega delovanja na vzgojenca pa vnanih razmer, ampak je tudi nasledek lastnega prizadevanja učencevega. Ta samodejnost pa mora toliko očitneja in večja postajati, kolikor bolj pojenjuje v teku let učiteljevo vplivanje na mladega človeka. Učenec torej le tedaj dospe do značajnosti, če si prav pridno in stanovitno tudi sam prizadeva za-njo. Karakter pa ni nikoli toliko popolen, da bi ne mogel postati še popolnejši in plemenitejši. Dom in šola sta, rekel bi, vzgojencu

dala značaj le v velikih ter glavnih potezah; lastna pridnost, samouizobrazba pa mora skrbeti za to, da se bolj in bolj spopolnuje po zgledu, ki nam je dan v Jezusu Kristusu, kateri je „pot, resnica in življenje.“ Tako plemenito prizadevanje za usovrševanje, spopolnovanje samega sebe stori človeka časno in večno srečnega. S tem pa krščanska vzgoja doseže svoj namen.¹⁾

B. Šola učilnica.

§ 47. Uvod.

Ako govorimo o šoli kot javni učilnici, nam je odgovoriti na dvojno vprašanje: kaj naj uči ljudska šola, in kako naj uči? Katerih predmetov naj se uče vzgojenci na učilnicah imenovane vrste, katere znanosti in ročnosti si morajo pridobiti otroci; — in v kateri obliki, na kak način naj učitelj ljudske šole dovede učence do onega potrebnega znanja? — Nauk podučevanja, o katerem nam je tu govoriti, je dvojen: splošen in poseben. Uk o načelih in pravilih, po katerih je treba sploh podučevati, naj si je katero-koli učno stvarino, imenujemo didaktiko; specialno znanost podučevanja, t. j. navod, kako posebno ta ali uni predmet učiti, zovemo metodiko. Ker je naši knjigi namen, vzgojitelju podajati le splošnja didaktična pravila, se bomo v naslednjem samo na ta ozirali.

¹⁾ Omenjali smo že prilično v vzgojeslovji, da je treba vzgajati individualno, t. j. z vednim ozirom na osebnost ter svojstvo vsakterega vzgojenca. Učitelj mora torej najprej spoznavati naturo vzgojenčeve (gl. § 3.), potem še le more pri vsacem posameznem učencu uspešno rabiti splošnja vzgojna sredstva. Vzgojitelju se je torej ozirati: *a)* na telesno življenje učenca, kakega zdravja je, na njegovo čud, temperament, spol, na starost. Več o tem gl. § 20. *b)* Na spoznavnost: je li bolj darovit ali manj, kakega spomina, razuma, mišljenja je, kolike jezične spretnosti itd. *c)* Na čustvenost, t. j. kako se pri njem kažejo čuti individualni, socijalni, pobožni; koliko je vzgojenčeve veselje za učenje, njegovo čustvo za lepo, sočutje ob tuji sreči ali nesreči... *d)* Na hotenje: kateri nagoni se pri učencu razodevajo posebno močno, katere strasti se prikazujejo, kakšno je njegovo vedenje ob raznih prilikah, kako je pri njem s pridnostjo, pokorščino, vljudnostjo itd. — Prav koristno je, ako si učitelj zapisuje ali vsaj dobro zapameti, kar spazi pri posameznih vzgojencih. To obvaruje zlasti mladega učitelja marsikaterega zmotka pri vzgajanji. Pri šolski torej skupni vzgoji se učitelj res ne more pri vsaki posamezni občni naredbi ali zapovedi ozirati na individualnost tega pa unega svojih vzgojencev, kajti splošnjemu zakonu se mora podvreči tudi poedinec. A nasproti bi želó napačno bilo, ako bi se učitelj pri svojih razporedbah kar nič ne oziral na svojstvo in posebnost vzgojencev, ter bi hotel ravnati z vsemi po eni in tisti šabloni.

§ 48. I. Kaj in koliko naj uči ljudska šola.

1. Neke mere vednosti in spretnosti je treba vsacemu človeku, da more doseči svoj namen. To slehernemu potrebno mero znanja daje vzgojencu narodna ali ljudska šola,¹⁾ koji pravimo tudi elementarna učilnica, ker otroku podaja prvine ali elemente človeškega znanja, ter omike toliko mero, da more postati dober, vrl kristijan in državljan. Avstrijski šolski zakon (dné 14. maja 1869) tako-le govori o namenu javne ljudske šole: „§ 1. Ljudski šoli je naloga, vzgojevati otroke, da bodo нравni in pobožni; razvijati jim duševne moči, oskrbljevati jim znanosti in ročnosti, ki so potrebne, da se dalje omikajo za življenje, ter dajati jim podlago, da postanejo vrli ljudje in dobri državljani.“

Uvažavajoč nameno ljudske šole moramo državi priznati pravico, morati roditelje, da svoje otroke pošiljajo zadostni čas v ljudsko šolo, ali da jim drugače preskrbé toliko znanja in spretnosti, kolikor je vlada od slehernega zahteva z ozirom na občno korist in na srečo posameznika. „Stariši ali njih namestniki (pravi § 20. postave dné 14. maja 1869) ne smejo svojih ali svoji skrbi izročениh otrók puščati brez poduka, kateri je zapovedan za občne ljudske šole.“ Zakon 2. maja 1883 pa veli (gl. § 21. in 23.), da tisti za šolo vzmožni otroci, kateri ne hodijo v kako višjo šolo, ali katerih ne podučujejo doma ali v kakem privatnem zavodu, skoz osem let obiskujejo ljudsko šolo, začeniši s spolnjenim šestim letom. Izjemno se dovoljujejo neka polajšanja.²⁾

¹⁾ Svoje ime ima ljudska šola po številu razredov, ki jih obsega. Razredov pa je toliko, kolikor je učiteljev razrednikov na dotični šoli. Ker je šolanje v Avstriji sploh osemletno, more torej ljudska šola biti eno-razredna, dvo-razredna... noter do osem-razredne.

²⁾ Za Kranjsko velja zastran obiskovanja javne ljudske šole postava dné 29. aprila 1873 § 17. ki slóve: „Dolžnost v šolo hoditi se začinja s spolnjenim šestim letom, in traja praviloma do spolnjenega 12.; v mestih in trgih s tri- ali več razrednimi šolami pa do spolnjenega 14. leta. Z ozirom na posebne krajevne okoliščine ali na podnebje utegne tudi okrajna šolska oblast izjemno dovoliti, da se začinja šolska dolžnost še-le s spolnjenim 7. ali 8. letom. Isto tako smé okrajna šolska oblast dovoliti, da se tudi v mestih in trgih odpusté otroci iz šole, kateri so spolnili 12. leto, in so se šolskih predmetov popolnoma naučili.“ — Obiskovanje ponavljalnih šol na Kranjskem pa določuje postava dné 28. februarja 1874 tako-le: „§ 1. Povsod, kjer so ljudske šole, in kjer dolžnost v šolo hoditi traja do spolnjenega 12. leta starosti, napravijo naj se ponavljalne šole, v katerih se mora praviloma redno poduk dajati od začetka šolskega leta do konca meseca marca. — § 2. Nadaljevalna šola ima namen, da ponavlja, dopolnuje in razširja nauk, ki ga je učenec dobil v

Ljudska šola, smo rekli, naj slehernemu daje najpotrebnejše znanje in spretnost. Ta najmanjša mera znanja se pa ravna po zahtevah časa in po uravnavi družbinskih zazmer sploh. Dolgo dolgo so bili predmeti ljudske šole samo čitanje, pisanje, računanje in veronauk; novejši čas privzeli so še uk v realijah. Sedanji šolski zakon (postava od dné 2. maja 1883) tako-le ukazuje, kaj naj uči ljudska šola:

„§ 3. Učni predmeti občne ljudske šole so: Vera; branje in pisanje; učni jezik; računstvo, v zvezi z geometrijskim oblikoslovjem; učencem najdounnejše in najimenitnejše, kar je vredno vedeti iz prirodoписа, prirodoslovja ali fizike, zemljepisja in zgodovine s posebnim ozirom na domovino in nje ustavo; risanje; petje; ženska ročna dela za deklice; telovadba za dečke zapovedana, za deklice nezapovedana.“

S pomočjo vseh teh predmetov daje ljudska šola svojim učencem materialno in formalno omiko, t. j. otrokom deli neke gotove znanosti in spretnosti, zraven pa vadi in izobrazuje vzgojencem vse dušne moči in vzmožnosti. Pri podučevanju se mora vedno to dvojje združevati. Enostrano, napačno bi ravnal učitelj, če bi si prizadeval samo za materialni namen šole, ako bi otrokom razne predmete kar mehanično vtepal v glavo; nasproti pa tudi ne more vzbujati, spopolnovati duševnih moči učencevih brez trdnega spoznanja in znanja.

2. Samo v obče določiti predmete ljudski šoli, ni zadosti, ampak treba je še tudi natančnega učnega črteža, ki pové: a) koliko naj se uči vsacega predmeta, ker bi sicer utegnil nekateri učitelj premalo tvariine obravnavati, kar bi na kvar bilo splošnji omiki; kedo drugi bi morda učne tvariine jemal preveč, kar bi škodovalo temeljitosti poduka. b) Po koliko ur na teden naj se podučujejo posamezni učni predmeti, in kako se imajo te učne ure razdeliti na posamezne dni tedna. c) Katerih učbenih knjig in kakih učil se je posluževati v ljudski šoli. Vse to v Avstriji določuje ukaz ministerstva za bogočastje in uk dné 20. avgusta 1870, s katerim se obcnim ljudskim šolam razpisuje šolski in učni red.

O učnem času veleval § 8. te postave, da mora trajati šolsko leto 46 tednov, ter se navadno pričenjati med 1. dnevom meseca

ljudski šoli. Podučuje se torej v tej šoli v vseh predmetih ljudske šole, tedaj tudi v krščanskem nauku. — § 4. V ponavljavno šolo morajo praviloma hoditi vsi dečki in vse deklice, ki so izpuščeni iz vsakdanje (ljudske) šole, do spolnjenega 14. leta svoje starosti . . . § 6. Ponavljavni poduk se daje trikrat na teden, vselej najmanj po dve uri, in sicer dvakrat za dečke in enkrat za deklice posebej; krščanski nauk se v te ure ne všteva.“

septembra in med 1. dnevom novembra. V krajih, kjer so tudi srednje šole, mora ljudska učilnica šolsko leto začenjati takrat, ko srednja šola. Vsem drugim krajem določuje pričetek in sklep vsakoletnega šolanja okrajni šolski svet z ozirom na krajevne razmere. § 11. ukazuje, da naj je po večrazrednih ljudskih šolah praviloma celodnevni poduk; samo po šolah enorazrednicah se sme uravnati poludnevno podučevanje (v dveh skupinah), ako imajo po več kot 50 učencev (§ 45). Deželna šolska oblast pa ima pravico, da po opravičenih nasvetih okrajnega šolskega sveta izjemoma dovoljuje še tudi sicer poludnevni uk. — Gledé števila učnih ur ukazuje § 47., da se morajo otroci prvih štirih šolskih let učiti najmanj po 18, in največ po 24 ur na teden; učenci naslednjih šolskih let pa praviloma najmanj po 24, največ po 28 ur. Po enorazrednih šolah s poludnevnim ukom je prvi skupini odmerjenih po 12 učnih ur na teden, drugi skupini pa 18.

Zastran učnih ciljev prepušča vlada določevanje ozir veronauka cerkveni oblasti¹⁾, za druge predmete ljudske šole pa prej imenovani ministerski ukaz v §§ 51—60 in 78 natanko določuje smoter vsakterega uka, kažoč, kaj in koliko največ naj se podaja učencem iz posameznih tvarin. Ukazuje se pa tudi v § 63., da mora v vsacem okraji na podlagi teh glavnih vodil okrajna učiteljska konferenca od časa do časa sestaviti natančnejše učne črteže, in da naj ljudski šoli odmenjeno učno gradivo razdeli na posamezne razrede in oddelke.

Iz zglednih ali normalnih učnih črtežev, koje objavi deželni šolski svet, razvidimo, koliko učnih ur na teden je v posameznih razredih in oddelkih ljudske šole odločenih za vsakteri predmet.²⁾ Na podlagi tega normala razdeli potem na enorazrednici učitelj (ki naj bi se o tem vselej posvetoval s katehetom), na večrazredni šoli pa učiteljska konferenca vsacemu predmetu odmenjeno število tedenskih učnih ur na posamezne dneve, ter to razdelitev uka v odobrenje podá okrajni šolski oblasti. Potrjena razdelitev ur naj v vsakterem razredu visi na steni šolske sôbe (§ 64). — Da učitelj v tistih urah, kolikor mu jih je ukazanih za posamezne predmete, zamore doseči učni cilj v vsakterem razredu in oddelku, mora odkazano mu tvarino razdeliti na posamezne mesece, tedne in ure šolskega leta. Ta raz-

¹⁾ Glej učni črtež za veronauk po ljudskih šolah na Kranjskem v „Laib. Dioeccl.“ I. 1877 str. 121.

²⁾ Taki „Normallehrplan“ ukazani je od ministerstva za bogočastje in uk dné 18. maja 1874 št. 6549.

delitev tvarine mu je nekak prigled, kontrola, da vé vsaki čas, mu je li bolj hiteti, da zmaga predmet, ali pa morda še počasneje postopati. Prav iz tega namena je ukazana (§ 33) knjiga, tako imenovani tednik, kamor morajo učitelji zapored zapisovati, kar se je učilo posamezne dni.

Nikakor ni vse eno, ob kateri uri dneva se podučuje v tem ali onem predmetu. Jutranje ure so najboljši čas za duševno delo, torej tudi za šolski poduk. Večino učnih ur naj torej postavlja učitelj na dopoldne, in pričenja naj zlasti ob poletnem času s podučevanjem zgodaj, n. pr. ob sedmih. Začetek in sklep vsakdanjega uka določuje za zgodnejši ali poznejši čas krajni šolski svet z ozirom na razmere dotičnega kraja (§ 12). Pri nekaterih predmetih je treba učencem več dušne moči in delavnosti, učiteljem pa večje pozornosti in truda: take tvarine naj so na vrsti dopoldne. Petje, ročna dela, telovadba in enake reči, katere ne napravljajo tolikanj duševnega napora, stavijo naj se na popoldanske ure. Predmeti, pri katerih se trudi zlasti oko, n. pr. risanje, pisanje, jemljó naj se ob svetlejši dōbi dneva. Pričenja naj se šola z veronaukom.

§ 49. II. Kako učiti: a) o metodi ali načinu podučevanja sploh.

Ko bomo odgovarjali na važno vprašanje, kako podučevati na ljudski šoli, nam bo povedati: kaj je metoda? Od česa je zavisna? Katerih načel se mora držati? Kakih učnih potov in oblik se posluževati? Kaka učila uporabljati?

1. Res se dete nauči vže marsikaj, še preden začne hoditi v šolo. Mnogovrstnih reči so mu kazali in dopovedali domači ljudje, a pri tem se niso držali nikakovega določenega reda ali načrta. Ob raznih prilikah so jim razno naznanjali, kakor je ravno nanoslo, ali kar je takrat vprašalo radovedno dete. Vse drugače se godí v šoli. Tù učitelj podaja učencem neko določeno znanje, neke za življenje potrebne spretnosti; in vse to dela po gotovem črtežu ter v dobro premišljeni obliki — t. j. učitelj ravna pometodno. Grška beseda metoda pomenja „hojo za kom“, nasledovanje; in res učba poduku kaže in pripravlja pot, po katerem učitelj najprej, najgotovješe in najpopolnejše dosega svoj cilj pri učencih. Res, metoda ni vse; veliko veliko je na vnemi in na osebnosti učiteljevi. A vendar le je učni način velike cene in važnosti; zato je treba, da se oprime učitelj priznано dobre metode, da se v šoli drži nekega premišljenega po načelih podučevanja uravnanega ravnanja.

2. Od časa je zavisna metoda? Eden in tisti način podučevanja ni za vse učence, ne za vse predmete, tudi ne za vsakterega učitelja; pri poduku se mora torej vzgojitelj ozirati na posebnosti učencev, na lastnijo učnega predmeta in na lastno osebnost.

a) Pri uči je torej gledati na svojstvo vzgojencev ter uvaževati njih moči. Pri vsem ravnanji se mora zavedati učitelj, da ima pred saboj otroke, a ne duševno godnih mladenčev. Učbo je treba marsikaterikrat spreminjati vže zavoljo nekaterih slabo nadarjenih učencev; tudi z deklicami ne gré prav tako ravnati v šoli, kakor z dečki. V obče se deklica prej razvije kakor deček, in urnejše pojmi. Šolarice imajo več čuta za lično in vnanje, znajo navadno gladkeje in lepše dopovedovati, kakor šolarji; tudi srce se jim prej vneme za kako reč, in fantazija se jim urnejše vzbuja. Dečki pa ljubijo, kar je krepkega, srčnega, ter so sposobnejši od deklic za predmete, pri katerih je zlasti misliti treba. — Tudi ni vse eno, podučevati v mestni šoli ali pa na deželi; učba se mora torej ozirati na razločke med mestnimi otroci pa med onimi na kmetih. Učenci po mestih so večinoma bolj gibčni v jeziku in umsko bolj vzbujeni, a nazorov zlasti iz prirode so si pridobili veliko manj, kakor otroci na vasi, pred katerimi natura razvija vse svoje bogastvo in mnogoterost. Šolarjem po mestih je torej treba odbirati drugačnih zgledov, nazornih pripomočkov, pojasnil . . ., kakor učencem na kmetih.

b) Metoda se mora ravnati tudi po lastniji učnega predmeta. Pri nekaterih tvarinah deluje učitelj zlasti na spoznavnost, pri drugih se močno obrača do srca in volje, časih hoče otroke spretne storiti v kaki reči; iz tega razvidimo, da svojstvo predmeta odločuje način podučevanja. Nemogoče je, po isti metodi ravnati n. pr. pri veronauku, kakor pri slovnici, pri računjenji, risanju itd.

c) Tudi osebnost učiteljeva odločuje metodo. Sleherni namreč uči, kakor se najbolj prilega njemu: ene učbe je učitelj bolj vaje, druge manj, ta je individualnosti njegovi pristojnejša kakor una... Še celó ene in iste metode razni vzgojitelji ne rabijo prav enako zarad neenakega duševnega svojstva.

Iz vsega povedanega spoznamo, da je ni nobene učbe, o kateri bi mogli reči: tale je nepogojno najboljša, tale metoda je edino prava. Za vse slučaje ni nobena; v nekaterih razmerah je ta, v drugih druga boljša. Za slehernega pa je tista metoda najboljša, katero si za svoj poklic navdušen, priden, za lastni napredek si prizadevajoč učitelj sam sestavi po resnem prevdarku, in ozirajoč se na prej omenjene tri okoliščine. Avstrijski šolski zakon torej pravi: „Kaka določena

metoda se ne ukazuje nobenemu predmetu ljudske šole. Paziti pa morajo okrajni in deželni nadzorniki, da se učitelji ogibljejo vsacega poskuševanja z raznimi učnimi načini. Privaditi se morajo metod, koje potrjuje vednost in dejanjska skušnja, ter jih odobri okrajna učiteljska konferenca“.

§ 50. Kako učiti: b) načela podučevanja.

Kako je treba podučevati, povedó v obče nekatera načela, sestavljena z ozirom na namen človekov in na otrokovo svojstvo, pa po izkušnji potrjena. Pravimo jim splošnja načela, ker se ozirajo h krati na vzgajanje in na podučevanje, na učenca in na učitelja, na učni predmet pa na vnanje okolnosti šole. Kolikor bolj se učiteljevo ravnanje vjema z načeli podučevanja, toliko boljša je njegova metoda, toliko več dosega. Oglejmo si natančneje najvažnejša taci pravil.

Prvo načelo: Podučuj vseskozi krščansko. Poduk je del vzgoje; mora si torej vzgojitelj tudi prizadevati kot učitelj, da iz učenca postane vrl, več ud človeške družbe, pa tudi dober kristijan, ki spolnujoč dolžnosti do Boga, do samega sebe in bližnjega doseže večni cilj, izveličanje v Bogu. Versko-moralna omika naj je torej učitelju najvišji smoter. Nikakor ni zadosti, ako se podučuje v šoli veronauk, ampak krščanski duh, duh bogaboječnosti, pobožnosti mora prešinjati vse učne predmete, sploh: vse delovanje in življenje v učilnici. Vsled tega naj:

1. Učitelj pričanja in sklepa poduk z molitvijo. Da pa je res odgojilen pomoček ta šolska molitev, ne sme biti prazno blebetanje ali brezmiselno popevanje. Učencem je toraj treba razložiti besede dotične molitve ali pesmi, in kazati jim je potrebnost molitve pred ukom in po uku, da si z njo izprosijo božje pomoči, razsvetljenja od zgoraj, in da se z njo zahvalijo Bogu za prejeto dobro. Z molitvijo naj se začenja še-le tedaj, ko je po sôbi vže popolnoma tiho. Nič ne smé motiti tega duhovnega razgovora z Bogom; kedor pride še-le med molitvijo, naj obstane ob durih in tamkej moli. Dobro je, da učenci ne molijo celo šolsko leto vedno enega in istega, ampak morda v vsakem času cerkvenega leta kaj posebnega. Vselej pa naj je molitev pred šolo in po šoli kratka, ker se prava pobožnost pri otrocih dá ohraniti le malo časa.

2. Učitelj naj v učencih vzbuja versko-moralno čustvo, kedar-koli ima za to priložnost. Ni treba vednega moralizovanja; par kratkih, čvrstih besedi ob pravem času več opravi, kakor dolgo besedovanje. Kolikokrat ima učitelj lepo priložnost, n. pr. pri berilu, v

realijah, zlasti med podukom v prirodoznanstvu, da otroke opozoruje na dela božja vsemogočnosti, na pota njegove previdnosti, pravičnosti itd. Pogostokrat je prilika, sedaj pri tem sedaj pri onem predmetu, vnemati v učencih ljubezen do Stvarnika, navduševati jih za sv. vero in cerkev...; vestno naj porablja take priložnosti, a le na kratko, tako rekoč memogredoč naj se to zgodi. Glej tudi § 37.

3. Tudi v to naj pridno porablja učitelj razne dogodke šolskega življenja, da v vzgojencih vzbuja in ostri vest, ki je nekak čuvaj otroški nedolžnosti. Opozoruje naj otroke na prijetnost mirne vesti, ki je pravilnemu ravnanju ter lepemu življenju prvo plačilo, kakor je nasproti prva kazen grešnemu dejanju nepokojna, grizeča vest. Opominjati je treba otroke, da morajo vedno poslušati glas vesti, in tako ravnati, da jih bode pohvalil ta notranji glas. Učitelj naj skrbno porablja v krščanskem smislu vse one dogodke in trenutke, ob katerih je učencevo srce posebno prejenljivo, n. pr. ob sreči ali nesreči, ob smrti kakega sorodnika, dobrotnika, ob izstopu iz šole itd. Glej tudi § 32 pod 2.

Drugo načelo: Podučuj ponaturno. Moči in vzmožnosti se razvijajo učencu po določenih zakonih nature, na katere se mora vedno ozirati učitelj, če hoče delovati vspešno.

1. Da zadene pravo metodo, mora vzgojitelj svojega učenca spoznavati in ozirati se na njega naturo in stališče. Kolikor bolje pozná svoj razred in posamezne učence, njih svojstvo, darovitost, znanje, omikanost, razmere življenja itd., toliko ponaturnejši postane učitelju način učitve. Treba je toraj gledé vsega tega nove, še neznanе učence spoznavati, da je mogoče podučevaje se ravnati po stališču večine otrok v razredu ali oddelku. Da bi učitelj ne storil tega, zgodilo bi se mu, da ga učenci ne bodo razumeli, ker nimajo za to potrebnega znanja, a učitelj misli, da ga imajo. Nasproti pa bi marsikaterikrat dolgočasil vzgojence, dopovedujoč in razlagajoč jim vže znane reči, o katerih pa meni, da so jim še nove. Tudi še v marsičem drugem jo zavozi učitelj, ako ne pozna dobro ter vsestransko svojih učencev.

2. Spoznavši učence naj učitelj, vedno se oziraje na njihovo stališče, se dalje pomika z njimi v poduku ter napreduje brez presledka v predmetu in temeljito. Pri razvoji nature ni zastanka, pa tudi ne silnega prehitevanja; tako naj je tudi pri podučevanju. Stopa naj učitelj v predmetu dalje in dalje, da od dné do dné več in več izvedó učenci, in veselje dobé nad ukom, spoznavši, da res napredujejo in rastó na starosti in modrosti. — Napredovati

pa je treba v učni stvarini brez presledka, in ne smémo dalje hiteti z učenci, ako še ne razumejo dobro prejšnjega.¹⁾ Nikoli naj učitelj ne dela skokov v predmetu, naj ne izpušča, kar je potrebno vedeti in znati v razumevanje naslednjega. Če pravimo, da učitelj ne sme praznin puščati v poduku, ne mislimo, da bi ne smel ničesar izpustiti pri tem ali onem predmetu, ampak hočemo s tem povedati le to, da mora vse tisto, kar se stvarine odbere z ozirom na ukazani učni cilj, v taki medsebojni notranji zvezi biti, da vsak naslednji oddelek ponaturno izhaja iz prejšnjega, ter jasen postane učencu, ne da bi bilo treba v pojasnovanje rabiti dosta novih pojmov in razlogov. Kolikor-koli kakega predmeta vzame učitelj v šolskem letu, mora biti za-se neka celota, nikoli pa kosi brez notranje zveze.

3. Pravimo, da temeljito uči, kedor ne prehiteva, a vendar učenca vedno najprej vodi tako, da ne preskoči nič tacega, kar je naslednjemu bistvena podlaga. Temeljitosť poduka toraj ni v tem, da bi segal učitelj do zadnjih razlogov in osnov (saj ljudska šola itak ne more podajati znanstvenega prepričanja); tudi ni temeljitost v obširnosti in razteznosti učnega predmeta, ampak je v tem: da učitelj jemlje le najpotrebnejše, a si pri tem vendar-le prizadeva, da učenci to dobro razumejo, ter si stvar dobro vtisnejo spominu, in da vedó spretno rabiti naučeno. Temeljitosť podučevanja obsega toraj trojno: razumevanje, dobro priučitev in spretnost v porabi. — Do razumevanja predmeta vodi učitelj vzgojence zlasti tudi s tem, če vseskozi in povsod skrbi za dobro, trdno podlago, ako je natančen gledé začetkov in prvin vsakoršnega znanstva, ter se rad in dalje mudi pri pojmi, kateri so poznejšemu podlaga, pa se tudi pozneje pri poduku pogostokrat ozira nazaj na one početke učne stvarine. Temeljit učitelj prav odločno in vstrajno dela na to, da se vsega zahtevanega učenci naučé prav dobro; in s pridnim ponavljanjem skrbi za to, da je stalno, gotovo, kar je podal vzgojencem. Podučevaje se tudi ozira na prihodnje življenje učencevo, na dozdeven stan njegov;

¹⁾ V vsacem nekoliko številnejšem razredu so posamezni, kateri ložej zapadajo, urnejše napredujejo, kakor večina; pa zopet drugi manj daroviti, ki zastajajo za večino. Učitelj ne sme nikoli urno dalje hiteti z vzmožnejšimi, da bi drugi ne utegnili napredovati z njimi; a tudi ne smé zadrževati večine, zato da bi se pečal le še z nekaterimi najslabejšimi. Pred vsem se je ozirati na učence srednje darovitosti, kakoršnih je navadno večina v razredu. Na teh spoznavamo, kako je z napredkom v učilnici. In prav v tem se kaže sposobnost učiteljeva, da pri vseh svojih nčencih ter pri vsacem posameznem po meri njegove vzmožnosti vé doseči namen in tisti cilj, kojega mu stavi ljudska šola. Spreten učitelj napreduje z večino, boljše in daroviteje pa vodi do tega, da ljubeznjivo pomagajo slabejšim.

celó na posebnosti spola; na razmere dotičnega kraja. S pridno vajo pa kaže temeljit učitelj otrokom, kako in kedaj da bodo rabili reči, katerih se učé v šoli. Po takem podučevanju postane učencu dobljeno znanje res duševna last.

Tretje načelo: Podučuj nazorno. Ponaturno ter pravo pot hodi učitelj, ako svoje učence pri poduku vodi od nazora do predstave, od predstave do pójma. V tem je nazornost podučevanja. Nazorno toraj učí, počítuje, kedor vzgojencem posamezne besede, pojme s primernimi nazori pojasnuje, ter na ta način dotični objekt stori nekako očuten, ga učencem stavi pred oči, da ga zró.

Kakó se učí nazorno? Kakšnih pomočkov naj se poslužuje učitelj pri naglednem podučevanju? Da odgovorimo kratko, rečemo: razlagajoč učitelj naj za to skrbi, da dotična reč stopa pred učence tako, da jo gledajo, naj si je telesno ali le duševno. Prvemu načinu počítovanja, pravemu gledanju predmeta, gré seveda prednost; poslužuje naj se ga šola, kedar-koli je mogoče. Da pa otroci duševno zró razlagovano reč, to učitelj dosega n. pr. s primerjanjem, popisovanjem. — Nekoliko zgledov naj pojasní nazorno podučevanje:

1. Učitelj želi, da otroci dobro spoznajo neko rudo, kako zelišče... On prinese v šolo kos dotične rude ali zadevno rastlino, jo pokaže učencem, in jih opozoruje na kakošnost dotičnega predmeta. Otroci si ogledujejo stvar, jo potipljejo, tehtajo, morda tudi duhajo, okušajo, popisujejo. Učitelj pové, kako je imé predmetu, čemu služi itd. Tù vzgojitelj podučuje nazorno, ker stori, da učenci res gledajo predmet.

2. Pri svetopisemski zgodbi slišijo učenci o cedrah na Libanu. Katehet pokaže otrokom nekoliko lepih, košatih jelk, rastočih blizu šolskega poslopja in pravi: „Glejte! Nekako take-le so cedre.“ Na to jim pové še nekoliko razlik med jelko in cedro. To je nazorno podučevanje s primerjanjem.

3. V berilu čitajo učenci o železnici, ki jim je neznana reč. Jim stvar pojasniti, pokaže in razlaga učitelj otrokom sliko, predstavljajočo železnični vlak, ali morda prinese celó modél parnega stroja. To je nazorno učenje s podobami.¹⁾

¹⁾ Da se v šoli s podobami dosega omenjeni namen, morajo biti. a) natančne, zanesljive, t. j. po obliki, velikosti delov, in po barvi naj se vjemajo z rečjo, kojo kažejo. b) Velike in če mogoče barvane, da jih morejo vsi učenci v sebi dobro in razločno videti, in da se ob njih pogledu lažje zamislijo v oni predmet, kojega slika prestavlja. c) Vkusno izdelane, da tudi vzbujajo in obrazujejo čut za lepo. Slabe podobe delajo smešen tisti predmet, katerega kažejo. d) Slike ne

4. Večkrat se v šoli govori o morji. Ko je vprvič na vrsti ta odnotnim ljudem neznani predmet, začne učitelj nadrobno pripovedovati učencem: kakošno je morje, kaj biva v njem itd. Takó reč stori nazorno s popisovanjem.

5. Učitelj hoče dopovedati otrokom, kaj je poštenost. V ta namen jim živo in natančno pripoveduje in opisuje življenje in ravnanje poštenjakov. Tako učencem postane jasen pojem „poštenost“ iz navajanih zgledov, zgodb, v katerih jih opozarja zlasti na ona ravnanja in dejanja, iz katerih morejo spoznati, kaj je poštenost.

6. Kako brati počasno, razločno, z naglasom, to nazorno uči vzgojitelj, ako on sam pravilno čita, in ga učenci poslušajo ter potem poskušajo tudi tako brati. Tu počituje učitelj s tem, da sam stori tako, kar in kakor hoče naučiti učence.

V razlaganje in pojasnavanje raznih pojmov in stavkov naj se učitelj poslužuje vseh naštetih pomočkov; rabi naj sedaj to sredstvo počitovanja, sedaj ono, kakor je primerno vsakteremu predmetu. Veroučitelj n. pr. nazorno podučuje, ako abstraktne nauke katekizmove pojasnuje s primernimi bibličnimi zgodbami ter se pri teh morda še tudi poslužuje slik. Pri jeziku učitelj ravna nazorno, če iz zgledov izvaja slovnična pravila ter z lastnim zgledom otroke uči prav brati, pravilno pisati itd. Pri računjenji pojasnuje pojme in pomembo števil s kroglicami, palčicami, črticami... Nazorno podučevanje pri zgodovini se dosega z živim dopovedovanjem, z zemljevidi, slikami, črtiži itd.; pri zemljepisu z naravnostnim gledanjem dotičnih predmetov, pozneje z globusom, telurijem, zemljokazi. Pri prirodropisu postaja učencem reč nazorna, če jim učitelj prinaša v šolo in pokazuje kar dotične prirodnine, ali vsaj podobe, kažeče dotične objekte. Če slik nima, otrokom zadevne predmete živo in nadrobno popisuje, ali pa jih primerja znanim stvarjem. Nadčutno pojasnujemo s prilikami, dogodkami itd.

§ 51. Nadaljevanje.

Četrto načelo: Podučuj elementarno (genetično). Na velikih šolah podučujejo znanstveno, t. j. učitelj pričenja s splošnjimi, abstraktnimi pojmi, jih združuje v sistem, ter tu pa tam iz vkupnega

smejo nikoli žaliti moralnega čustva ali spodkopavati sramežljivosti, vzbujati nečednih misli in predstav. — Navadno naj učitelj le po eno podobo stavi pred učence; kajti to dela otroke raztresene, če imajo h krati preveč slik pred saboj, ker pozornost obračajo sedaj na to, sedaj na uno, in premalo pazijo na reč, kojo obravnava učitelj. Daje pa naj vzgojitelj vselej toliko časa učencem, da si dotično podobo dobro ogledajo, v obče in v nje posameznih delih.

izvaja posamezno in posebno. Tudi podaja znanja veliko več, kakor ga je treba v življenji navadnega človeka. Vse drugače mora ravnanati učitelj ljudske šole. Ta pri svojem učnem delovanji začenja s posameznim in posebnim, pričinja s konkretnim, in od tod učenca vodi do one splošne znanosti, ki je podlaga izobraženosti. Kedor podučuje elementarno, začenja vselej s tistimi početki znanja, koje učenec vže ima; on pri vsacem predmetu in pri vsaki otroku še novi reči gleda in išče, na kaj učencu vže znanega naj bi navezal svoj nauk. Tako učitelj ljudske šole iz otroku znanih posameznosti sestavlja, sklada neko do sedaj otroku še neznano ali malo znano celoto. Pojem jim postane jasen iz posameznosti, koje obsega, se tako rekoč rodi pred učenci; zato pravimo, da je to genetično postopanje. — Iz navedenega načela izhajajo naslednja pravila:

1. Stopaj pri poduku od bližnjega k daljnemu. To zlasti velja za tiste učne predmete, kateri obravnavajo telesne reči in prostore, toraj za zemljepis, prirodoznanstvo... Po tem pravilu ravna učitelj: pri nazornem nauku, ko začenja s šolsko sobo in z reči, koje otroci ondi vidijo; pri zemljepisu, ako učence seznanja najprej z domačim krajem in z domačo deželo ter jih od tod v duhu vodi v tuje kraje in zemlje; v prirodoslovji, če obravnava pred vsem stvari domačega kraja, znane živali in rastline, in ko so učencem jasni prirodoznanjski pojmi, potem še-le pride na vrsto tuj prirodek.

2. Vodi učenca od znanega k neznanemu. To je splošnje pravilo, velja za vsako razlaganje. Pri vsem, kar je še novo otroku in ne znano, mora učitelj skušati, da naveže reč na kaj znanega, da nepoznano primerja poznanemu. Katehet n. pr. navezuje pri začetnikih verske nauke na tiste resnice, ki so jim znane vže iz domače hiše; učencem višjih šolskih let pojasnuje temne nauke katekizmove z znanimi svetopisemskimi dogodbami. Da učenci morejo razumeti običaje in naprave tujih ljudstev, pojasnuje naj jih jim učitelj z domačimi šegami, primerja domovinskim uravnavam. Vsled tega pravila učitelj razloži učencem n. p. kolika je Dunava s tem, da jo primerja potoku domačega kraja; pojasni jim velikost Rima ali Petrove cerkve v papeževem mestu, ako prispodablja Rimsko mesto z bližnjim učencem znanim mestom, in baziliko sv. Petra z domačo farno cerkvijo itd.

3. Podučevaje je postopati od lažjega do težjega. Zarad tega pravila obravnava katehet pri svojih učencih začetnikih svoj predmet le na podlagi biblične zgodbe; katekizem je še-le pozneje na vrsti. Tako je ravnati, kolikor mogoče, tudi pri drugih tvarinah; kar je otrokom lažje, naj je prej na vrsti, kar je težjega, jemlje naj

se pozneje. Kar je lažje, je navadno enovito; sestavljeno, složeno je večinoma težje — zato velja kot pravilo:

4. Vodiučence od enovitega do sestavljenega. To velja zlasti za poduk v jeziku, za računanje in posebno še za tehnične stroke, pri katerih je roka glavna reč, n. pr. za pisanje, risanje, ročna dela, kjer učitelj pričanja z enovitim, t. j. s piko, črtico . . .

Izmed naštetih pravil le eno velja zmiraj in povsod. „Pričenjaj z znanim, in od tega vodi učenca dalje k neznanemu,“ to velja brez izjeme. Sicer pa marsikaterikrat ne imenujemo onega „bližnje“, kar nam je po prostoru bližje, ampak kar je duhu otrokovemu bližje. Zarad tega učitelj prej obravnava svetopisemske zgodbe, kakor zgodovino domače dežele; govori v zemljepisji prej o solncu, kakor pa n. pr. o veliko bližji Avstraliji. Tudi je marsikaterikrat prej na vrsti težje kakor lažje, kajti začetni pojmi so velikrat težje razumeti, kakor daljna razprava predmeta, a vendar jih mora šola prej obravnavati, ker so naslednjemu podlaga. Dostikrat je sestavljeno lažje spoznati učencu, kakor enovito. V tacihi slučajih vodi učitelj otroka od sestavljenega k enotnemu, od celote do posameznih delov. Beseda n. pr. je učencu znana, glas pa kot taki še ne; zato s sestavljenim, z besedo pričenjamo, in prestopamo do poedinih glasov in njih znamenj, črk, iz katerih je sestavljena dotična beseda. Celo rastlino je otroku lažje spoznavati, kakor nje posamezne dele; zato jim učitelj kaže in opisuje celo zelišče prej, nego njega cvet, sad . . .

Peto načelo: Podučevaje vzbujaj kolikor mogoče mnogostrano moči vzgojenčeve, in dosegaj s primerno vajo, da učenec ne bode samo vedel, ampak tudi znal. Iz tega načela izvajamo naslednja pravila:

1. Pri vsacem učnem predmetu je treba dušne moči učenceve zbujati mnogostrano, kolikor je mogoče; ne smemo se torej pri poduku obračati le do spomina otrokovega in do razuma, ampak moramo delovati tudi na njegovo čustvenost in na hotenje, voljo. — Pred vsem naj se vzgojenci učé prav misliti. Zlasti s tem pomore šola otroku k trdnemu znanju, če ga navadi, da z lahkoto in z gotovostjo misli, prave pojme dela, pravilno sodi in prav sklepa. Povedali smo vže v § 31., kako naj učitelj vadi vzgojence vsega tega. Kar toraj more s svojim razumom najti učenec, kar more izumiti, storiti iz lastne duševne moči, tacega mu ne podajaj, na jezik ne pokladaj, ampak vodi ga s primernimi vprašanji do tega, da sam zadene pravo. Saj je to znak učiteljeve spretnosti, če zná med otroci vnemati samodelnost ter veselje jim napravljati nad onim, kar sami najdejo, sami storé. Vsega

za poznejše življenje potrebnega itak ne more podati ljudska šola učencu, naj ga torej usposobi, da bo sam znal, se potrebnega priučiti, brez tuje pomoči si pomagati. — Ne manj važno, kakor skrb učiteljeva za pravilno mišljenje učencev, je njegovo prizadevanje, da jim ob-razuje srce in voljo. Zelo vestno naj v to porablja vsako priliko, koja mu podaja šola. Kaj več o obrazovanji čustvenosti gl. §§ 34—37, in o obrazovanji hotenja §§ 40—46.

2. Učenec ne smé samo vedeti, ampak tudi res znati ono, kar se je učil, t. j. védenje postani mu trdna, stanovita duševna lastnina. Ni dosti, da otroci reč razumejo ob razlaganji učne tvarine, in da si jo zapametijo takrat, ampak vselej jim je še tudi treba vaje in ponavljanja.

a) Učenec se mora vaditi, mora prejeti nauk vporabljati; le tako si predmet duševno osvoji popolnoma. Kaj pomaga, ako vzgo-jencu n. pr. pokažemo, kako se odšteva ali razšteva; da mu to za celo življenje postane koristno, mora se prav pridno vaditi odštevanja in razštevanja. Kedor se je na pamet naučil pravopisnih pravil, še ne zná pravopisa, ampak le tisti, ki se je vadil, uporabljati ona pravila. Nauku teoriji se mora toraj v šoli vselej pridruževati vaja, praktika. — A kako naj se vadijo učenci? a) Ni dosti, ako vzgojenec med podučevanjem samo posluša, ampak z jasno in pravilno besedo naj izreka, pripoveduje, kar je videl, slišal, opazil, ali kar se je naučil. Iz manjših in slabo darovitih učencev je seveda marsikaterikrat treba stvar vpraševaje nekako kosoma izleči, a večji, boljši vzgojenci morajo vse sami ter v celoti povedati, kar so slišali ali se naučili. To je dokaz, da ima učenec tvarino popolnoma v svoji oblasti. β) Podučevanju naj se pridružuje uporabljanje, vaja, bodi-si ustmeno ali pa pismeno. To velja za vse predmete, zlasti še za poduk v jeziku, za računstvo in za tehnične nauke. Učitelj se ne smé preveč zanašati na domačo pridnost učencev, češ, se bodo vže doma vadili, ampak kar morati jih je treba k temu, n. pr. s tem, da jim ukaže primerno hišno nalogo. γ) Učitelj naj se še tudi pozneje večkrat na tisto ozira in sklicuje ter naj uporablja, kar učenci vže od prej znajo, ali bi vsaj morali vže vedeti in znati. To velja sicer za vse učne predmete, a zlasti še za pravopisna in slovnična pravila, katera je treba jako pridno uporabljati, da učenci dospé do nekake spretnosti v njih rabi.

b) Čeravno je vže vaja sama nekako ponavljanje, je še vendar v šoli treba ponavljanja v ožjem smislu, če hočemo doseči kaj stalnega. A kedaj naj ponavlja učitelj? α) Vsako učno uro. Preden storimo v tvarini za korak dalje med podukom, moramo ponoviti,

kar je v istem predmetu na vrstí bilo zadnjič; pa tudi po uku naj učitelj na kratko ponavlja vse, kar je vzgojencem razlagal tisto uro. V ta namen naj kliče najprej boljše, potem slabейše učence, da se prepriča iz njih odgovorov, so ga li razumeli, in če so si zapomnili, kar jih je učil, ali ne. Časih mora učitelj ponavljati tudi kar med razlaganjem; v slučajih namreč, kedar je treba nove nauke pojasnovati ter podpirati s prejšnjimi znanostmi, a ne vé, če vzgojenci še imajo ono podlago, na kateri hoče dalje zidati, ali pa so morda vže pozabili dotične nauke: β) Ob koncu kacega oddelka ali poglavja v učni knjigi, konec tedna, meseca, poluletja je primeren čas obširnejšemu ponavljanju, ki otrokom še globokejše vtisne predmet spominu, ter jim takrat marsikaj postane še jasnejše in razumnejše nego je bilo prej. Pri tacem obširnejem ponavljanju je tudi učitelju mogoče namestovati zamujeno in izpuščeno, ter po nekoliko popraviti škodo šolskih zamud. Učenci pa spoznavajo pri ponavljanju, kaj in koliko vže vedo in znajo, in česa še ne, kar vsaj pridnejše otroke priganja k večji delavnosti. S ponavljanjem se toraj vže dobljeno znanje vtrjuje, spopolnuje in v neko celoto združuje. Gl. tudi str. 62, pod 5.

Vaja in ponavljanje h hrati so domače naloge. Šolske ure vestno porabljene pač zadostujejo za uk, a gledé priučitve in vaje smé zahtevati učitelj, da mu pomaga domača pridnost, katera naj storí, da si otroci utrdijo tisto, kar so se učili v šoli. Kar je učitelj pojasnoval, razlagal, na srce pokladal, to naj si učenci globokeje vtisnejo z domačim ponavljanjem ter s domačimi nalogami. V prvi vrsti pečá naj se učenec doma z vajo, ki naj bi ga v onem, kar si je pridobil v šoli, storila toliko zavednega in spretnega, da more reč v življenju rabiti. Domače naloge pa morajo biti:

α) V tesni zvezi s šolskim ukom ter le nekako nadaljevanje tistega, kar se je učencem podajalo v šoli, in uporabljanje onih pravil in nauk, katerih so se učili v šoli.

β) Primerne učencevi vednosti in vzmožnosti, da jih more izdelovati brez tuje pomoči, ker bi mu sicer nič ne koristile.

γ) Učitelj ne smé otrók preobkladati z domačimi nalogami, ker jih sicer nekateri učenci le prav naglo, površno, slabo izdelujejo ali celo ne, drugi pa se na vso moč trudijo, da bi zadovoljili učitelja, a pri tem trpé telesno in duševno, ker jim ne ostaja časa za oddih in počitek.

δ) Treba se je ozirati tudi na hišne razmere učencev, ko jim daje nalog. Časih je najboljše, da ne dá domačih nalog. Revščina je

po nekaterih družinah tolika, da učenec nima doma niti papirja niti črnila, morda celó prostora ne, kjer bi mirno mogel izdelati nalogo. Drugje rabijo, stariši svoje otroke zunaj šolskih ur za razna manjša dela, ali pa morajo svojim ubožnim roditeljem pomagati z delom kruh služiti. Na vse tako se mora ozirati učitelj, da krivice ne dela starišem. Da se prihranijo stroški za papir, naj časih izdelujejo učenci nalogo na pisni deščici.

Da učitelj z domačimi nalogami dosega namen, se mora ob svojem času vselej tudi prepričati, so li vsi učenci izdelali nalogo, in kako so jo izvršili gledé vsebine pa tudi gledé oblike. Pri domačih nalogah naj se namreč učenci vadijo tudi čedne, čiste pisave in vkusne vnanje oblike. — Treba je vselej popravljati pismene izdelke učencev. Pri tem opravilu je pomniti: *a)* Učitelj naj skuša najti vzrok pogoreshka. Je li nevednost, nepazljivost, lahkomiselnost ali celó hudobna volja kriva napake? Od vzroka pogoreshka zavisi nadaljno manj ali bolj strogo ravnanje vzgojiteljevo. *b)* Le tako smemo otroku šteti v pogoreshak, kar bi bil vsled prejšnega uka in vaje lahko boljše naredil in tudi moral. *c)* Na razne načine se utegne goditi popravljanje domačih nalog: ali popravlja učitelj sam; ali storé to nekateri najboljših učencev, koje zato odmeni; ali pa (kar je najboljšé) naj učitelj s kako črtico ali drugačnim znamenjem le naznani pogoreshak v izdelku, potem pa naj se naloga v šoli vkupno izdeluje, vsak posamezni učenec pa naj sam popravlja napake v svoji nalogi. *d)* Naj se vže popravljajo izdelki tako ali drugače, vselej mora učitelj dovesti učenca do tega, da spozná pogoreshak ter vé, zakaj je napačno njegovo delo. Le tako je mogoče, ga v prihodnje obvarovati iste napake.

Šesto načelo: Posamezne učne predmete primerno združuj, kolikor je mogoče. Skušnja uči, da tesna zveza sorodnih predmetov, t. j. njih združevanje, koncentracija, močno olajšuje poduk ter ga dela vspešnega. Kakor so na človeku vsi udje pa telesne in duševne moči in vzmožnosti zvezani v lepo enoto, ter vsakteri more obstati in prav delovati le združen z drugim; tako naj bi se pri podučevanju združevali posamezni nauki in predmeti, in učitelj naj bi v šoli navezoval eno učno stvarino na drugo. S tem doseže, da razni prejeti nauki v duši vzgojenčevi ne ostanejo, bi rekel, razcepljeni, brez zveze med seboj; ampak združujejo se v neko celoto, in učenec spoznava notranjo zvezo, ki je med raznimi predmeti. Njegovo znanje postaja temeljiteje, in ložje mu je v življenji vse tisto rabiti, kar se je učil v šoli. S tako koncentracijo uka tudi dolgočasni enoterosti pridemo v okom, in prijetna razlika stori učence pazljivejše;

učitelj sam pa ima pri združevanju predmetov priliko, kar sproti prepričevati otroke o koristi ali potrebi vsega tistega, česar se učé. A kako naj združujemo učne predmete?

1. Učitelj naj združuje najprej posamezne predelke enega in istega predmeta. Vse sedanje učne predmete ljudske šole uvrstimo po njih sorodnosti v te-le skupine: *a)* veronauk, obsegajoč svetopisemske zgodbe, katekizem, evangelije, obredoslovje in cerkveno petje. *b)* Jezik, ki obsega branje, pisanje, slovnico, pravopis in spisje. *c)* Realije, namreč zemljepis, zgodovina in prirodoznanstvo. *d)* Računstvo v zvezi z geometrijskim oblikoslovjem. *e)* Lepopis in risanje. Na podlagi teh skupin je torej najprej treba združevati predelke istega glavnega predmeta. N. pr.: veroučitelj iz bibličnih zgodb izvaja katekizmove nauke, in nasproti pojasnuje splošnje, abstraktne nauke katekizma z zgodbami sv. pisma; pri evangelijskih in v obredoslovju spominja učence na tisto, kar so slišali pri zgodbah ali kar so se učili iz katekizma itd. Pri podučevanju v jeziku vže prav ponaturno sega en predelek v drugega, ter se eno tesno oklepa drugega: razne članke iz berila naj učitelj uporablja za vaje v pisanji ali pravopisu; pri pisanji opozoruje naj otroke na slovniska pravila; pri spisji mora rabiti zakone pravopisa; slovnica pojasnuje berilno stvarino ter umljivo stori vsebino. Tudi pri realijah segaj eno v drugo. Zgodovina naj oživlja tisto, kar podaja zemljepis; prizori iz povestnice pa naj stalno ceno prejemajo iz naukov zemljepisje; zemljepisje združuje učitelj s prirodoznanstvom, ako dopoveduje, kje bivajo te ali one živali, od kod so pridelki taki ali drugačni itd.

2. A učitelj naj ne združuje samo sorodnih tvarin, ampak naj tudi posamezne skupine predmetov prilično navezuje drugo na drugo. Marsikatero verske nauke učitelj lahko pojasnuje in spričuje iz zgodovine in prirodoznanstva; mnogokrat ima priložnost pri poduku v realijah govoriti učencem n. pr. o božji vseomogočnosti, modrosti . . . Pri nauku v jeziku vedno moremo zajemati iz tistega, kar nam podaja zemljepis, zgodovina, prirodopis. Številke, koje nam imenujejo razni predmeti, zlasti geografija in historija, naj učitelj pridno uporablja pri računstvu. Berilo je središče za skupini „jezik“ in „realije“, kajti z vadbo v čitanji je lahko doseči več namenov, zlasti je možno. ves poduk v zemljepisu, zgodovini in prirodoznanstvu združiti z berilom

Res je zelo koristna do sedaj opisana koncentracija poduka, a vendar je treba povsod razločevati med glavnim in postranskim namenom. Nikoli ne sme učitelj v dosego stranskega namena porabljati toliko časa, da bi to bilo na škodo prvemu in glavnemu smotru do-

tičnega predmeta: pri katekizmu mora toraj glavna reč biti znanje katekizma; berilo mora pred vsem služiti vajam v branji; v zemljepisu se ne smé pridevati iz sorodnih predmetov toliko naukov, da bi škodo trpel cilj, kojega hoče šola doseči pri geografiji ... Učne predmete naj torej učitelj združuje, a pomešati jih ne smé.

Sedmo načelo: Podučuj mikavno, zanimivo. Vsa načela podučevanja še-le tedaj zadobé svojo veljavo in moč, ako jih uporablja razumen, spreten učitelj. Taki si pred vsem prizadeva tako učiti, da med učenci vzbuja pozornost, zanimanje za predmet; kajti uspeh je gotov le takrat, če se otroci oklepajo uka z vso dušo. Kaj naj stori, da bode nauk zanimal učence?

1. Podučevati mora živahno in razločno. Kar je suhoparno, dolgočasno, mrtvo, nejasno, tako ne mika mladine; le življenje vzbuja življenje. Otroku je prirojena živost; naj je toraj tudi beseda učiteljeva živa, prirčna, vesela, razločna, sicer med učenci ne vnema gorečnosti in zanimanja za poduk. Živost učitelja pa ne smé biti v tem, da bi v šoli vpil ali jako naglo govoril (čeravno tih, mrzel glas in zaspano govorjenje zelo škoduje); tudi ne v silnem kretanju telesa, ali da bi po šolski sobi letal sem in tje (če tudi ne smé vedno na tistem mestu stati, kakor bi bil lesen); potrebna živost podučevanja izhaja od tod, da je učitelj ves navzet in prešinjen važnosti svojega delovanja, ter navdušen za učni predmet. Kjer je to, se živahnost prikaže sama ob sebi, razodevajoč se v krepkem, živem govorjenji, v neki posebni veselosti duha in resnični vnemi za podučevanje. Ob takem uku pa otroci postanejo pazljivi skoraj nehoté, predmet jih zanima.

2. Učitelj mora skrbeti za primerno različnost v poduku. Vedna enoterost utruja učence, spreminjava jim je oddih. Različnost uka pa ne smé biti samo v tem, da učitelj pri enem in istem predmetu ne ostaja čez eno uro, pri začetnikih celo ne nad pol ure; ampak prijetna izpremena se mora zlasti v tem kazati: da eno in tisto učno stvarino obravnava na različne načine; da isto reč prikazuje od raznih strani; da sedaj po takem, sedaj po drugačnem potu vodi učenca do razumevanja in znanja; da rabi sedaj ta, sedaj druga pojasnila; da sedaj sam govori, sedaj s primernimi vprašanji vzbuja duševno delavnost učencev; da poduku sledi vaja itd. Prijetno in koristno različnost napravlja tudi učitelj: če med otroci pridno poživlja samodelnost; če med njimi vzbuja tekmovanje; ako jim pové kako zgodnico, basen ..., ki je v notranji zvezi z dotičnim ukom; ako veli otrokom govoriti v taktu itd.

3. Da je poduku uspeh zagotovljen, mora se učitelj nanj vselej vestno pripravljati. Jasno in zanimivo moremo le tedaj podučevati, če dotični predmet vseskozi sami dobro razumemo. Učitelju se je torej na vsako učno uro pripravljati prav skrbno: dobro se mora seznaniti s stvarino, pa tudi zastran nje metodične obravnave si mora izvoliti najboljšo učbo. Natančnega pripravljanja na šolo je seveda pred vsem treba učitelju — novincu, a tudi starejši, bolj skušen vzgojitelj je ne sme nikoli popolnoma opustiti ter zanašati se na vže pridobljeno spretnost v podučevanju. Kolikor večkrat namreč premišljamo kako resnico, toliko jasnejša nam postaja; in bolj pogosto ko učitelj misli, kako bi najložej vodil učence do razumevanja in znanja, toliko bolj se mu to posreči. Kedor hoče postati kedaj mojster v podučevanju, naj si, kolikor čas dopušča, zlasti prva leta svojega učiteljevanja izdeluje ter spisuje svoja prednašanja v posameznih predmetih. Vsaj za eno učno stvarino naj bi si vsako leto sestavil popoln tečaj, koji pozneje vsled storjenih skušenj popravlja in spopolnuje.

Po vseh naštetih in pojasnovanih učnih načelih naj ravna učitelj prav odločno, dosledno in vztrajno; in prave učbe naj se uči tudi od skušenih tovarišev, katere naj v šoli posluša, pri uku opazuje, kedar-koli ima priliko zato. Ko pa učenci opravljajo šolsko molitev, naj učitelj prav pobožno moli z njimi, vedoč, da za uspešno delovanje je tudi njemu treba pomoči od zgoraj!

§ 52. Kako učiti: c) učna pot.

Način učitve v ožjem smislu je dvojen: notranji, kojemu pravimo učna pot, pa vnanji, ozirajoč se na način ustnega občevanja med učiteljem in učencem pri podučevanju.

Učna pot je analitična, razkladna, ali pa sintetična, skladna. Razklad ali analiza je v tem, da podučevaje ter razlagovaje pričenjamo s sestavljenim, s kako celoto in jo razložimo v nje enovite obstojne dele, katere potem posamezno pojasnujemo učencu pa mu tudi kažemo, v kaki razmeri so ti poedini deli s celoto. N. pr.: učitelj hoče učencem analitično pojasniti pojem „stavek“. To doseže s tem, da veli otrokom izgovoriti ali tudi še zapisati kaki znan stavek, morda: „Kruh je dober.“ Sedaj razloži ta rek v njega obstojne dele: subjekt, predikat, vez, ter pojasnuje vsacega teh delov za-se, pa tudi kaže, v kaki razmeri je vsaki teh delov s celim stavkom. — Sklad, sintezo rabimo pri poduku, kedar stopamo od enovitega do sestavljenega, t. j., če učencu najprej podamo posamezne početne dele ter mu jih pojasnimo, potem pa iz teh poedinosti pred njim sestavimo celoto.

Po tej metodi učimo otroke n. pr. brati, ko jih seznanjamo najprej s posameznimi glasovi in njih znamenji, črkami, potem pa pridružujemo glas glasu, črko črki, in tako sestavljajoč dobivamo zloge in cele besede.¹⁾

1. Učitelj se v šoli poslužuje obojnega, analize in sinteze, ali pojasnujoč le posamezne nauke, ki so na vrsti, ali pa tudi ves učni predmet obravnavajoč razstavno, oziroma skladno. Gledé predmeta sploh je torej učna pot analitična, ako učitelj pri metodičnem obravnavanju stvarine pričenja s celoto, jo v oddelke in pododdelke razloži, in te dele učencem razkazuje posamezno, da si na ta način polagoma pridobé celotno znanje dotičnega predmeta. Tako šola uči analitično n. pr. zemljepis, če začenja pri tem predmetu z zemljo v celoti, postavi pred učence zemeljsko oblo, in to celoto nato počasi razloži v posamezne kopne glavne dele in velika morja, poedine zemljine zopet v dežele in države itd., tako dolgo, da pride do domačega kraja. Prav tako vodi nazorni uk otroke do spoznavanja celote z razkladom predmeta v njega posamezne dele. — Sintetična je učna pot, ako začenjamo s prvimi osnovnimi deli dotičnega predmeta, in te prvine združujemo ter v večje in večje kose skladamo tako dolgo, da otrokom postane duševna last ves predmet, kolikor je ukazan dotičnemu razredu ali oddelku. Tako učitelj postopa pri računstvu, pri nauku v branji in pisanji itd. Pri številjenju šola pričenja z enico, sestavlja iz jednic razne številke, uporablja te pri posameznih najprej prostih, pozneje umetnejših računskih načinih... Enako se naučé otroci čitanja in pisanja po skladnem učnem potu; tudi potrebno zemljepisno znanje se jim časih podaja po sintetični metodi, začenši namreč učenje v tem predmetu z domačim krajem, z opazovanjem reči, koje učenci vidijo doma, in od tod jih s pomočjo zemljevidov dalje in dalje vodeč do spoznavanja tujih krajev, dežel, zemljin itd.

2. Na kaj naj se ozira učitelj, da v posameznih slučajih nastopi pravo učno pot?

1) Sinteza se torej vjema z indukcijo, navodom, analiza pa z dedukcijo, izvodom. — Kedar je ona celota, katero razložimo v nje dele, res prava očitna stvar, n. pr. konj, drevo, vrt, tedaj razklad imenujemo stvarno, realno analizo. Isto tako govorimo o stvarni, realni sintezi, ako prave, istinite dele neke reči skladamo v dotično resnično stvar. Logična ali idealna pa je analiza in sinteza, če le pojme stvari n. pr. zima, kes, zakrament razkladamo v njih znamenja, ali pa iz posameznih znakov polagoma sestavljamo pojme. — Tako imenovano genetično ravnanje, posebna vrsta sinteze, je v tem, da kako stvar prav tako sestavljamo, kakor res postane, n. pr., če skladamo črke iz posameznih potez, napev iz posameznih tonov, besedo iz glasov itd.

a) Zastran rabe analitične ali pa sintetične učebe pri nadrobnem razlaganju in razkazovanju posamnih nauk naj učitelj: α) vselej se ozira na dotični nauk in njega lastnijo ter naj premisli: kako, ali razstavno ali skladno, bi se najlepše, najprimernejše dal pojasniti zadevni nauk ali pojem. Če po modrem prevdarku spozná, da je dotično stvar otrokom lažje pojasniti analitično nego sintetično, postopa naj razkladno. Kedar je učencem pač znana celota, ne pa posamezni deli reči, ali so jim vsaj sestavni deli manj znani, kakor cela stvar, takrat seveda mora razlagati analitično. Nasproti pa mu je ravnati sintetično vselej takrat, če so učencem znani posamezni sestavni deli neke stvari, a jim je ta še neznana ali le malo znana v celoti. β) Mora tudi gledati na stopinjo znanja in izobraženosti tistih učencev, katerim pojasnuje kak predmet. Analitično podučevati je sploh možno le take učence, ki so duševno vže kaj bolj razviti, kajti vsaj v obče, je težje postopati od celote do nje posameznih delov, kakor pa razumevati posamezno, prosto, in še-le od tega stopati k sestavljenemu. V obče je toraj manjšim učencem primernejša sinteza (ki se tudi vjema s tistim načinom, po katerem človek sploh pride do znanja), nego analiza, čeravno se je mora učitelj marsikaterikrat posluževati tudi pri začetnikih. γ) Velikrat je zelo koristno, da učitelj pri razlaganju združuje obe metodi. Ko je učeč sestavil po skladu celoto, n. pr. stavek iz posameznih besedi, pojem iz njega znamenj, kak glaven nauk iz vrste katekizmovih odgovorov ..., naj potem z učenci zopet razloži to celoto v nje sestavne dele, zato da reč otrokom postane jasnejša, ter si jo boljše zapomnijo. Slično naj učitelj časih ravná analitično-sintetično; razloživši celoto v nje dele naj potem otrokom pomaga, da te posamezne dele skladajo v prejšno celoto. Tako se vzgojitelj prepriča, ali so učenci nauk razumeli ali ne.

b) Kedar se je gledé vsega učnega predmeta odločiti za eno ali drugo učno pot, je treba: α) Najprej gledati na lastnijo dotične tvarine. Pri nekaterih predmetih, n. pr. pri jezikovnem uku, pri zemljepisu pridemo po analitičnem potu prej do cilja, kakor po sintetični uči; drugim tvarinam, n. pr. računstvu, pisanju je sintetična učna pot sploh navadna. Ker je treba dokaj pedagogične razumnosti ter natančnega spoznanja vsakterega predmeta, da se mu določi prava učna pot, zato se to navadno ne pripušča učiteljem, ampak učni črtež pa zaukazane šolske knjige jim kažejo za vsakteri predmet učno pot. β) Ni ga predmeta, pri katerem bi mogel učitelj postopati vseskozi le vedno po eni metodi, ali izločno analitično, ali pa samo sintetično. Pri vsakem poduku se združujeta uči; ena pomaga

drugi ter jo dopolnjuje, samo da pri nekem predmetu premaguje analiza, pri kakem drugem je pa sinteza glavna metoda. N. pr.: pri nauku v branji je učna pot pred vsem skladna, ker tū učitelj sestavlja glasove v zloge, zloge v besede, iz besedi dela stavke; a brez analize tudi ne izhaja, kajti šolar mora znati stavke razkladati v besede, besede v zloge in njih črke, ker prav to ga vodi do razumevanja prečitane sestavka. Zgolj analitično ali zgolj sintetično ne ravna torej učitelj pri nobenem predmetu, ampak povsod je učna pot mešana.

§ 53. Kako učiti: d) učna oblika.

Način ustnega občenja med učiteljem in učencem imenujemo učno obliko. Ta toraj kaže, kako naj se vzgojitelj pri podučevanju poslužuje besede, govora, da učenca pripravi do razumevanja in spoznanja učne stvarine. Mogoča je trojna učna forma: α) monologična, akroamatična, prednašalna, katera je v tem, da govori samo učitelj ter v vezani besedi podaja naukov svojim učencem, ki molče poslušajo in slišano duševno sprejemajo. β) Erotematična, hevristična, vprašalna, pri kateri stavi učitelj učencu vprašanja, s katerimi ga tako vodi, da neko resnico sam najde, ali po lastni duševni delavnosti pride do razumevanja kake reči. γ) Dialogična oblika, učenje v pogovorih, nastopa, kedar učitelj in učenec drug drugemu ugovarjata, pomisleke izražujeta ..., kar učenca dovede do jasnega spoznanja neke resnice. Dialogični učbi pravimo tudi sokratična, ker se je take metode posluževal Sokrat pri svojih učencih, ki pa niso bili otroci, ampak mladeniči in možje duševno razviti, koje je modrijan na omenjen način podučeval v raznih vprašanjih modroslovja. Dialogična učna oblika torej ni za v ljudsko šolo; ostaneta nam le še:

1. Monologična učna forma, pri kateri otroci molče sprejemajo učiteljeve nauke in razlaganja. Redno more in smé učitelj rabiti akroamatično učebo samo pri uže duševno godnih, dorašlih učencih, n. pr. na velikih šolah; ljudski učitelj pa uporablja prednašalno metodo:

a) Kedar je treba podati učencem taci resnic in naukov, katerih ni mogoče razviti iz uma otrók. Tū ni druge poti, kakor da učencem kar sam pové dotično reč kot nekaj vže gotovega, katero si je treba samo zapomniti. Vsled tega nastopa torej monologična učba pri zgodbi svetopisemski in svetni, pri zemljepisu, prirodoznanstvu, pri razodetih verskih resnicah. A pomniti je, da na ljudski šoli ne smé učitelj nikoli dolgo sam govoriti in dopovedovati, ampak kolikor manjši so učenci, toliko večkrat mora prejenjevati in otrokom staviti

taka vprašanja, da se prepričuje iz njih odgovorov, so li razumeli in si zapameteli, kar jim je pravil.

b) Kedar se obrača do srca in volje svojih učencev, hoteč jim vzbuditi neko čustvo, ali pa njih voljo pridobiti za izpolnovanje nekih naukov, dosega to seveda le s kratkim, prisrčnim nagovorom, torej monologično.

Akroamatična učna oblika se poslužuje: a) mehanične učebe, ki je v tem, da učitelj počasi in razločno izgovarja besede in cele stavke, učenci pa jih govoré za njim. To se godí le pri najmanjših učencih, in je zelo potrebno zlasti po taci krajih, koder se ljudska govorica malo vjema s književnim jezikom. b) Deiktične metode, ob kateri učitelj pokazuje učencem njim še neznane ali malo znane stvari kar kakoršne so, ali vsaj v dobrih slikah, ter jih napeljuje, da si jih natanko ogledujejo. Opozoruje jih tudi na posamezne dele in lastnosti dotične reči, zahtevajoč, da mu pripovedujejo vse tisto, kar so opazili na predmetu ali pa slišali od učitelja. Tej uči prištevamo tudi ravnanje učiteljevo pri tehničnih predmetih, pa tudi pri čitanji, petji..., ko pred učenci tisto in tako dela ter napravlja, kar in kakor naj bi potem za njim otroci storili, ravnali. c) Narekanja in pisanja po narekovanem.

2. Erotematična ali hevristična učna oblika vodi učence s primernimi vprašanji do spoznanja resnice ali do razumevanja nekega nauka. Tù se vednost razvija iz otroka, torej se učitelj pri tej metodi obrača najbolj do razuma. To učno formo uporablja šola zlasti pri računstvu, slovnici, krščanskem nauku (zato nekateri to učebo imenujejo katehetično), in sploh pri razvijanju pojmov iz konkretnih zgledov. Kaj pa da je le tedaj možno rabiti to učno obliko, če imajo učenci vže neko gotovo znanje, do katerega se more učitelj vpraševaje obračati. Kjer nič ni, se ne dá nič izviti, ker manjka oporišča. Hevristične metode torej ne moremo uporabljati, kedar je učencem treba podati kako pozitivno znanje. Pri najmanjših učencih sploh ne more učitelj kaj doseči z vprašalno učno obliko: deloma manjka znanosti, na katero bi mogel navezovati svoja vprašanja, deloma začetnikom um še ni toliko razvit, da bi znali pravilno odgovarjati.

Res ima nekatere prednosti erotematična učna oblika, zlasti: a) je učenec pri tej metodi primoran, svojo pozornost obračati na neko določeno reč ter stalno pazljiv biti. b) Je tù prisiljen k lastni duševni delavnosti in samostalnosti. c) Učitelj vpraševaje natanko spoznava učenca in njega dušni razvoj. d) Otroci se pri tej uči zelo vadijo pravilnega govorjenja. — A da učitelj z hevristično učno

formo res vse to dosega, mu je treba velike izurjenosti: dotičnemu predmetu mora biti popolnoma kos, znati mora pravilno vpraševati, pa tudi spretno za nova nadaljna vprašanja uporabljati razne, časih prav osupne odgovore učencev. Senčna stran te metode je tudi to, da se navadno le počasi pride do cilja ter s precejšnjo zgubo časa.

Hevristična učna oblika se poslužuje: *a)* izpraševalne, eksaminatorične učebe, pri kateri učitelj nekoliko časa sam govori, dovede, razlaga, potem pa učencem stavi vprašanja, a ne zato, da bi jih vodil do kakega novega spoznanja, ali da bi iz njih razvijal kako novo resnico, temuč zaradi tega, da se prepriča: so ga li razumeli? ali so si zapametili povedano, prečitano? če so se naučili, kar jim je ukazal? Časih se hoče učitelj z izpraševanjem tudi kar sploh prepričati o vednosti in znanji kakega učenca. *b)* Erotematični uči pomoček so tudi razne naloge, s katerimi učence vodi do trdnega znanja, ker jih sili, da sami mislijo, delujejo, v šoli slišano in naučeno uporabljajo itd. Kaj več o domačih nalogah glej § 51. str. 132.

Iz do sedaj povedanega spoznamo, da nobene imenovanih oblik ne sme rabiti učitelj izključljivo, ampak mora preminjati. Potrebni ste v ljudski šoli obe formi. Bode pa li v tem ali unem slučaju učil monologično ali pa erotematično, to se ravna po predmetu, katerega obravnava, po znanji in omiki učencev, po času, kolikor mu ga je na razpolaganje, in tudi po učiteljevi večji ali manjši spretnosti za to ali uno metodo.

§ 54. Vprašanje.

Vse učne oblike se poslužujejo vprašanja, t. j. tacega stavka, s katerim po rabi vprašalnih besedí, po besednem redu in z naglašenjem zahtevamo od nagovorjenega neke razsodbe, odgovora.

1. Trojno utegne biti vprašanje: kategorično, dopolnitno; dialektično, odločno, ali pa disjunktivno, ločivno. *a)* S kategoričnim vprašanjem hočemo, da učenec nekaj dostavi ter vprašalni stavek dopolni po vsebini. Taka dopolnitna vprašanja so n. pr.: Kdo je odkril Ameriko? Zakaj si žalosten? Kaj je storiti, da se sadje dolgo ohrani? *b)* Dialektično vprašanje zahteva, da se učenec odloči in da potrdi ali pa zanika nekaj v vprašalnem stavku zaznamovanega. Odločno vprašanje je n. pr.: Ali so oče doma? Si li izdelal nalogo? Ali se premiče zemlja okrog solnca? *c)* Iz dialektičnega vprašanja nastane disjunktivno, s katerim tirjamo od učenca, da izbira med dvema razsodbama, ki ste si nasprotni. Taka ločivna vprašanja so: „Je li

Azija največji suhi del zemlje, ali Afrika? Ali železo prištevamo žlahnim kovinam, ali nežlahnim? Hočes li srečen biti, ali nesrečen?"

2. Vprašanje služi vsem metodam v dosego učnega namena. Hevristična učba je rabi, da z njim vzbuja in vodi v otroku duševno delavnost ter iz učenca razvija novo znanje; od tod ime razvijalno vprašanje. Monologična metoda z vprašanji poizveda, so li, in koliko so učenci razumeli in si zapamtili, kar jim je pravil učitelj; torej izpraševalno vprašanje. Obema učnima oblikoma služi ponavljalno vprašanje, s katerim znanje utrjujemo v učencih. — Z dialektičnimi in disjunktivnimi vprašanji učba le slabo dosega svoj cilj, kajti taka vprašanja otroka premalo spodbadajo k mišljenju, in marsikaterikrat more uganiti odgovor; torej pri takem vprašanji tudi pravilen odgovor ni vselej dokaz, da učenec razume reč. V obče naj torej učitelj ne rabi tacih vprašanj. Le slaboumnim, malovajenim in plahim otrokom naj se stavijo lahka dialektična vprašanja, na katera je večinoma možno odgovoriti z „da“, ali „ne“. Tako vprašujoč vzbuja učitelj v malih učencih samočutje jih dela pogumne in vodi do samo-mišljenja. Pravo učno vprašanje, bodi-si razvijalno, izpraševalno ali pa ponavljalno, je torej kategorično, dopolnitno. To naj se redno rabi v šoli, kajti učenec pri tacih vprašanjih ne more kaj ugibati, ampak je prisiljen k lastnemu mišljenju.

3. Vprašanje mora biti dobro, pravilno stavljeno. Da pa je res tako, mora biti:

a) Jasno, to je, po obliki in po vsebini tako, da je lahko razumejo učenci: V slovniškem oziru je vprašanje jasno, ako je sestavljeno iz besedi, otrokom vseskozi znanih, ter nima izrednih tujk, dvoumnih izrazov, temnih govornih figur... Da je razločno, mora vprašanje biti tudi kratko in jedrno, ne obsegajoč besedi, pojmov, ki niso potrebni za natančno določitev zahtevanega odgovora. Tudi s tem postane vprašanje jasno, da je izgovarja učitelj počasno, glasno, in da zadostno naglasuje vprašalno besedo, katera naj praviloma stoji na prvem mestu. — Po vsebini je vprašanje jasno, če je predmetu primerno in nima logičnih napak. Napačno v tem smislu bi bilo n. pr. vprašanje: Zakaj ste krepost in ponižnost slehernemu priporočevanja vredni? (Ne „in“, kajti krepost obsega vže tudi ponižnost). Enako nepravilno je vprašanje: Katere grehe nam izbrisuje odpustek? (mesto „katere kazni grehov...“); ali pa: Je li konoplja drevo ali grm? (ker se učenec tù ne more odločiti niti za eno niti za drugo).

b) Vpraševati je treba tudi določno, t. j. na stavljeno vprašanje mora biti mogoč le en sam pravi odgovor. Gotovo nedoločna

so vprašanja: Kaj stori priden učenec? Česa se sleherni hoče znebiti? Kaj se zgodi ob smrti človekovi?... kajti na vsa ta vprašanja je možno odgovoriti raznotero, in učenec bi moral tù še-le ugihati, kacega odgovora si želi učitelj. — Da je določno, mora vprašanje biti tudi prosto, t. j. tako, da z njim zahtevamo le en odgovor, vprašamo po eni sami reči. Dvojna, trojna vprašanja niso za učence ljudskih šol; n. pr.: Zakaj je Bog Helija kaznoval in kako? Katere rude se nahajajo na Kranjskem in kje? Kedaj in kje je rojen naš cesar, in koliko je danes star?

c) Primerno mora biti vprašanje predmetu, reči, po kateri povprašujemo, pa tudi vzmožnosti in vednosti tistih učencev, katerim vprašanje velja. Ne sme torej biti ne prelahko ne pretežko. Prelahka so n. pr. prosta dialektična, verbalna vprašanja, na katera moremo odgovoriti s samim pritrjenjem ali zanikanjem, ker ne vadijo in ne spopolnujejo učencem mislenosti; pretežka vprašanja pa ovirajo napredek poduka, jemljó otrokom pogumnost ter jih delajo nevoljne. Malim učencem so pretežavna zlasti taka vprašanja, na katera je možno odgovoriti le po mnogi in različni duševni delavnosti; n. pr.: Za koliko sta tvoj oče in tvoja mati starejša, kakor vas čvetero otrok skupaj?

4. Pri povpraševanju veljajo ta-le načela:

a) Učitelj naj stavi vsako vprašanje najprej splošnje, t. j. vsemu razredu ali oddelku, potem še-le naj imenuje tistega, ali naj mu samo namigne, komur je odgovarjati. Da bi učitelj najprej vprašanca poklical, in nato še-le stavil vprašanje, bi zanikarni učenci ne pazili ter se še ne zmenili za vprašanje.

b) Izpraševaje se učitelj ne smé držati kakega gotovega reda ter na odgovor klicati učence n. pr. po klopeh, ali po črkah. Nihče ne smé niti za trenutek imeti gotovosti, da mu ne bo treba odgovarjati in pokazati, je li pazil ali ne. Zelo napačno bi tudi ravnal učitelj, ako bi vpraševal samo vzmožnejše učence, ali pa tiste, ki se mu ponujajo za odgovarjanje. Pokliče naj sedaj tù enega, sedaj tam drugega; a pri nobenem naj se ne mudi predolgo, zato da jih more vsako uro veliko priti na vrsto. Nepazljive otroke naj vprašuje največkrat.

c) Učence je s tem klicati na odgovor, da dotičnega s priimkom pozove. Po krstnih imenih otroke klicati, sicer ni brez pedagogičnega pomena; tako ravnata doma oče in mati. Učitelj ju posnemajoč v tem, se otroku nekako ljubeznjivo približa; a vendar naj tako stori le samo pri najmlajših učencih. Časih naj se samo z migljejem pozove otrok na odgovor, in z roko naj se mu daje znamenje, da se vsede.

§ 55. Odgovor.

Učencev odgovor naj učitelju priča, da vzgojenec misli, pa da ima znanje in spretnost v govorjenji. Pravi, dober odgovor naj je torej: pravilen, kar učenec izreka, mora biti res in prav tudi zastran jezikovne oblike; primeren, t. j. mora se natanko vjemati z vprašanjem; samostojen, prihajoč iz lastnega mišljenja učencevega. Samo ugibanje, govoričenje za drugimi, brezmiselno blebetanje ni nič vredno, in zabranjati je treba tako odgovarjanje, kolikor mogoče.

1. Kedo naj odgovarja v šoli in kako? *a)* Učitelj se mora obračati z vprašanjem do učencev sploh, naj so torej na odgovor pripravljeni vsi. Kedor želi odgovoriti, naj to učitelju naznani n. pr. s tem, da mirno povzdigne kazalec desnice; a ne, da bi vstajal ali glasno klical: jaz, jaz! Paziti je, da kak učenec ne premoti učitelja s tem znamenjem, češ, jaz vem, znam, a ni res. Redno naj h krati odgovarja le en učenec, tisti namreč, komur veli učitelj. Grda napaka je, če otroci kar nepoklicani za-se odgovarjajo glasno ali tudi le poluglasno. Sleherni si mora le samo misliti odgovor, a izgovoriti ga ne smé brez učiteljevega dovoljenja. Le izjemno, redkokrat smé učitelj dopustiti, da otroci odgovarjajo skupno, zlasti majhni učenci, zato da se vadijo pravilnega izgovarjanja. Tudi zelo važne reke naj šolarji ponavljajo enkrat ali še večkrat vkupno, da se jim bolj vtisnejo spominu. — *b)* Na vsako vprašanje mora učenec odgovoriti s celim stavkom, počasno, razločno, dosti glasno in s primernim naglaševanjem, t. j. tisto besedo ali tiste besede je treba naglasiti, s katerimi ono izreka, kar se je zahtevalo v vprašanji. Ako n. pr. vprašamo: „Kje je bil Kristus rojen?“ odgovoriti mora učenec: „Kristus je bil rojen v Betlehemu“ — naglašujoč zadnjo besedo. Prav zato, da se otroci pri odgovarjanji vadijo govorjenja in tudi spomin urijo, morajo v odgovoru vselej ponoviti vprašanje, ali vsaj povzeti po večem.

2. Spretnost svojo kaže učitelj tudi v tem, da zná prav vporabljeni odgovore učencev. Kako se mu je vesti pri tem? Zgodi se, da vzgojenec odgovori prav, deloma prav, napačno, ali pa celó ne odgovori.

a) Ako učenec odgovori prav, smé učitelj dalje iti v podučevanji, ne da bi jeku podoben za otrokom ponavljal vsak odgovor. Ni prav, če pri vsacem pravilnem odgovoru učitelj kaže svojo zadovoljnost s tem, da kliče „dobro“ ali „prav tako“. Tako naj stori le redko kedaj, navadno samo pri majhnih učencih, da jim veselje napravi ter jih stori pogumnejše. Kedar se dozdeva učitelju, da učenec pravega odgovora ni našel po lastnem mišljenji, ampak ga je morda le uganil,

prepriča naj se o tem, ponavljajoč vprašanje z drugimi besedami, ali pa naj mu stavi novo vprašanje ter tako, ki primora učenca, da odgovori obširneje; časih ga smé kar vprašati, zakaj je tako odgovoril? Napačno ravná, kedor le tiste odgovore sprejema za dobre in prave, koje mu učenec daje prav s tistimi besedami, katere je rabil učitelj sam, ali pa z besedami šolske knjige. Ravno to je znamenje, da učenec razume stvar, ako jo zna povedati z lastnimi besedami. Za učence ljudske šole je seveda većinoma najboljše, da se držé besedi učne knjige, ker še ne znajo predmet po svoje duševno prekuhati in z lastno besedo dopovedovati.

b) Ako le deloma prav odgovori učenec, ne sme učitelj nikoli prezreti onega, kar je dobro in pravo v odgovoru. Tega se mora oprijeti, in s pomočjo nadaljnih primernih vprašanj otroka voditi tako, da spozná, v čem je pomanjkljiv ali napačen njegov odgovor. Učitelj naj pomaga učencu, da popravi tisto, kar je neresničnega, nepravlega bilo v odgovoru, bodi-si zastran vsebine ali pa zastran jezikove oblike. Tako popravljeni ter pravilni odgovor naj slednjič ponovi učenec.

c) Kedar je odgovor napačen, neresničen, se učitelj ne smé takoj hudovati nad učencem ali brž klicati drugega, ampak popraviti je treba slabi odgovor. Da to more, naj premišlja, kaj bi utegnil biti vzrok napačnemu odgovoru. α) Morda je učitelj sam kriv slabega odgovora, ker je njegovo vprašanje bilo napačno: znabiti premalo določno, nejasno, slabo naglašeno... Če se zdi učitelju, da bi kaj tacega bilo vzrok slabemu odgovoru, naj vpraša še enkrat ter jasnejše, določnejše, primernejše. β) Navadno je učenec kriv, da je odgovoril napačno. Bil je morda nepazljiv, raztresen, in toraj ni slišal vprašanja ali ga ni razumel. Tacemu otroku naj učitelj ponovi vprašanje, ali pa naj ukaže, da mu kedo drugi izmed učencev ponovi vprašanje. Nepazljivca je treba pogostneje klicati na odgovor, da ga s tem primora k pozornosti. Nekateri učenec je celó toliko len, da se mu ne ljubi resno misliti na pravi odgovor; dobro je, tacega časih nekoliko osramotiti. Kakemu drugemu manjka onega znanja, da bi mogel prav odgovoriti; za takrat naj mu pomaga učitelj, pozneje ga je treba s primernimi pomočki priganjati k večji marljivosti. — Po obliki ali po vsebini napačne odgovore mora popravljati učitelj sam, ali pa učenec z njegovo pomočjo. Popravljeni ter pravilni odgovor naj vselej ponovi šolar.

d) Če učenec nič ne odgovori, naj učitelj ne kliče takoj drugega. Daje naj vprašancu časa nekoliko trenutkov, da pomisli, a predolgo naj ga ne čaka. Izvedeti naj skuša, kaj bi utegnilo temu

biti vzrok, da ni nikakovega odgovora. Trojni vzrok je obmolčanju:

α) Učenec ne vé odgovoriti. To utegne priti prav iz tistih vzrokov, kakor napačen odgovor, in je zato s takim učencem ravnati ravno tako, kakor smo prej povedali ozir slabega odgovarjanja. Koristno je navaditi otroke, da takoj spoznavaajo: „ne vém, ne znam.“ Tako se ne trati čas, in taka odkritosrčnost pripomore k vrlemu značaju.

β) Učenec si ne upa odgovoriti iz slaboumnosti, bojazljivosti ali preslabega jezikovega znanja. Takim otrokom nasproti bodi učitelj prav ljubeznjiv in prijazen; daje naj jim poguma, ponovi naj vprašanje ter kaže svojo zadovoljnost, če je le količkaj zasluži dete. Ako je učenec premalo vaje tistega jezika, v katerem mu je odgovarjati, treba mu je potrpežljivo pomagati, da najde pravo besedo, ali pa naj mu kar učitelj pové dotični izraz, da ga otrok porabi v stavku na pravem mestu.

γ) Zgodí se celó, da kak učenec iz svojeglavnosti noče odgovoriti. Tako trmoglavje je treba ulomiti: tako dolgo naj poredneža obdrži učitelj v šoli, da začne govoriti, in ko bi tudi rekel samo to-le: ne znam, ne vem.

§ 56. Učila.

Najimenoitnejše učilo je seveda učiteljeva beseda, a tu govorimo o učnem orodji v ožjem smislu, t. j. o tistih vnanjih pomočkih, katerih se med podukom poslužujeta učitelj in učenec. Sotoraj učila dvojne vrste: namenjena učitelju ali pa učencu.

1. Učitelj rabi zraven raznih pomožnih knjig in pedagogičnih časnikov za spopolnovanje lastnega znanja še tudi pri podučevanju:

a) Šolsko tablo, h kateri spada kreda, goba in za risanje tudi ravnilo in šestilo. Ta deska je v šolski sobi jako važno učilo, in prav pridno se ga mora posluževati učitelj; ne le za pisanje, računanje, risanje . . . , ampak spreten učitelj na tabli marsikaterikrat s kredo narisa z nekaterimi potezami oni predmet, kojega hoče pojasniti učencem, kedar nima boljših nazornih pomočkov pri rokah; sedaj predoči obliko kake reči, sedaj tek reke, mer gorovja, lego kakih mest itd. Take predstave na šolski tabli imajo še to prednost pred vže gotovimi risarijami in slikami, da nastajajo polagoma pred učencevimi očmi ter jih zato lažje razumeva.

b) Knjige, koje mu višja šolska oblast potrjuje, dovoljuje ali ukazuje za dotično učilnico.¹⁾

¹⁾ Glej ukaz ministerstva za bogočastje in uk dné 25. marca 1873 št. 1418 o rabi šolskih knjig in drugih učil na ljudskih in meščanskih šolah.

c) Pomočke predočevanja, kakoršnih dandanes obrtnost in umetnost šoli izdeluje in ponuja zelo veliko. Taka učila so n. pr. aparati za čitanje, računski stroji, podobe in stenske slike, globi, zemljevidi,¹⁾ kalupi, preparirane prirodnine, važno fizikalno orodje itd.

2. Učencu je učno orodje ali samoučilo:

a) Pisna deščica s pisalom in gobico vred, ki je toliko važna za posameznega vzgojenca, kakor šolska tabla vsemu razredu.

b) Šolske knjige, določene zadevnemu oddelku učencev ali razredu.

c) Sešitki za pisanje in risanje, peresa, svinčniki... Gledé samoučil naj je učitelju pravilo: nikoli prevelikih in brezpotrebnih stroškov napravljati starišem učencev, torej vselej zahtevati od otrok le najpotrebnejšega učnega orodja. Samoučila naj so prosta, dober kup, a vendar primerna ter rabna. Sicer pa je tudi važen zastran učnega orodja ukaz ministerstva za bogočastje in uk dné 19. julija 1875 št. 2868, s katerim se določuje, kako se imajo opravljati šolska poslopja na javnih ljudskih šolah na Kranjskem, in kako je skrbeti za zdravje po teh šolah, kjer § 25 natanko določuje, kakšna morajo biti posamezna učila in samoučila. Slehernemu važnejšemu učilu je namreč v Avstriji treba ministerskega potrjenja, kakor tudi vsaki šolski knjigi, ki se pri poduku daje učencu v roke. Naučno ministerstvo izdaja v svojem ukaznem listu („Verordnungsblatt“) posebne izkaze vseh tistih knjig in učil, ki so v Avstriji pripuščeni za šolsko rabo. Nekatero učno orodje tudi deželni šolski svet odobruje za svoj delokrog, n. pr. zemljevide in opise posameznih krajev in okrajev, pisanke s slikami. — Pri vseh učilih je gledati tudi na to, da slike, črke in drugi deli na njih niso premajhni in predrobni, da se otrokovo oko preveč ne napenja in ne pospešuje kratkovidnost. Šolskim knjigam mora papir biti močan, natis razločen, ne prebled in ne pretesen; črke naj so tim večje, čim mlajši so učenci, katerim je zadevna knjiga namenjena. — Ozir naprave učil veli zakon: „Šolske knjige in druga samoučila so otrokom dolžni kupiti roditelji ali njih namestniki, in če je uboštvo dokazano, tisti, katere k temu sili postava“ (namreč krajni šolski svet).

1) Ukaz ministerstva za bogočastje in uk dné 26. avgusta 1870, govoreč o tem, katera učila naj bi imela vsaka šola, pravi zastran zemljevidov: „Na steni naj je po en planiglob, po en zemljevid domače dežele, avstrijsko-ogrske države, Evrope in Palestine.“ Da se vsa potrebna učila napravijo (veli postava), zgledi naj se šolski voditelj tistej oblasti, katera je po zakonu odločena v to (t. j. krajnemu šolskemu svetu).

Dostavek.

§ 57. Obrazovanje nepolnočutnih otrok.

Glavna načela vzgoje in poduka veljajo za nepolnočutne otroke ravno tako, kakor za vzgojence z vsemi ter zdravimi čuti; le izvrševati, uporabljati jih pri gluhih ali slepih otrocih ne moremo na isti način, kakor pri polnočutnih. Največ občutov, zaznanj, nazorov, predstav dobiva dete po višjih čutih, po očesu in ušesu (gl. § 8); a prav teh za izobraženost človekovo toliko važnih čutov nimajo slepci in glušci. Pri teh ubožcih mora torej učitelj njih druge čute bolj obrazovati ter še veliko bolj uporabljati v svoje namene, kakor pri družih, zdravih in polnočutnih otrocih. V naslednjem nekoliko spregovorimo o obrazovanji gluhonemih in slepih učencev.

1. Kedor je gluh in nem ob enem, tacega imenujemo gluho-nemega. Vže davnej so zapazili, da ste gluhost in nemost navadno združeni, a še-le v preteklem stoletji so do celega spoznali, da je nemost gluhosti gotova posledica. Da se namreč otrok nauči govoriti, treba mu je zraven zdravih govoril še tudi zdravega sluha, da more govoreče ljudi posnemati ter se naučiti njihovega jezika. Posnemajoč ljudi svoje okolice se dete med Slovenci nauči slovenščine, med Nemci nemščine itd.; ako pa ne sliši nobenega glasu, nobene besede . . ., se tudi nobenega jezika ne nauči — ostane nemo. Govorila (pljuča, sapnik, jabelko, jeziček, nebo, nosni duplini, jezik, ustnici . . .) ima gluhonemi otrok sploh zdrava, prav razvita; ali ker nima posluha, jih vaditi ne more druge posnemajoč. Ako bi se kedaj zgodilo, da bi tako dete pozneje spreslišalo, bi tudi še ne znalo takoj govoriti, ampak z zadobljenim sluhom bi mu bil dan le pogoj, sredstvo, da bi se moglo naučiti govora po navadnem potu, t. j. s posnemanjem drugih.

A kako se gluhonemo dete razume z drugimi ljudmi? Vnanji vtiski, kolikor jih dobiva gluhonemec po svojih zdravih čutilih, vzbujaajo in vadijo v njem dušne moči; in ko je njegov duh dovolj razvit, začne čustva svoja in misli izraževati s tem, da kaže na to, uno reč, da steguje, obrača roke, s prsti miga, z glavo kima, pomežika, stemni obraz itd. Tako kretanje, telesno gibanje je izraz notranjih, duševnih dogodkov. To telogibno govorjenje je gluhomutcu naravni jezik. Abbé de l'Epée je deloma na podlagi tacega naravnega kretanja izumel in sestavil umetni telogibni govor, s katerim se ne

zaznamenuje samo kaka reč, lastnost, dejanje, ampak tudi razmera telokretne besede v stavku, n. pr. število, padež, oseba čas ... S pomočjo takega telogibnega govorjenja je podučeval de l' Epée svoje gluhoneme učence ter jih toliko uvel v književni jezik, da so ga razumeli in pisali. — De l' Epéeju naslednik v pariški gluhonemnici, Abbé Sicard, je izumel nekako rokoprstno abecedo, v kateri s črke latinske abecede zaznamujejo z enim, več ali z vsemi prsti ene roke. Pest n. pr. pomeni *a*, vsi prsti stegnjeni in stisnjeni *b*, zganjen kazalec *c* itd. To abecedo rabijo gluhomutci, da z njo narekujejo tuje besede in lastna imena, za katera nimajo telogibnih znamenj. Ta rokoprstna abeceda menda ni v nobeni gluhonemnici več v navadi; tudi telogibni govor zelo opuščajo ter se ga poslužujejo po vstavih le še ob začetku podučevanja mutcev, ker se takrat še ne morejo drugače porazumeti. — Dandanes pri obrazovanji mutcev večjo in večjo veljavo dobiva načelo: Nauči gluhonemega razumevati, pisati in govoriti glasovni jezik. Za podučevanje gluhomutcev imamo torej dve glavni metodi, namreč de l' Epéejevo ali francosko učbo, pri kateri je poglobitna reč telogibni govor; pa Heinickejevo ali nemško, kjer rabijo le glasovni jezik. Po avstrijskih gluhonemnicah združujejo obe metodi, poslužujoč se zraven glasovnega jezika tudi telogibnega govorjenja.

Kako pa je pri gluhomutcih z glasovnim jezikom; je li sploh možno, da se ga naučé? Mogoče je, samo da ne po sluhu, kakor polnočutni ljudje, ampak z vidom. Govorila človekova se namreč pri vsakem glasu drugače gibljejo in postavljajo, in naše obličje pa usta dobé ob izgovarjanji različnih glasov različno posebno podobo. Lahko se prepričamo tega, ako pred ogledalom izrekamo n. pr. *a*, *b*, *c*, *m*, *l*, opazujoč pri tem gibanje in postavljanje svojih govoril. Ker se toraj posamezni glasovi, tudi če v besedah drug drugemu sledé, nekako obrazijo in spoznajo na obličji, ustih, govorilih ..., je možno gluhonememu, ki ima navadno zdrava, pravilno razvita govorila, ne le naučiti se glasove, zloge, besede izgovarjati, t. j. govoriti, ampak tudi drugim na ustih, obličji ... spoznavati, kaj so izgovorili. Iz povedanega spoznamo pa vže tudi pot, po katerem je treba voditi gluhomutca, da mu jezik postane sporazumovalno sredstvo. Najprej gluhonememu izvabljajo glasove; po zgledu učiteljevem mora svoja govorila na način, dotičnemu glasu primeren, staviti in gibati ter zraven sapa poganjati skoz jabolko in usta. Prav tako uči se izgovarjati besede in stavke. Nato vadijo gluhomuteca, da govor bere drugim od ust; in slednjič, da razumeva govor sploh. Tem vajam se pridružuje tudi nauk v čitanji in pisanji.

a) Res pové teorija prav določno, kako je treba postaviti govorila, da dobimo ta glas ali oni, a tako storiti je časih zelo težavno. Tudi najspretnejši učitelj nekaterim gluhomim kakega glasu ne more izvabiti čisto. Sploh pa vsaki, še tako dobro naučeni gluhomutec govori enolično in ne blagoglasno, kajti svoj lastni glas in govor on le čuti, a ga ne sliši, zato ne more glasu prijetno voditi ter spreminjati; govorila mu delajo brez čustva, nekako mehanično. Brž ko se navadi gluhonemi izgovarjati neki glas, pokažejo mu znamenje tistega glasu, t. j. črko, da si jo dobro zapomni in vé, kedar jo vidi, dati nji prikladni glas. Uče ga tudi, zapisati tako črko. Tako se gluhomutec z glasovnim jezikom vred vadi tudi čitanja in pisanja.

b) Ker se na obličji, ustih ... obrazijo ne le posamezni glasovi, ampak tudi besede in celi stavki, vidi gluhomutec na obličji družih počasen in izrazit govor, kakor ga zdravi ljudje slišijo. Kaj pa, v to mu je treba mnogo vaje. Vže pri izvabljenji glasov si mora učenec dobro vtisniti spominu obrazno podobo vsakterega glasu. Ko je izvabljenih več glasov, jih izreka učitelj iz enega prehajajoč v drugega sprva prav počasno in izrazito, poznej hitreje. Besede izgovarja učitelj gluhomememu najprej po zlogih, stavke po posameznih besedah, pozneje v zvezi — a vedno počasno. Ker ljudje pri govorjenji ne postavljajo svojih govoril vsi popolnoma enako, vaditi se morajo gluhonemi učenci od ust brati ne samo učitelju, ampak tudi drugim osebam, n. pr. součencem.

c) Da gluhonemi učenec kmalo spozná, čemu se uči izvabljenja glasov, pokazuje mu učitelj, da z zvezanimi glasovi, t. j. z besedami zaznamujemo gotove predmete, pojme. Še preden so izzvani vsi glasovi abecede, začne učitelj s sestavljenjem in tolmačenjem besedi. Ko pozna učenec n. pr. glasove e, i, č, d, p, s, t, z, ... mu jih učitelj združuje v razne besede, n. pr. peč, pes, zid, tič itd. in hkrati mu pokazuje dotične stvari. Potem učitelj sestavi vprašanje „kaj“, oziroma „kdo“, in spodaj zapiše ime dotičnega predmeta, kažoč sedaj na ono stvar, sedaj na nje zaznamko besedo, iz česa učenec spozna, da pomeni spodnja beseda dotični predmet, zgornja pa vprašanje. Nato naj gluhomec bere besedo po črkah in od ust, sestavi naj jo potem s premakljivimi črkami, in slednjič naj jo zapiše. Ko učitelj nadaljuje izvabljanje glasov, uči gluhomutca na opisani način razumevati vedno več in več imen oseb, živali in reči. Pri taci in podobnih dolgotrajnih vajah se gluhomutec uči spoznavati, razumeti in rabiti glasovni jezik, in sicer najprej v nazornem nauku. Dobro podučeni gluhomec dobi polagoma dotični glasovni ter učni jezik toliko v

svojo oblast, da se v njem z drugimi ljudmi porazumeva, čeravno ne vselej čisto in razločno. Postane tudi vzmožen, svoje misli nazzanjati s pisanjem, in z vspehom brati priprosto pisane knjige.

2. Slepemu je stanje res nekoliko ugodnejše nego gluho-mutcu, ker more s polnočutnimi ljudmi občevati s pomočjo govora; nekaterih predmetov, n. pr. veronauka, slovnice, zgodovine, petja se uči z drugimi ter zdravimi otroci vred. A pri vsem tem je slepec velik siromak: ne pozna niti svetlobe niti barve; toliko reči, katere nam vnemajo srce, je zanj, kakor bi jih ne bilo; sam si nikjer ne more pomagati, treba mu je povsod tuje pomoči. Res se slepi nauči glasovnega jezika vže v domači hiši, a kaj da pomenijo razne besede, posamezni pojmi, o tem mu je znanje mnogokrat jako pomanjkljivo. K sreči ima še tudi zdravih čutov; do teh, zlasti do sluha in tipa se obrača vzgojitelj, ter mu sosebno tip po mnogih vajah toliko spolni, da slepemu vzgojencu slednjič konci prstov skoraj popolnoma namestujejo oko. Izšolani slepec z rokami spoznava obliko, velikost, težkoto, tvarino reči, pa tudi najmanjše razlike v teh in drugih znakih stvari, in vse to skoraj tako urno kot videč človek. Ker je slepemu fantazija navadno zelo občutljiva, živa, si pridobi mnogo mnogo jasnih predstav in pojmov. — Pri vzgajanju slepcev je glavno sredstvo n a-zorni nauk, s katerim jih dovede učitelj do natančnega spoznavanja raznoterih predmetov, seveda ne po vidu, kakor zdrave učence, ampak po drugih čutih, zlasti s tipanjem. V to spoznavanje služijo slepcu v bližini roke, palica..., za daljino pa voh in posebno sluh. Njegovo izurjeno uho, oziroma posebnost refleksije glasu slepcu pové, kje je: v sôbi — nizki ali visoki, majhni ali veliki, prazni ali polni; na vrtu, v hosti itd. Ker mora vse ono, kar zdravi ljudje vidijo, slepec spoznavati z drugimi čuti, zato je veliko bolj pazljiv in zbranega duha, kakor videči. Primoranemu k vedni in veliki pozornosti in opazovanju okolice, se slepcu zelo vadi in izuri spomin. — Slepci se naučé tudi branja in pisanja.

a) Slepó dete se uči čítanja s tem, da ga učitelj vadi izgo-varjati glasove, potem pa mu v roke dá znamenje dotičnega glasu črko, ki pa ni pisana s črnilom ali barvo, ampak je zvišana, zbočena, da si jo s prsti, zlasti s kazalcem desnice natanko otiplje ter nje obliko spozna in zapomni. Pred slepega vzgojenca polože tudi omarico s predelki, v katerih stojé take otipne črke, razvrstene po abecednem redu, nekako tako, kakor v tiskarni. Tu se uči slepec iz predelkov jemati črke, katerih je treba, postavlja jih eno zraven druge, in iz njih sestavlja besede. Te zbočene črke so navadno lesene ali tudi

kovinske in imajo na dolnjem koncu zarezo, po kateri slepec spoznava, kako mu je obrniti črko. Ko slepi učenec s tipanjem dobro pozna vso abecedo in zna posamezne črke vže tudi dobro izgovarjati, uče ga brati iz knjige, katera ima zvišane, otipne črke, nekoliko večje od navadnega tiska. Tipajoč s konci prstov se navadi slepec iz take knjige ravno tako dobro in urno brati, kakor videč človek.

b) Težje je slepemu pisanje. Nikakor ne kaže, da bi ga naučili navadne pisave, kajti ne videl bi, kar je zapisal, ter ne mogel nadzorovati zapisanega; in naj bi pisal s kakoršno koli rečjo, s črnilom, kredo ali tudi s svinčnikom, zamazal bi poteze bolj ali manj z levo roko, ki se pri pisanji pomika za desnico. Z navadnim načinom pisanja bi se slepec pač porazumel z videčimi, a sam bi vendar svoje pisave čitati ne mogel. Slepca torej naučé vse drugačnega pisanja: on tiska. Njemu na levo postavijo omarico s predelki, v katerih so čveterovoglate palčice, katere imajo ob koncu po eno vzboknjeno, zvišano veliko črko latinske abecede, sestavljeno iz malih igel. Te palčice z ostrimi črkami ob koncu so po predelkih razvrstene v abecednem redu. Predem začne slepi pisati, ali bolje povedano, tiskati, razprostre kos papirja čez kako mehko podlago, ga pokrije z nekakim okvirjem, v kateri so pritrjene poprečne šibice, ki papir tišče ob podlago, da se ne premiče in so hkrati slepcu tudi vrste za črke. Med te šibice začne postavljati na papir opisane bodeče črke od leve proti desni, ter vsako palčico nekoliko pritisne na podlago, da vzbodena črka vtisk napravi na papirji. Prvi črki pristavi drugo, in ko je tudi to pritisnil v podlago, položi prvo palčico nazaj v njeni predelek ter vzame iz omarice tretjo črko pristavši jo drugi . . . , tako dolgo, da je tiskana cela beseda. Med besede vlaga palčice brez črk, da ta prazni prostor loči besedo od besede. Ko je dotiskano, obrne slepec list papirja, in sedaj mu je možno to vzboknjeno pisavo brati, s konci prstov rahlo tipajoč po črkah. To je tako zvana J. Kleinova pisava za slepce. — Po nekaterih vstavih za slepe se poslužujejo preostle in urnejše L. Braille-jeve pisave, ki je nekoliko podobna brzozjavni abecedi Morsejevi. Posamezni glasovi so namreč zaznamovani s pikami. Ena pika do štirih, na dveh ali treh vzporednih črtah v različne skupine postavljene, pomenjajo posamezne črke abecede. Slepec vtiskuje z železnim črtnikom te pike v podloženi papir. Ta pisava, čeravno gré slepcu urno izpod rok, ima to senčno stran, da jo brati more le tisti, kedor je temu rokopisu večš; po Kleinovi metodi pa se slepec lahko porazumeva s slehernim, da le sploh brati zna.

